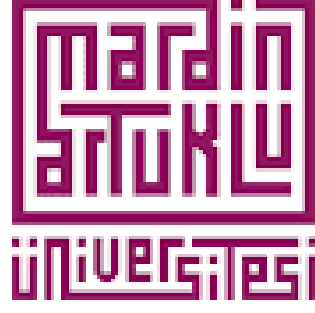

**T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**1958 - 2010 YILLARI ARASINDA IRAK - ÜRDÜN
İLİŞKİLERİ**

ALI HUSSEIN JASIM JASIM

Mardin 2025

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

1958 - 2010 YILLARI ARASINDA IRAK - ÜRDÜN
İLİŞKİLERİ

ALİ HUSSEIN JASIM JASIM

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Metin ŞERİFOĞLU

Mardin 2025

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **Tarih** Anabilim Dalı **23751013** numaralı öğrencisi **ALI HUSSEIN JASIM JASIM**'ın hazırladığı “**1958-2010 Yılları Arasında Irak - Ürdün İlişkileri**” başlıklı çalışma, 08/05/2025 tarihinde yapılan tez savunma sınavında oybirliğiyle/oyçokluğu başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans/doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri	Unvanı, Adı SOYADI	İmza
Başkan	Doç. Dr. Metin ŞERİFOĞLU	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Rachid CHİKHOU	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Ahmad ALKHALİL	

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun ..... tarih ve ...../..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

.../.../20..

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içindeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tez çalışmasının hazırlık, bilgi, belge, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarda bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun davrandığımı,
- Tez çalışmada kullanılan tüm eserlere eksiksiz atıf yaptığımı ve kullanılan tüm eserlere kaynaklar/kaynakçada yer verdiğimi,
- Tez çalışmasının özgün olduğunu,
- Tez çalışmasının Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı” ile tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabullendiğimi bildiririm.

İmza

ALI HUSSEIN JASIM JASIM

08/05/2025

ÖZET

TARİH ANABİLİM DALI

1958-2010 YILLARI ARASINDA IRAK-ÜRDÜN İLİŞKİLERİNİN TARİHİ

ALİ HUSSEIN JASIM JASIM

Irak-Ürdün ilişkilerinin tarihi kökleri, 1921 yılının başlarına, Emir Abdullah'ın Doğu Ürdün'de liderliği üstlendiği ve Kral Faysal'ın Irak'ta iktidarı ele geçirdiği döneme kadar uzanmaktadır. Bu ilişkilerin ilk dönemleri, uzun vadeli bir istikrar kazanmamış olsa da, zaman zaman gerilimli ve durgun dönemler yaşamıştır. Ancak, iki ülke halkı arasındaki komşuluk bağı, toplumsal yapının benzerliği, ortak çıkarlar ve farklılık unsurları, bu ilişkinin incelenmesini gerekli kılmıştır. Bu inceleme, iki ülkenin karşılıklı olarak sahip oldukları potansiyelleri değerlendirerek, ilişkilerin sürekliliğini sağlama ve anlaşmazlıklardan uzak durma açısından önemlidir. Irak ve Ürdün, 14 Temmuz 1958 Devrimi'nden önce Haşimi Federasyonu'nun tarafları olduklarında karşılıklı iş birliğine duydukları ihtiyacın farkına varmışlardı. Bu devrimle birlikte Irak'taki Haşimi Kraliyet ailesi üyelerinin öldürülmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerde olumsuz etkiler yaratmıştır. Ancak 1968 yılından sonra Irak hükümeti ilişkileri yeniden tesis etmeye çalışmış ve geçmişin geride bırakılmasına yönelik adımlar atılmıştır. Bu da iki ülke arasında gelişmiş siyasi ilişkilere ve genel iş birliği çabalarının artmasına zemin hazırlamıştır. Irak, o dönemde Ürdün'e destek veren tek Arap petrol ülkesi olmuştur. 1980'li ve 1990'lı yıllarda meydana gelen İran-Irak Savaşı ve Irak'ın Kuveyt'i işgali gibi olaylar da bu ilişkileri etkilemiştir. Ancak bu dönemde Irak, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin uyguladığı ambargoyu hafifletmek amacıyla Ürdün'ü ticaret geçiş noktası olarak kullanmış ve Ürdün'ün dış dünya ile ekonomik ilişkilerinden faydalanmıştır. Ortak çıkarlar, ilişkilerin doğasını belirleyen temel unsur olmuştur. Bununla birlikte, uluslararası çevre koşullarının ve her iki ülkeye yönelik baskıların da etkisi yadsınamaz. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra uluslararası sistemdeki dönüşümler, Irak'ın Arap ülkeleriyle olan ilişkilerini etkilediği gibi, Ürdün-Irak ilişkilerini de şekillendirmiştir. Irak, Ürdün için sadece bir komşu ülke değil, aynı zamanda stratejik bir derinlik, zengin doğal kaynaklara sahip büyük bir pazar ve Ürdünlü iş gücü ile teknik uzmanlık için büyük bir istihdam alanıdır. Irak'ın yeniden inşasında Ürdün önemli bir rol oynayabilir. Siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel ilişkilerin tarihi, ortak çıkarlar, din, dil, kültür, gelenek ve toplumsal yapı gibi birçok ortak unsur da bu ilişkilerin güçlenmesinde etkili olmuştur. Her iki ülke de Arap milletinin bir parçasıdır ve aralarında 181 km uzunluğunda ortak sınır vardır. Aynı bölgesel konumda yer alan Irak ve Ürdün, birbirlerinin stratejik ve ekonomik derinliğini oluşturmuşlardır. Ürdün, Irak'ın dünya ile olan ana kapısıdır ve bu kapıdan büyük bir barışçıl geçiş yaşanmaktadır. Irak'ın diğer komşularıyla yaşadığı güvenlik sorunları, Ürdün ile ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Genel olarak, iki ülke arasındaki ilişkiler, yukarıda belirtilen faktörler sayesinde her zaman gelişmeye ve güçlenmeye açıktır.

Anahtar Kelimeler: Ürdün-Irak ilişkileri, Entegrasyon, Irak, Ürdün Haşimi Krallığı, Siyasi ve Ekonomik ilişkiler, Karşılıklı Bağımlılık.

ABSTRACT

DEPARTMENT OF HISTORY

HISTORY OF IRAQ-JORDAN RELATIONS 1958-2010

ALI HUSSEIN JASIM JASIM

The historical roots of Iraqi-Jordanian relations date back to early 1921, when Prince Abdullah assumed leadership in East Jordan and King Faisal I took power in Iraq. The early stages of these relations went through phases of contraction and tension, lacking long-term stability. The relationship witnessed much push and pull, periods of stagnation and discord. However, the close proximity, social interconnection between the Iraqi and Jordanian peoples, multiple areas of agreement and shared development, along with elements of divergence, necessitate studying this relationship to explore the mutual capabilities of the two countries in dealing with one another in a way that ensures the continuity of their ties and distances both sides from areas of conflict and dispute. Both Iraq and Jordan recognized the need for mutual cooperation since they were partners in the Hashemite Union prior to the July 14, 1958 revolution. The events surrounding this revolution, particularly the killing of members of the Iraqi Hashemite royal family, had negative repercussions on bilateral relations. After 1968, the Iraqi government sought to restore relations and move past previous tensions, contributing to the development of advanced political ties that reflected positively on the overall scope of cooperation between the two countries. During this period, Iraq was the only oil-rich Arab state that stood by Jordan. The 1980s and 1990s saw significant events that affected the relationship, such as the Iran-Iraq War and Iraq's invasion of Kuwait. These circumstances led Iraq to mitigate the challenges of the international sanctions imposed by the UN after its invasion of Kuwait by utilizing Jordan's position as a trade gateway and leveraging its economic ties with the world. It can be said that mutual interests were the key factor shaping the nature of the relationship, alongside the impact of the international environment and external pressures on both countries. The transformations in the global order after the Cold War had a clear effect on Iraq's broader Arab relations. Additionally, the many shared characteristics between the two nations pushed them toward establishing positive ties. Iraq holds great importance for Jordan, not only as a neighboring country but as a strategic depth and a rich nation that represents a vast market for Jordanian products and industries. Iraq could also be a major destination for Jordanian labor and technical expertise, in addition to presenting economic opportunities through reconstruction projects in which Jordan could play a key role. The historical political, economic, social, and cultural relations, as well as shared interests such as religion, language, culture, customs, traditions, and social structures, all played a role in strengthening the relationship. Both countries are part of the Arab nation, and they share a common border of 181 km and are located within the same regional framework. Jordan serves as Iraq's primary gateway to the world, facilitating major peaceful flows of movement. The deterioration of Iraq's border security with neighboring countries also reinforced the need for stronger Iraqi-Jordanian economic exchange, despite moments of stagnation. This has always indicated that both countries serve as strategic, economic, and security depth for one another. Overall, the relationship between Iraq and Jordan remains poised for further development and growth due to the various aforementioned factors.

Keywords: Iraqi-Jordanian Relations, Integration, Iraq, Hashemite Kingdom Of Jordan, Political and Economic Relations, Mutual Dependence.

ÖNSÖZ

İnsanlığı güvenliğe yöneltten, ilk öğretmenimiz, Peygamberimiz Hz. Muhammed'e salat ve selam olsun.

Hayatımın ilham ve destek kaynağı, sevgili anne ve babamın ruhuna ithaf ediyorum. Bilimin zorluklarla mücadelede en güçlü silah olduğunu bana onlar öğretti.

Eşim ve çocuklarıma, aileme ve kardeşlerime; bana bu akademik yolculukta destek olan, hayatımın direği olan herkese teşekkür ederim.

Kıymetli hocalarıma; bilgi ve rehberlikleriyle akademik gelişimimde büyük rol oynadılar. Bu bilgi yolculuğunda benimle olan tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Bu tezi, bölgemizin karşılaştığı karmaşık sorunlara çözüm bulmada bilimin ve bilginin önemine inanan herkese ithaf ediyorum. Diyalog ve anlayışla daha iyi bir gelecek kurulacağına inancımla...

Hamdolsun ki bu bilimsel araştırmayı Allah'ın lütfu ve yardımıyla tamamladık. Bu akademik yolculukta beni başarıya ulaştıran Rabbime şükürler olsun.

Değerli danışmanım Dr. Metin Şerifoğlu'na sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Tez çalışmam boyunca bana rehberlik ederek bilgi, sabır ve değerli önerileriyle çalışmamı geliştirmeme büyük katkı sağlamıştır.

Bu süreçte bana destek olan tüm değerli hocalarıma teşekkür ederim. Ayrıca aileme ve arkadaşlarıma, her zaman yanımda oldukları ve bu başarının gerçekleşmesinde önemli bir rol oynadıkları için minnettarım.

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	11
1. KRALLIK DÖNEMİNDE IRAK-ÜRDÜN İLİŞKİLERİNE BİR BAKIŞ (1921 - 1958).....	11
1.1. Krallık Döneminde Irak-Ürdün Siyasi İlişkilerine Tarihî Bağlamda Bir Bakış.....	11
1.1.1. Irak-Ürdün İlişkileri (1921-1933)	12
1.1.2. Irak-Ürdün İlişkileri (1933-1952)	13
1.1.3. Irak-Ürdün İlişkileri (1952-1958)	18
1.2. Irak-Ürdün Krallık Döneminde Irak'taki Ekonomik ve Kültürel İlişkiler.....	21
1.2.1. Irak-Ürdün Krallık Döneminde Ekonomik ve Kültürel İlişkiler.....	22
İKİNCİ BÖLÜM.....	24
2. HAŞİMİ HANEDANLIĞININ DÜŞÜŞÜNDEN IRAK'IN ABD TARAFINDAN İŞGALİNE KADAR IRAK-ÜRDÜN İLİŞKİLERİ.....	24
2.1. Haşimi Monarşisinin Düşüşünden Baas Partisi'nin İktidara Gelişine Kadar Irak-Ürdün İlişkileri (1958-1968)	25
2.1.1. Irak-Ürdün İlişkileri (1958-1963)	25
2.1.2. Irak-Ürdün İlişkileri (1963-1968)	27
2.2. Irak-Ürdün İlişkileri: Baas Yönetimi ile Irak'ın ABD Tarafından İşgaline Kadar Olan Dönem (1968-2003).....	30
2.2.1. Baas Yönetiminden İran-Irak Savaşı'nın Sonuna Kadar Irak-Ürdün İlişkileri (1968-1988)	30
2.2.1.1. Silahlı Grupların Rolü ve 1970 Eylül Olayları.....	31
2.2.1.2. 1973 Ekim Savaşı Döneminde Irak-Ürdün İlişkileri.....	31
2.2.1.3. İran-Irak Savaşının Başlangıcında Irak-Ürdün İlişkileri	31
2.2.1.4. Ürdün'ün Irak'ın Arap Dünyasındaki Anlaşmazlıklarında Arabuluculuğu	33
2.2.1.5. Arap İşbirliği Konseyi'nin Kurulması.....	33
2.2.2. Irak-Ürdün İlişkileri: Irak'ın Kuveyt'i İşgalinden Saddam Hüseyin Yönetiminin Düşüşüne Kadar	34
2.2.3. Irak-Ürdün İlişkilerinin Seyri (1992-2003).....	37

2.3. Saddam Hüseyin Yönetiminin Düşüşüne Kadar Irak-Ürdün Ekonomik ve Kültürel İlişkileri ve Kuveyt'in İşgaline Ürdün'ün Tutumunun Ekonomik Sonuçları.....	41
2.3.1. Cumhuriyet Döneminde ve Saddam Hüseyin'in Düşüşüne Kadar Irak-Ürdün Ekonomik ve Kültürel İlişkileri	41
2.3.2. Irak'ın Kuveyt'i İşgaline Ürdün'ün Tutumunun Ekonomik Sonuçları	46
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	50
3. IRAK'IN AMERİKAN İŞGALİ ARIFESİNDE IRAK-ÜRDÜN SİYASAL İLİŞKİLERİ (2003-2010).....	50
3.1. Irak'a Yönelik Amerikan Dış Politikasının Çerçevesi ve 2003 İşgaline Giden Süreç.....	50
3.1.1. Körfez Bölgesine Yönelik Amerikan Hedefleri.....	50
3.1.2. Amerika-Irak Savaşı ve 2003 Irak'ın İşgali.....	56
3.2. Ürdün'ün Irak'ın Amerikan İşgali Karşısındaki Tutumu.....	58
3.2.1. Ürdün'ün Irak'ın Amerikan İşgali Karşısındaki Resmî Tutumu.....	59
3.2.2. Ürdün Halkının ABD'nin Irak'ı İşgaline Karşı Tutumu	64
3.3. Irak ile Ürdün Arasındaki Siyasi İlişkiler: Geçici ve Kalıcı Irak Hükümetleri Döneminde (2003-2010).....	66
3.3.1. Geçici Irak Hükümetinin Kuruluşunun Ardından Irak-Ürdün İlişkileri.....	66
3.3.2. Irak Geçiş Hükümeti Sonrasında Irak-Ürdün İlişkileri	71
3.3.3. Maliki'nin Irak Daimi Hükümeti Başkanlığı Döneminde Irak-Ürdün İlişkileri (2006 - 2010)	77
3.3.3.1. 2006 Yılında Irak-Ürdün İlişkilerinde Yaşanan Gelişmeler	77
3.3.3.2. 2007 Yılında Irak-Ürdün İlişkileri	80
3.3.3.3. 2008 Yılındaki İlişkiler	82
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	85
4. IRAK - ÜRDÜN EKONOMİK İLİŞKİLERİ (2003 - 2010)	85
4.1. Irak - Ürdün Ekonomik ve Ticari İşbirliği İlişkileri (2003 - 2010).....	85
4.1.1. Ziyaretler ve Ekonomi Konferansları	86
4.1.1.1. Karşılıklı Ziyaretler	86
4.1.1.2. Ekonomik Konferanslar.....	88
4.1.2. Ortak Toplantılar	91
4.1.3. Irak-Ürdün Ticaret Hacmi	93
4.2. Irak-Ürdün İlişkilerinde Petrol	96
4.2.1. Amerikan İşgali Öncesinde Petrol İlişkileri	97
4.2.2. ABD İşgalinden Sonraki Petrol İlişkileri	98
4.3. Ürdün'deki Irak Yatırımları	103
SONUÇ	110
KAYNAKÇA.....	114
ÖZGEÇMİŞ	119

GİRİŞ

Ürdün ile Irak arasındaki siyasi ilişkiler, Arap sahasında stratejik açıdan en önemli konulardan biri olarak öne çıkmaktadır. Bunun temelinde bu ilişkilerin bölgesel denge ve siyasi gelişmeler üzerindeki doğrudan etkisi ile iki ülkenin coğrafi konumları ve ortak ulusal bağları yer almaktadır. Uluslararası ilişkiler disiplini, dış politikayı en fazla etkileyen temel güçleri incelemeyi amaçlar ve bu ilişkilerin özünde genellikle egemen devletler arasındaki güç mücadelesi yer alır.

Bu bağlamda, Ürdün-Irak ilişkilerini inceleyen bir araştırmacı, bu ilişkilerin siyasi, ekonomik ve güvenlik alanlarında genel olarak gelişme gösterdiğini kolaylıkla fark edecektir. Özellikle Irak'ın askeri darbeler, komşu ülkelerle yaşadığı çatışmalar ve ardından Kuveyt Savaşı gibi birçok krizle karşı karşıya kalmasının ardından Ürdün Haşimi Krallığı, Irak'taki siyasi durumu ele alırken temel bir aktör hâline gelmiştir.

Bu gelişmeleri takiben, uluslararası toplum, sahte gerekçeler ve iddialar doğrultusunda, Irak'ı Kuveyt'ten çıkarmak amacıyla küresel, bölgesel ve Arap düzeyinde koordineli bir şekilde Irak'a müdahalede bulunmuştur. Ardından 2003 yılında ABD, Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu iddiasıyla ülkeye girmiş; ancak bu iddianın asılsız olduğu sonradan uluslararası düzeyde ortaya konulmuştur.

Bu süreçte Ürdün Haşimi Krallığı, Irak'ın yanında yer alarak onun stratejik, ekonomik ve ticari derinliğini oluşturan bir ülke hâline gelmiştir. Irak, Arap ve uluslararası ticaretin merkezlerinden biri olan Ürdün'ün Akabe Limanı'na büyük ölçüde bağımlı hâle gelmiştir. Öte yandan Irak da Ürdün'ü ekonomik açıdan desteklemeyi sürdürmüş; ticaretinin büyük bölümünü Ürdün'den veya onun toprakları üzerinden gerçekleştirmiştir. Ayrıca Irak, Ürdün'ün petrol ihtiyacının yarısını karşılayan bir petrol hibişi sağlamış; kalan yarısı için ise Ürdün'e indirimli fiyatla petrol temin etmiştir.

Ürdün-Irak ilişkileri, modern Arap tarihinin derinliklerine uzanan köklü bir geçmişe sahiptir. Bu ilişkiler, aynı millete mensup olmanın verdiği güçlü temeller üzerine inşa edilmiş; coğrafi komşuluk, ortak tarih ve kader unsurlarıyla pekişmiştir. Irak ile Ürdün, zaman zaman aralarındaki ilişkilerde gerginlikler yaşanmasına rağmen, dengeli ve kalıcı bir ilişki modeli sergilemişlerdir. Özellikle 2003 yılında Amerika

Birleşik Devletleri'nin Irak'ı işgal etmesinden sonra, ilişkiler farklı bir biçim kazanmış; ancak iki ülke arasındaki ortak çıkarlar, Ürdün-Irak ilişkilerinin niteliğini belirlemede her zaman temel etken olmuştur. Bu ilişkiler, her iki ülkenin kurulmasından itibaren süreklilik arz eden bir çizgi izlemiştir.

Ürdün ile Irak arasındaki ilişkiler, 1921 yılının başlarına kadar uzanmakta olup; başlangıç dönemlerinde zaman zaman durgunluk ve gerilim evrelerinden geçmiş olsa da uzun vadede gelişme göstermiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler, tarih boyunca çeşitli inişli çıkışlı dönemlere sahne olmuştur. Ancak coğrafi komşuluk, iki halk arasındaki toplumsal etkileşim ve çok sayıdaki ortak mesele, her iki ülkeyi karşılıklı iş birliğine yöneltmiştir. Bu bağlamda, 14 Temmuz 1958 Devrimi öncesinde, iki ülkenin Haşimi Federasyonu içinde yer aldığı dönemde iş birliği süreci başlamıştır.

1968 yılından sonra Irak hükümeti, geçmişi geride bırakma ve ilişkileri yeniden kurma yönünde çaba göstermiştir. Bu da iki ülke arasında gelişmiş siyasi ilişkilerin kurulmasına ve iş birliği alanlarının genişlemesine katkı sağlamıştır. O dönemde Irak, Ürdün Haşimi Krallığı'na destek veren tek Arap petrol ülkesi olmuştur. 1980'li ve 1990'lı yıllarda Irak-İran Savaşı ile Irak'ın Kuveyt'i işgali gibi olaylar da iki ülke arasındaki ilişkileri bir şekilde etkilemiştir. Irak, Kuveyt işgali sonrasında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından uygulanan ambargonun getirdiği sorunları hafifletmek amacıyla Ürdün'ün ticaret geçidi ve küresel ekonomik ilişkilerdeki stratejik konumundan yararlanmaya çalışmıştır.

Ortak çıkarlar, Ürdün-Irak ilişkilerinin doğasını belirlemede büyük bir rol oynamıştır. Bunun yanında, her iki ülkenin maruz kaldığı uluslararası baskılar ile Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra uluslararası sistemde yaşanan çatışma dinamiklerindeki değişimlerin Arap dünyasındaki genel ilişkilere etkisi de önemli bir etken olmuştur. Ürdün Haşimi Krallığı, Irak için yalnızca bir komşu ülke değil, aynı zamanda stratejik bir derinlik teşkil etmektedir. Geniş ve zengin bir pazara sahip olan Ürdün, Irak açısından önemli ekonomik fırsatlar sunmaktadır.

Irak ile Ürdün, Arap ulusunun birer parçası olmalarının yanı sıra, uzun bir kara sınırını da paylaşmaktadırlar. Söz konusu sınır uzunluğu 181 kilometre olup, iki ülke aynı bölgesel düzlemde yer almaktadır. Ayrıca Ürdün Haşimi Krallığı, Irak'ın dünya ile olan ana bağlantı kapısını oluşturmakta; bu durum, Ürdün'ün Irak açısından jeopolitik önemini daha da artırmaktadır. Irak'ın diğer komşu ülkelerle olan sınır güvenliğinde

yaşanan zafiyetler ise, Irak'ı Ürdün ile ekonomik ilişkilerini güçlendirmeye yönelten bir unsur hâline gelmiştir. Bu bağlamda, her iki ülke de karşılıklı olarak birbirleri için stratejik, ekonomik ve güvenlik bakımından birer derinlik oluşturmuşlardır.

Ürdün-Irak ilişkileri, uzun yıllar boyunca bölgesel ve Arap çevresinde etkin iş birliği ve koordinasyona dayalı olumlu bir ilişki modeli olarak görülmüştür. Ancak bu ilişkiler, 2003 yılından itibaren, birçok iç ve dış meseleye dair görüş ayrılıkları ve farklı tutumlar nedeniyle gerileme sürecine girmiştir.

Her iki ülke arasındaki ilişkiyi değerlendirmek, bu ilişkinin jeostratejik hesaplamalar çerçevesinde ele alınmasını gerektirir. Zira devletlerin dış politika yönelimlerini belirleyen bu tür hesaplamalar, ilişkilerin iş birliği mi yoksa çatışma temelli mi olacağını da tayin etmektedir.

Bu nedenle, Ürdün-Irak ilişkilerinin analizinde, iki ülkenin ilişkilerini şekillendiren coğrafi, siyasi, ekonomik ve güvenlik gibi iç dinamiklerin dikkate alınması kaçınılmazdır.

Araştırma Problemi

Bu çalışmanın temel sorununu şu ana soru oluşturmaktadır:

Ürdün-Irak ilişkilerinin tarihi nedir?

Bu ana sorudan hareketle şu alt sorular ortaya çıkmaktadır:

1. 1958–2010 yılları arasında Ürdün-Irak ilişkilerinin niteliği nedir?
2. Bu ilişkilere etki eden iç ve dış dinamikler nelerdir?
3. ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgalinin Ürdün-Irak ilişkileri üzerindeki etkisi nedir?
4. 1958–2010 döneminde Ürdün-Irak ilişkilerinin siyasi, ekonomik ve güvenlik alanlarında gelişmesine katkı sağlayan unsurlar nelerdir?
5. Ürdün-Irak ilişkilerinde yakınlaşma ve uzaklaşma ihtimalleri nelerdir?
6. 1958–2010 yılları arasında Ürdün ve Irak, ikili ilişkilerinin inşasında nasıl bir rol oynamışlardır?
7. Bölgesel ve uluslararası güçlerin Ürdün-Irak ilişkilerine etkisi ne düzeydedir?

Araştırmanın Amaçları

1. 1958–2010 yılları arasında Ürdün-Irak ilişkilerinin niteliğini, tarihsel gelişimini ve Arap meselelerine yönelik tutumunu ortaya koymak.
2. Her iki ülkenin bu ilişkilerin şekillendirilmesindeki rolünü değerlendirmek.
3. Bölgesel ve uluslararası güçlerin Ürdün-Irak ilişkileri üzerindeki etkisini belirlemek.
4. Ürdün ile Irak arasındaki ikili alanlardaki ilişkilerin nasıl geliştiğini açıklamak.
5. Arap bölgesindeki gelişmelere yönelik olarak Ürdün ile Irak'ın tutumlarındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymak.
6. Bölgesel ve uluslararası meydan okumaların – özellikle ABD'nin Irak'ı işgalinin Ürdün-Irak ilişkilerine olan etkisini incelemek.

Araştırmanın Önemi

Bilimsel / Teorik Önem

Bu çalışma, belirlenen zaman dilimi içinde Ürdün ile Irak arasındaki ikili ilişkileri ele alan araştırmaların azlığı nedeniyle büyük bir bilimsel öneme sahiptir. Önceki çalışmaların çoğu genel olarak Arap ekonomik iş birliğine odaklanmış, ancak Ürdün-Irak ilişkilerini bu tarihsel bağlamda özel olarak ele almamıştır. Ayrıca mevcut literatürün büyük bir kısmı konuyu tek taraflı – yani yalnızca bir devletin bakış açısından – incelemektedir.

Bu nedenle, bu çalışma söz konusu ilişkilerin doğasını anlamak ve analiz etmek açısından akademik literatüre önemli bir katkı sunmaktadır. Aynı zamanda ilişkilerin karşı karşıya kaldığı zorlukları incelemekte ve bu ilişkilerin Arap ve uluslararası bağlam içerisindeki gelişimini ortaya koymaktadır.

Buna ek olarak, bu araştırma, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanıyla ilgilenen araştırmacılara, Ürdün-Irak ilişkilerini etkileyen değişim ve dinamikleri daha derinlemesine anlamaları için önemli bir perspektif kazandıracaktır. Ayrıca, her iki tarafın çıkarlarını gerçekleştirmek için kullandığı siyasi araçları ve bunların diğer ülkelerle olan ilişkilerine etkisini açıklığa kavuşturacaktır.

Uygulamalı / Pratik Önem

Bu çalışmanın pratik önemi, Ürdün ile Irak arasındaki ilişkilerin mevcut durumunu analiz etmesinde yatmaktadır. Her iki ülkenin Arap bölgesel sistemi içerisinde temel aktörlerden biri olması, çalışmanın önemini artırmaktadır. Çalışma, siyasi değişimlerin bu ilişkiler üzerindeki etkisini ve bu ilişkilerin gelecekte ne ölçüde gelişebileceğini değerlendirmektedir. Ayrıca, iki ülkenin birbirlerine yönelik dış politika yönelimlerini anlamaya katkı sunmakta ve ikili ilişkiler bağlamında siyasi değişkenlerin olası etkilerine odaklanmaktadır.

Bu çalışma aynı zamanda karşılaştırmalı siyaset ve bölgesel stratejiler alanında yeni araştırma alanlarının açılmasına da zemin hazırlamayı hedeflemektedir.

Çalışmanın uygulamalı önemi, 1958–2010 yılları arasında iki ülke arasındaki siyasi, ekonomik ve askeri ilişkilerin ele alınmasında ve bu ilişkilerin, her iki ülkenin yerel, Arap ve bölgesel olaylara karşı tutumlarıyla ilişkilendirilmesinde açıkça ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca, çalışma 2003 yılında gerçekleşen ABD'nin Irak'ı işgaline de odaklanarak bu olayın bölge açısından bir dönüm noktası teşkil ettiğini ortaya koymakta; bu işgalin, Ürdün dâhil olmak üzere bölge ülkelerinin tepkilerinde belirgin farklılıklara yol açtığını göstermesi açısından da ayrı bir önem kazanmaktadır.

Konu Seçim Nedenleri

Ürdün-Irak ilişkilerinin diğer ikili ilişkilerden farklı, kendine özgü bir niteliğe sahip olması, bu konunun seçilmesinde belirleyici olmuştur. Araştırmacıyı bu konuyu incelemeye yönelten bir dizi neden bulunmaktadır:

- Araştırmacının, Ürdün ile Irak arasındaki ilişkilerin doğasını, her iki ülkenin 1958 yılında Arap Haşimi Paketi'ne üye olmalarından başlayarak 2003 yılındaki ABD işgaline kadar olan süreçte ortaya koyma isteği.
- Araştırmacı, iki ülkenin Arap milletine mensup olmaları, aralarındaki tarihî ve coğrafi bağlar ile sahip oldukları önemli ekonomik çıkarların, bu ilişkilerin biçimlenmesinde etkili olduğunu ve bu nedenle iç, bölgesel ve uluslararası faktörlerin detaylı bir şekilde incelenmesi gerektiğini düşünmektedir.

- Ürdün-Irak ilişkileri konusu, sahip olduğu öneme rağmen Arap araştırmacılar tarafından yeterince ele alınmamıştır. Araştırma dönemi ise, bu ilişkilerin tarihinde özel bir öneme sahiptir ve diğer dönemlerden farklı dinamiklere sahiptir. Zira bu dönem, yalnızca Ürdün Haşimi Krallığı ve Irak'ı değil, tüm Arap dünyasını olumlu veya olumsuz yönde etkileyen gelişmelere sahne olmuştur.
- 1958 yılı, Arap Federasyonu'nun kurulması ve bu federasyonun 14 Temmuz 1958 darbesiyle beş ay gibi kısa bir sürede çökmesi nedeniyle araştırmanın başlangıç noktası olarak seçilmiştir. Araştırmanın bitiş yılı olan 2010 ise, tüm uluslararası sistemi etkileyen önemli bir dönüm noktası olan ABD'nin Irak'ı işgaline işaret etmektedir.
- Ayrıca, araştırmacı bu konuyu ele alırken Arapça kaynaklara ulaşmada yaşanan zorluklara rağmen, bu alandaki ciddi akademik eksikliği gidermeyi amaçlamıştır.

Araştırmanın Sınırları

- **Zamansal Sınır:** 1958 – 2010 yılları arasındaki dönem.
- **Mekânsal Sınır:** Ürdün ve Irak.

Çalışmadaki Temel Değişkenler ve Kavramlar:

1. Araştırma Değişkenleri:

- Bağımsız Değişken: 1958–2010 yılları arasındaki bölgesel ve uluslararası gelişmeler.
- Bağımlı Değişken: Ürdün-Irak ilişkileri.

2. Çalışmanın Kavramları:

- **Uluslararası İlişkiler**
  - **Terimsel Tanım:** Uluslararası ilişkiler, çalışmada ele alınan ülkelerin dış politikalarını bölgesel ve küresel düzeyde şekillendirmelerinde esas aldıkları siyasi ve diplomatik ilkelere, prensiplere ve sabit değerlere dayanır.

- **Operasyonel Tanım:** Ürdün-Irak ilişkilerindeki siyasi boyutun, diplomatik temsil düzeyleri, karşılıklı ziyaretler, bu ziyaretlerin seviyesi, uluslararası meselelerdeki çekim ve kutuplaşma gibi göstergeler üzerinden ölçülebilir hale getirilmesidir.

Ürdün-Irak İlişkileri

- **Terimsel Tanım:**

Ürdün-Irak ilişkileri, her iki ülkenin ortak ulusal çıkarlar temelinde ve tarihsel olarak aynı Haşimi hanedanına mensup olmalarının sağladığı ailevi bağlar çerçevesinde, tüm alanlarda kurduğu etkileşim ve iş birliği sürecini ifade eder. Bu ilişkiler, Doğu Ürdün Emirliği'nin 1921 yılında kurulmasından günümüze kadar, yerel, bölgesel ve uluslararası düzeydeki gelişmeler ve zorluklar ışığında gelişim göstermiştir.

- **Operasyonel Tanım:**

Irak ile Ürdün arasında, ortak çıkarlar temelinde gerçekleşen iş birliği ve etkileşim süreci olup, bu ilişkiler tarihî ve ailevi bağlara dayanmakta; siyasi, ekonomik ve kültürel ortaklıklara oturtulmaktadır. Bu ilişkiler, her iki ülkenin içinde bulunduğu yerel ve uluslararası siyasi koşullar çerçevesinde şekillenmektedir.

Önceki Çalışmalar:

- **Mağdadî (2017) – “1968–1979 Yılları Arasında Irak-Ürdün İlişkileri”**

Bu çalışma, 1968–1979 yılları arasındaki Irak-Ürdün ilişkilerini konu almaktadır. Irak ile Ürdün arasındaki tarihsel ilişkilerin, iki ülkenin kuruluşundan itibaren taşıdığı öneme ve bu ülkelerin Arap dünyası ve komşu devletler nezdindeki bölgesel ağırlıklarına dikkat çekilmektedir.

Çalışmanın amacı, belirtilen dönemde iki ülke arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin gelişimini, bu dönemde Arap bölgesinde yaşanan siyasi gelişmeler bağlamında izlemek ve analiz etmektir. Ayrıca söz konusu olayların, ikili ilişkilerin doğasına olan etkisi ve her iki ülkenin bu gelişmelere karşı takındığı siyasi tutum ortaya konulmuştur.

Çalışma, iki ülke arasındaki siyasi sistem farklılıklarına rağmen, ilişkilerin seyrine etki eden bölgesel ve uluslararası faktörleri analiz etmekte; özellikle siyasi dinamiklerin Ürdün-Irak ilişkileri üzerindeki rolüne vurgu yapmaktadır.

- **Kır'ân (1993) – “Körfez Krizi Karşısında Ürdün’ün Tutumu”**

Bu çalışmanın amacı, 1990–1991 yıllarında yaşanan Körfez Krizi karşısında Ürdün’ün takındığı tutumu ortaya koymaktır. Ürdün’ün bu dönemdeki politikası, başta çıkarlarıyla çelişen koalisyon ülkeleri olmak üzere bazı çevreler tarafından medya aracılığıyla çarpıtılmış ve belirsizliklerle çevrelenmiştir.

Çalışma, Ürdün’ün ulusal çıkarlarını önceleyen yaklaşımının, dış politika karar vericilerinin krizi – ve genel olarak benzeri krizleri – barışçıl yollarla çözmeye yönelik kararlılığından kaynaklandığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Körfez Krizi Ürdün dış politikasının temel ilkeleri açısından önemli bir örnek olarak analiz edilmiştir.

- **Abd (2007) – “1932–1958 Yılları Arasında Irak-Ürdün Siyasi İlişkileri”**

Bu çalışma, 1932 ile 1958 yılları arasında Irak ile Ürdün arasındaki siyasi ilişkileri incelemiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler dönem dönem iş birliği ve yakınlaşmadan, gerginlik ve kriz aşamalarına kadar farklı evrelerden geçmiştir. Özellikle 1951–1952 ve 1956–1957 yılları, ilişkilerin gerginleştiği dönemler olarak öne çıkmaktadır.

Buna karşılık, bu dönemlerin ardından ilişkilerde bir yumuşama süreci başlamış ve bu süreç 1958 yılında iki ülkenin birleşerek Arap Federasyonu’nu kurmalarıyla doruk noktasına ulaşmıştır.

- **Abdellât (1993) – “1946–1958 Yılları Arasında Ürdün-Irak İlişkileri”**

Bu çalışma, 1946–1958 yılları arasındaki Ürdün-Irak ilişkilerini ele almıştır. Araştırma sonucunda, Ürdün ile Irak arasındaki ilişkilerin, zaman zaman yakınlaşma ve sınırlı iş birliği dönemlerinden, 1958’de gerçekleşen birleşme sürecine kadar ilerlediği; diğer yandan, 1952 ile 1956–1957 yıllarında yaşanan gerilimli dönemlerle de sekteye uğradığı sonucuna varılmıştır.

Buna rağmen, bu dönemdeki Ürdün-Irak ilişkileri, Ürdün’ün Arap dünyasındaki en iyi ikili ilişkilerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Ancak, 14 Temmuz 1958’deki askerî darbe bu ilişkilerin devamlılığını engellemiş ve dönemin kapanmasına neden olmuştur.

Bu Çalışmanın Önceki Çalışmalardan Farkı

Bu çalışma, önceki araştırmalarla Ürdün-Irak ilişkilerinin doğasını ele alma ve söz konusu ilişkileri siyasi, ekonomik ya da diğer yönleriyle inceleme açısından benzerlik göstermektedir. Ancak mevcut çalışma, önceki çalışmalardan şu açılardan farklılaşmaktadır:

1. Bu araştırma, 1958–2010 yıllarını kapsayan daha geniş bir zaman aralığını incelemektedir. Bu dönem, Ürdün-Irak ilişkilerinin şekillendiği ve iki ülke arasındaki ilişkileri derinden etkileyen önemli gelişmelere sahne olmuştur.
2. Araştırma, önceki çalışmaların bıraktığı yerden devam ederek, Ürdün-Irak ilişkilerinin tarihsel gelişimini kapsamlı bir analizle ortaya koymayı hedeflemektedir.
3. Çalışma, iki ülke arasındaki ortak hedef ve çıkarları, özellikle 1958–2010 döneminde yaşanan görüş ayrılıklarının etkilerini analiz ederek değerlendirmeye çalışmaktadır.
4. Bu araştırma, bu önemli alanda çalışan akademisyen ve araştırmacılara yönelik çağdaş ve uzmanlaşmış bir akademik katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Araştırma Yöntemleri

Araştırmanın konusu, problemi, ulaşmayı hedeflediği amaçlar ve test edilmek istenen varsayımlar göz önünde bulundurulduğunda, bu çalışmanın aşağıdaki yöntemlere dayanarak gerçekleştirilmesi uygun görülmüştür:

- **Betimleyici-Analitik Yöntem:**

Bu yöntem, bir bütünü oluşturan parçaların ayrıntılı bir biçimde anlaşılmasını ve sistematik şekilde analiz edilmesini hedefler. Böylece konuya dair derinlemesine ve güncel bilgi elde edilmesi sağlanır. Analiz, araştırma konusunun doğasına uygun çeşitli tekniklerin kullanımına dayanır.

- **Karar Verme Yöntemi:**

Bu yöntem, mevcut çeşitli seçenekler arasından en uygun olanının seçilmesini ifade eder. Amaç, mevcut kaynaklar doğrultusunda güncel sorunları çözebilecek ve hedeflere ulaşabilecek alternatifleri belirlemektir. Başka bir ifadeyle, karar verme süreci; belirli davranış seçenekleri arasından birinin tercih edilmesini gerektirir.

- **Sistem Yaklaşımı ve Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı:**

Bu yöntem de çalışmada faydalı olabilir. Irak ile Ürdün arasındaki ilişkilerin analizinde, iki ülkenin siyasi sistemlerinin gündemdeki meselelerle nasıl etkileşime girdiğini anlamaya yardımcı olur.

- **Tarihsel Yöntem:**

Tarihsel yöntem, geçmişin yeniden inşasını; delillerin toplanmasını, doğruluk açısından incelenmesini ve nihayetinde gerçeklerin anlamlı bir biçimde sunulmasını içerir. Bu yöntem sayesinde tarihsel olaylara dair bilimsel ve kanıta dayalı sonuçlara ulaşmak mümkün olur. Tarihsel yöntem, uluslararası ilişkiler alanında kullanılan geleneksel yöntemlerden biri olarak kabul edilir. Bu yöntemin öncüleri arasında Toynbee, Spengler ve Collingwood gibi düşünürler yer alır. Zamanla bu yöntem, dış politika analizine dair literatürde – özellikle İngiliz ve Amerikan okullarında – diplomatik tarihin incelenmesi yoluyla daha da gelişmiştir.

- **Bölgesel Sistemler Analizi Yöntemi:**

Bu yöntem, Ürdün-Irak ilişkilerinin Arap bölgesel sistemi içerisindeki içsel ve bölgesel doğasını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda, Arap bölgesel sisteminin yapısı içerisinde gerçekleşen etkileşimlerin biçimini ve bu etkileşimlere yönelik bölgesel ve uluslararası güçlerin davranışlarını ve etkilerini analiz etmeye odaklanır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KRALLIK DÖNEMİNDE IRAK-ÜRDÜN İLİŞKİLERİNE BİR BAKIŞ (1921 - 1958)

Irak ile Ürdün Haşimi Krallığı arasındaki siyasi ilişkiler dostluk ve ittifak ile açık düşmanlık arasında dalgalanmıştır. Ancak iki ülke arasındaki ikili ilişkilerde dostluk ve ittifak, devletlerin kuruluşundan itibaren belirleyici özellik olarak öne çıkmıştır. Ürdün-Irak ilişkileri, 1958 yılında aralarındaki Arap Birliği'nin ilan edilmesine kadar son derece iyi bir şekilde devam etmiştir. Ne var ki, bu birlik uzun ömürlü olamamış ve 14 Temmuz 1958 tarihinde Irak'taki monarşi rejiminin devrilmesiyle sona ermiştir. Bununla birlikte, cumhuriyet dönemi boyunca (1958-2003) Irak-Ürdün ilişkileri zaman zaman soğukluk, kriz ve dostluk arasında dalgalı bir seyir izlemiştir. Bu ilişkilerin niteliğini, doğasını ve iki ülkenin siyasi, ekonomik ve kültürel tüm alanlardaki ikili ilişkilerinde katettikleri aşamaları anlamak amacıyla, söz konusu dönemdeki ilişkiler belirli aşamalara ayrılarak ele alınmıştır.

1.1. Krallık Döneminde Irak-Ürdün Siyasi İlişkilerine Tarihî Bağlamda Bir Bakış

1920 yılında Şam'da toplanan Irak Konferansı, Türkiye'den ayrılan Irak topraklarının bilinen sınırları içinde bağımsızlığını ilan etmeye ve Emir Abdullah bin Hüseyin'i anayasal kral olarak Irak tahtına davet etmeye karar vermişti. Ancak o dönemde Irak, İngiltere'nin askeri yönetimi altında bulunuyordu. Emir Abdullah, konferans kararlarını İngiltere'nin Mısır'daki Yüksek Komiseri Lord Allenby'ye sunmak amacıyla Mısır'a gitmişti. Ne var ki bu girişimi başarıyla sonuçlanmadı; zira İngiltere, bu öneriye onay vermedi. Öte yandan, Irak Arap Devrimi Konseyi de Emir Abdullah'ın adaylığından vazgeçti; zira Emir Abdullah başka önemli meselelerle meşguldü ve babası da onu başka bir bölgeye aday göstermeyi düşünmekteydi. Bunun üzerine Iraklılar, Faysal'ı Irak kralı olarak seçmeye karar verdiler. Emir Abdullah ise babasının adına Doğu Ürdün Emirliğini kabul etti ve kardeşi Faysal'ın Irak tahtına geçmesine razı oldu. Bu konuda Auni Abdulhadi tarafından Faysal'a bir mektup iletildi.

Faysal bin Hüseyin'in Ağustos 1921'de Irak tahtına çıkmasının ardından, Kral Faysal, İngiltere'nin 1923 yılında ilan ettiği Doğu Ürdün Hükümeti'nin bağımsızlığını destekledi. Kardeşler 1924 yılında bir araya gelerek görüşmeler yaptılar. Kuveyt Konferansı sırasında ise her iki taraf da Suudi Arabistan'ın tutumuna karşı ortak bir cephede birleşti. Böylece, Ürdün-Irak ilişkileri dostane bir nitelik kazanmaya ve birçok önemli konuda uzlaşısı içinde gelişmeye başladı.

1.1.1. Irak-Ürdün İlişkileri (1921-1933)

Irak ile Ürdün arasındaki ilişkilerin başlangıcı, her iki siyasi yapının 1921 yılında şekillenmeye başlamasıyla bağlantılıdır. Bu dönemde "Kral Faysal I" Irak tahtına çıkarken, Doğu Ürdün Emirliği'nin yönetimi "Emir Abdullah"a verilmiştir¹. İngiltere, Haşimilere Irak ve Doğu Ürdün'de yönetimi devretmeyi, 1916 yılında² Osmanlı Devleti'ne karşı gerçekleştirilen Arap İsyanı'ndaki rolü nedeniyle "Şerif Hüseyin"e verdiği taahhütlerin bir karşılığı olarak görmüştür. Bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkiler olumlu bir nitelik taşımış, belirgin bir iş birliği ile şekillenmiştir. Liderler arasında gerçekleşen karşılıklı resmi ziyaretler, iş birliği bağlarının güçlenmesine ve ikili ilişkilerin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur.³

Bu dönemde Irak ile Ürdün arasında anlayış ve iş birliği hâkim olmuş; iki ülke arasındaki yakınlaşma, tarafların ikili ilişkileri geliştirme arzularını dile getirdikleri pek çok vesilede kendini göstermiştir. Bu çerçevede, 27 Nisan 1931 tarihinde dostluk, iş birliği ve iyi komşuluk anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma, tarafların birbirlerini resmen tanımalarını öngörmüş ve her iki tarafın; ticaret, posta, gümrük, sağlık gibi çeşitli alanları kapsayan anlaşmalar akdetme yönündeki taahhütlerini vurgulamıştır. Ayrıca, ikamet ve seyahat düzenlemeleri, suçluların iadesi, sınır denetimlerinin güçlendirilmesi ve sınır ihlallerinin önlenmesi gibi konular da anlaşma kapsamına alınmıştır. Anlaşmanın onay belgeleri, Ürdün'ün başkenti Amman'da 24 Ekim 1931⁴ tarihinde karşılıklı olarak teati edilmiştir.

¹ Süleymân Mûsâ, *Târîh el-Ürdun fî el-Karn el-'İsrîn*, ('Ammân: Mektebet el-Muhtesib, 1990), s. 76.

² Kâsim Cemîl 'Alî et-Teneyyât, *et-Tağayyurât ve Eteruhâ fî en-Nizâm ed-Develî 'alâ es-Siyâse el-Hâriciyye el-'Ürduniyye hilâl el-Fetre 1989-1999*, ('Ammân: Dâr Kunûz el-Ma'rife el-'İlmiyye li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2010), s. 235.

³ Muḥammed Muḥâfaẓa, *el-Memleketü'l-'Ürduniyye el-Hâşimiyye: Binâ'uhâ ve Taḥşînuhâ fî 'İşrine 'Âmen 1946-1966*, ('Ammân: Wezâretü't-Teḳâfe, 1995), s. 62.

⁴ Muḥâfaẓa, *el-Memleketü'l-'Ürduniyye el-Hâşimiyye: Binâ'uhâ ve Taḥşînuhâ*, s. 121.

1932 yılında iki ülke arasındaki sınır çizilmiş, Ürdün toprakları üzerinden Bağdat-Hayfa yolu açılmış ve iki ülke arasında bir telefon iletişim ağı kurulmuştur. Söz konusu sınır, 1990'lı yılların başında yeniden düzenlenmiş ve Irak, sınır bölgelerinde Ürdün lehine bazı topraklarından feragat etmiştir.⁵

Bu dönemde Irak ve Doğu Ürdün liderlikleri arasında dikkat çekici düzeyde resmi ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Kral Faysal I, 1923, 1925 ve 1926 yıllarında Amman'a çeşitli ziyaretlerde bulunmuştur. Öte yandan, daha sonra kral olacak olan Emir Abdullah bin Hüseyin ise 1932 yılında Irak'ın başkenti Bağdat'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyaretler, taraflar arasında ortak ilgi alanlarına giren birçok konuda görüş birliği ve pozisyonların eşgüdümünü sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiş; siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda çeşitli anlaşmaların imzalanmasına zemin hazırlamıştır. Böylece iki ülke arasındaki iş birliği bağları daha da güçlenmiştir.⁶

Araştırmacıya göre, bu dönemde önemli gelişmeler yaşanmış ve iki taraf arasındaki ilişkiler somut ilerlemeler kaydederek ortak koordinasyon ve farklı meselelerde görüş alışverişinde ileri bir aşamaya ulaşmıştır.

1.1.2. Irak-Ürdün İlişkileri (1933-1952)

"Faysal I"ın 8 Eylül 1933 tarihinde vefat etmesinin ardından, "Kral Gazi" Irak tahtına çıkarken, Emir Abdullah bin Hüseyin Haşimi Hanedanı'nın lideri olmuştur. Ağustos 1933 ile Temmuz 1935 arasındaki dönemde Emir Abdullah, Irak ile Doğu Ürdün arasındaki ittifakı güçlendirmek amacıyla çeşitli ziyaretler gerçekleştirmiş; aynı zamanda yeğeni ve Irak'ın yeni kralı Gazi bin Faysal ile ilişkilerini pekiştirmeye çalışmıştır.

Her ne kadar İngiltere'ye karşı tutumları farklılık gösterse de — Kral Gazi'nin İngiltere ile ilişkileri amcası Emir Abdullah'a kıyasla daha mesafeli olmuşsa da — bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi yönünde somut çabalar sergilenmiştir. Bu dönem, aynı zamanda önemli bir ekonomik gelişmeye de sahne olmuştur. 1934 yılında İngiliz Irak Petrol Şirketi tarafından Kerkük sahalarından Hayfa Limanı'na petrol taşıyacak boru hattı projesi tamamlanmış; bu boru hattı Doğu Ürdün Emirliği topraklarından geçerek iki ülke ilişkilerine yeni bir ekonomik ve stratejik boyut kazandırmıştır.

---

⁵ Muḥâfaẓa, *el-Memleketü'l-Ürduniyye el-Hâşimiyye: Binâ'uhâ ve Taḥşînuhâ*, s. 121.

⁶ Hind Abû's-Şa'r, *el-'Alâqât ed-Diblûmâsiyye fî 'Ahd 'Îmâret Şerķî el-'Ürdun: el-'Irâķ Nemûzecan*, (el-'Ürdun: d.d., 2010), s. 6.

İki ülke arasındaki karşılıklı ziyaretler açısından bakıldığında; Kral Gazi bu dönemde hiç Amman'a ziyaret gerçekleştirmemiştir. Buna karşılık, daha sonra kral olacak olan Emir Abdullah, Irak'a birçok ziyaret yapmıştır. İlk ziyaretini 1934 yılında gerçekleştirmiş, ardından 1935 yılında Bağdat'a üç kez gitmiştir. Ayrıca 1936 ve 1937 yıllarında da Bağdat'ı ziyaret etmiş; 1939 yılında ise Kral Gazi'nin ölümü üzerine son ziyaretini gerçekleştirmiştir.⁷

Kral Gazi'nin 1939 yılında bir trafik kazasında hayatını kaybetmesinin ardından, Irak siyasi sahnesi, taht naipliğini kimin üstleneceğine ilişkin bir meydan okumayla karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, kraliyet sarayında gerginlik yaratmış ve ülkedeki yönetimin geleceğine dair geniş tartışmalara yol açmıştır. Zira meşru varis Emir Faysal II henüz reşit olmadığı için yönetimi devralabilecek durumda değildi. Bu çerçevede, naiplik makamı için kraliyet ailesinden birçok isim gündeme gelmiştir. Bunlar arasında Kralın dayısı Emir Abdülilah bin Ali, Emir Zeyd bin Hüseyin ve Emir Abdullah da bulunmaktaydı. Ancak naiplik görevi nihayetinde Emir Abdülilah'a verilmiş; diğer adaylar dışarıda bırakılmıştır. Bu tercihte, başta Nuri Said olmak üzere bazı siyasi ve askeri şahsiyetlerin etkisi belirleyici olmuştur. Söz konusu çevreler, Emir Abdullah'ın bu görevi üstlenmesinin, Irak üzerindeki nüfuzunu artıracak ve ülkenin iç işlerine hâkim olma çabalarına zemin hazırlayacağı endişesiyle buna karşı çıkmışlardır.⁸

1941 yılında Reşid Âli el-Geylani İsyanı patlak verdiğinde, Ürdün askeri kurumunun Irak monarşi rejimini desteklemede belirgin bir rolü olmuştur. Emir Abdülilah, yanında üst düzey Iraklı siyasetçilerle birlikte Amman'a sığınmış ve burada Ürdün'den destek almıştır. İngiliz kuvvetleriyle koordine edilen bir plan dâhilinde, Glubb Paşa komutasındaki Ürdün Arap Lejyonu Irak'a hareket etmiş ve Tırbil Polis Karakolu'na saldırı düzenlemiştir. Bu müdahale, Reşid Âli hareketinin başarısızlığa uğratılmasına ve Emir Abdülilah'ın Bağdat'ta naiplik makamına geri dönmesine önemli katkı sağlamıştır.⁹

Irak ile Doğu Ürdün arasındaki ikili iş birliğini güçlendirme çerçevesinde, her iki ülkenin temsilcileri, 1943 ve 1944 yıllarında Kahire'de düzenlenen Arap Birliği toplantılarında dikkate değer bir görüş yakınlığı sergilemişlerdir. Her iki hükümet de

---

⁷ Abû's-Şa'r, *el-'Alâkât ed-Diblûmâsiyye fî 'Ahd 'İmâret Şerķi el-'Ürdun*, s. 6.

⁸ Haytem Hassân, *es-Siyâse el-Hâriciyye el-'Ürduniyye ticâhe el-'Irâķ 1990–1998*, resâle mâjestîr ğayr menşûre, el-Câmî'a el-'Ürduniyye, 'Ammân, el-'Ürdun, 2000, s. 16.

⁹ et-Teneyyât, *Eter et-Taġayyurât fî en-Nizâm ed-Develî*, s. 236.

Arap ortak çalışmalarıyla ilgili meselelerde tutumlarını koordine etme hususunda özen göstermiştir. Bu durum, 1943-1945 yılları arasında gerçekleştirilen bir dizi karşılıklı ziyaretle somutlaşmıştır. Söz konusu çabalar, Kasım 1945'te Amman'da yayımlanan ortak Haşimi Bildirisi ile taçlanmıştır. Bildiride, tarafların Arap İsyanı ilkelerine bağlılıkları, Arap devletleri arasındaki birlik ve iş birliğini destekleme kararlılıkları, Arap Birliği Şartı doğrultusunda ve ortak ulusal hedefler doğrultusunda hareket edecekleri vurgulanmıştır.¹⁰

İzleyen dönem, Irak-Ürdün ilişkilerinde önemli bir dönüşümün yaşandığı bir evre olmuştur. İlişkiler, o dönemde gündeme getirilen bazı birlik projeleri etrafında şekillenen ortak anlayış temelinde ilerlemiştir. Bu girişimler arasında en dikkat çekici olanları, Emir Abdullah'ın 1946 yılında önerdiği "Büyük Suriye Projesi" ile Nuri Said'in desteklediği "Bereketli Hilal Projesi" olmuştur. Bereketli Hilal Projesi, Arap Şark ülkeleri arasında siyasi ve ekonomik bütünleşmeyi sağlamayı amaçlayan bölgesel birlik çabalarının bir parçasıydı.¹¹

Bu süreçten itibaren, Amman ile Bağdat arasındaki ilişkiler, doğrudan bağların zayıflamasına rağmen, dış politika konularında sürekli istişare ve koordinasyon niteliği kazanmaya başlamıştır.

Ürdün Haşimi Krallığı'nın 1946 yılında bağımsızlığını ilan etmesinin ardından, Kral Abdullah Irak ile birlik vizyonunu gerçekleştirme yönünde daha esnek adımlar atmaya başlamıştır. Aynı yılın 13 Eylül'ünde Bağdat'a gerçekleştirdiği ziyarette Ürdün hükümeti, iki ülke arasında bir birlik kurulmasına ilişkin önerilerde bulunmuştur. Ancak taraflar arasındaki istişareler sonucunda bu fikir daraltılarak, 14 Nisan 1947¹² tarihinde bir İttifak ve Kardeşlik Antlaşması imzalanmasıyla somutlaştırılmıştır. On iki maddeden oluşan bu antlaşma, taraflar arasında ittifak ve kardeşlik ilişkilerini teyit etmiş; tarafların ortak çıkarlarına zarar verebilecek herhangi bir anlaşmaya girmeme taahhüdünü içermiş ve aralarındaki olası anlaşmazlıkların diplomatik ve barışçıl yollarla çözülmesini öngörmüştür.

Taraflar, Irak ve Ürdün'de askeri stratejilerini koordine etme konusunda da anlaşmış; ayrıca, her iki devletin akredite diplomatlarının, diğer devletin diplomatik

---

¹⁰ Osman Fethi Salih Hamdi, Irak-Ü Utmân Fethî Sâlih Hamdî, *el- 'Alâkât el- 'Irâkiyye – el- 'Ürduniyye 1968–1991: Derâse Târîhiyye*, resâle mâjestûr gayr menşûre, Câmi'at el-Mawşil, el-Mawşil, el- 'Irâk, 2007, s. 18.

¹¹ Hassân, *es-Siyâse el-Hâriciyye el- 'Ürduniyye ticâhe el- 'Irâk*, s. 17

¹² et-Teñeyyât, *Eter et-Tağayyurât fi en-Nizâm ed-Develî*, s. 237

misyonunun bulunmadığı ülkelerde karşılıklı olarak temsil görevini üstlenmeleri kararlaştırılmıştır.¹³

Bu bağlamda, İngiliz raporları, söz konusu projenin kapsamlı bir birlikten sadece bir antlaşmaya indirgenmesinin, Iraklı yetkililerin birliğin Irak üzerinde ek bir yük oluşturacağından ve Kral Abdullah'ın Irak dış politikasını kendi kontrolüne alma yönündeki ihtiraslarından duydukları endişeden kaynaklandığını belirtmektedir.

1949 yılının sonlarında¹⁴, Kral Abdullah birlik projesine ilişkin görüşlerini Bağdat'taki Naip Abdülilah'a, Irak Dışişleri Bakanı Tevfik es-Suveydi aracılığıyla iletmeye çalışmıştır. Bu kapsamda, birlik için bazı güvenceler önermiş ve Kral Faysal II'nin bu birlik içerisinde veliaht olması gerektiğine işaret etmiştir¹⁵. 2 Haziran 1950 tarihinde Kral Abdullah, bu birlik projesine dair ilk taslağı hazırlamış ve bunu daha sonra bazı değişiklikler yapan Emir Abdülilah'a göndermiştir. Söz konusu ilkeler; ekonomik ve gümrük çıkarlarının birleştirilmesi ile kültürel ve eğitim alanlarında iş birliğinin güçlendirilmesini içermekteydi. Ancak Kral Abdullah'ın 20 Temmuz 1951 tarihinde suikasta kurban gitmesi, birlik projesine ilişkin görüşmelerin kesintiye uğramasına ve daha erken aşamalarında donmasına yol açmıştır.¹⁶

Bu dönemdeki karşılıklı ziyaretlere bakıldığında, Kral Faysal II'nin hükümranlılığı sırasında ziyaretlerin, naip sıfatıyla Emir Abdülilah tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Örneğin, Emir Abdülilah 25 Mayıs 1946 tarihinde Ürdün Haşimi Krallığı'nın bağımsızlık ilanı münasebetiyle düzenlenen büyük kutlamalara katılmıştır. Öte yandan, Kral Abdullah 1939, 1941, 1944 ve 1945 yıllarında Irak'a çeşitli ziyaretlerde bulunmuştur. 1946 yılında ise Bağdat'a iki kez gitmiş; ardından 1947, 1948 ve 1950 yıllarında da ziyaretlerini sürdürmüş; 1950 yılında Bağdat'a iki kez ziyaret gerçekleştirmiştir.¹⁷

Ürdün ile Irak arasındaki diplomatik ilişkilere bakıldığında, Ürdün Dışişleri Bakanlığı'nın ilk kez 1939 yılında, Ürdün Başbakanı Tewfik Ebu'l-Hüda'ya devredilmesinin ardından, Amman'ın Bağdat, Londra, Kahire, Şam ve İslamabad gibi

---

¹³ Muḥâfaẓa, *el-Memleketü'l-Ürduniyye el-Hâşimiyye: Binâ'uhâ ve Taḥşînuhâ*, s. 66

¹⁴ Erşîd Fâleḥ 'Îsâ el-'Abd el-Lât, *el-'Alâkât el-Ürduniyye – el-'Irâkiyye 1946–1958*, resâle mâjestîr ğayr menşûre, Câmî'at el-Yermûk, 'Îrbid, el-'Ürdun, 1993, s. 34.

¹⁵ et-Teneyyât, *Eṭer et-Tağayyurât fî en-Nizâm ed-Develî*, s. 237

¹⁶ Aḥmûd Harb el-Laşâşme, *el-Hâşimiyyûn ve el-Weḥde el-'Arabîyye fî et-Târîḥ el-Mu'âşir*, ('Ammân: Dâr el-Ḥalîc, 2009), s. 228.

¹⁷ Abû's-Şa'r, *el-'Alâkât ed-Diblûmâsiyye fî 'Ahd 'Îmâret Şerķî el-'Ürdun*, s. 6

başkentlerde diplomatik temsilcilikler kurduğu görülmektedir.¹⁸ 1941-1947 yılları arasında Ürdün Dışişleri Bakanlığı, “Fassıl (Delegasyon Başkanı)” unvanını kullanmıştır. 1947 yılında ise bu unvan, Haşimi belgelerinde de belirtildiği üzere, “Büyükelçi (Minister Plenipotentiary)” unvanına yükseltilmiştir. Bu gelişme, Ürdün diplomasisinin evrimine işaret eden önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Bağdat’taki ilk Ürdün Konsolosluğu’nu kuran kişi Samih Hicazi olmuştur. Kendisi, 21 Şubat 1941 tarihinde Emir Abdullah tarafından Naip Emir Abdülilah’a gönderilen bir mektupla birlikte Bağdat’a ulaşmıştır. Aynı gün, Kral Faysal II tarafından da atama kararnamesi onaylanmıştır. Hicazi’nin ardından 1942 yılında Halef Tel göreve başlamış ve 1944 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür. 1944 yılından itibaren Bağdat’taki Ürdün Delegasyonu’ndan çıkan yazışmalar, Fassıl Ömer Zeki El-Efiyuni imzasıyla gönderilmeye başlanmıştır. Görünüşe göre El-Efiyuni, 1947 yılına kadar bu görevi yürütmüş; 4 Mayıs 1947 tarihinden itibaren resmî yazışmalarda “Ürdün’ün Büyükelçisi” unvanı kullanılmıştır. Onu, 1949-1950¹⁹ yılları arasında Ali El-Acluni Bağdat’ta büyükelçi olarak takip etmiştir.

Öte yandan, Doğu Ürdün’deki yetkiyi de kapsayan Kudüs’teki Irak Temsilciliği’ne ilişkin Haşimi belgelerinde, 1940-1942 yılları arasındaki fasıl (delegasyon başkanı) ve diplomatların isimleri yer almaktadır. Ürdün Hükümeti, 18 Mart 1940 tarihinde Abdulvahhab Derviş’in Doğu Ürdün’de Irak Hükümeti adına konsolos olarak atanmasına onay vermiştir. 8 Nisan 1940 tarihinde Talib Muştak, Doğu Ürdün’e genel konsolos olarak atanmış ve ataması 19 Haziran 1940 tarihinde onaylanmıştır.

16 Temmuz 1941’de Cemil Ravvi’nin Ürdün’e Irak Konsolosu olarak atanması kararlaştırılmış ve 27 Ağustos 1941’de ataması tasdik edilmiştir. 17 Şubat 1942 tarihinde ise Şakir Mahmud Vadi, Filistin ve Doğu Ürdün’e Irak Konsolosu olarak atanmış ve ataması 19 Nisan 1942 tarihinde Ürdün Hükümeti tarafından onaylanmıştır. Irak Hükümeti ayrıca 29 Kasım 1942 tarihinde İhsan Süleyman’ı Kudüs’te birinci fasıl yardımcısı olarak görevlendirmiştir. Bunun yanında Salih Mehdi, Amman’a Irak Konsolosu olarak atanmış ve tüm Doğu Ürdün genelinde yetkilendirilmiş; bu görev Filistin Konsolosluğu’na ilişkin herhangi bir yetkiyi içermemiştir. Kudüs’teki Irak

---

¹⁸ Umar el-Ḥaḍramî, *Wezâretü’l-Ḥâriciyye el-’Ürduniyye fî Suṭûr, Mecellet ed-Diblûmâsî el-’Ürdunî, el-’Aded* (1), el-Mecelled (1), Kânûn et-Tânî, 2010, s. 28.

¹⁹ Abû’ş-Şa’r, *el-’Alâkât ed-Diblûmâsiyye fî ‘Ahd ‘İmâret Şerķî el-’Ürdun*, s. 8

Konsoloslugu'nun rolü, merkezinin Kudüs olması nedeniyle, Doğu Ürdün'deki rolüne kıyasla daha belirgin olmuştur. Bu yüzden zaman zaman Emir Abdullah ile Irak kralları arasında doğrudan yazışmalar yapılmış; Emir Abdullah bazı durumlarda diplomatik kanalları kullanmaksızın doğrudan elçiler göndermiştir. Örneğin, Ürdün'ün Bağdat'taki temsilciliği kurulmadan önce, tüccarlardan Seyyid Tabbâ' gibi üst düzey şahıslar aracılığıyla mektuplar iletilmiştir.²⁰

20 Temmuz 1951 tarihinde Kral Abdullah'ın Kudüs'te suikaste uğrayarak öldürülmesi, Irak ile Ürdün arasında planlanan birlik projesinin sonunu getirmiş ve Irak-Ürdün ilişkilerinin önemli bir aşamasını sona erdirmiştir. Araştırmacıya göre, bu dönemdeki ilişkiler iki ülke arasında sıkı bir bağlılıkla şekillenmiş; ancak bu ilişkinin kendine özgü özellikleri de mevcuttu. Karşılıklı ziyaretler, özellikle Arap dünyasında birçok değişimin yaşandığı, Arap Birliği'nin kurulduğu, II. Dünya Savaşı sonrası dönemin getirdiği önemli küresel gelişmelerin ortaya çıktığı bir ortamda, liderlikler arasında tutumların koordinasyonuna duyulan ihtiyacı yansıtmıştır. Kral Abdullah döneminde Ürdün'ün dış politikası başlangıçta Irak ile birlik projeleri üzerinden Irak'ı Ürdün'e bağlamayı amaçlamış; ancak Irak'taki bazı karar verici güçlerin bu projelere karşı çıkması, iki ülke arasında birlik sağlanmasını engellemiştir.

1.1.3. Irak-Ürdün İlişkileri (1952-1958)

Kral Abdullah'ın suikasta uğrayarak öldürülmesinin ardından, oğlu Prens Talal Ürdün tahtına çıkmıştır. Onun kısa süreli hükümdarlığı döneminde, Irak-Ürdün ilişkilerinde bir miktar soğukluk yaşanmıştır. Bu durumun temel nedenlerinden biri, 10 Kasım 1951 tarihinde Suudi Arabistan'a gerçekleştirdiği ziyaretti. Kral Talal, bu ziyaretle ülkesinin Suudi Arabistan ile ilişkilerini geliştirmeyi hedeflemişti. Irak'taki Haşimi ailesi ise bu ziyareti, Haşimi siyasetine özgü geleneksel çizgiden bir sapma ve Suudi hanedanıyla farklı bir yaklaşım olarak değerlendirmiştir.²¹

Ancak Kral Talal, sağlık nedenleriyle görevini sürdürememiş ve 11 Ağustos 1952 tarihinde tahttan feragat etmiştir. Yerine oğlu Prens Hüseyin bin Talal kral olmuştur. Kral Hüseyin, ülkesini modernleştirmeye, aşiret ve bedevi karakterini aşarak kurumsal yönetime ve hukuki sisteme sahip medeni bir devlet inşa etmeye

---

²⁰ Abû's-Şa'r, el- 'Alâkât ed-Diblûmâsiyye fî 'Ahd 'Îmâret Şerķi el- 'Ürdun, s. 9

²¹ Hamdî, el- 'Alâkât el- 'Irâķiyye – el- 'Ürduniyye, s. 29

odaklanmıştır. Bu süreçte, Ürdün'ün siyasi ve ekonomik açıdan İngiltere'ye tam bağımlılığı devam etmiştir.²²

2 Mayıs 1953 tarihi, Irak ile Ürdün arasındaki ilişkilerde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihte Kral Faysal II ve Kral Hüseyin ülkelerinin tahtlarına geçmişlerdir. Bu değişim, Kral Talal döneminde yaşanan şüphe ve güvensizlik ortamının aşılmasına katkı sağlamıştır. Söz konusu değişim, iki ülke liderleri arasındaki karşılıklı ziyaretlerde kendini göstermiş; Kral Hüseyin Irak ile güçlü ilişkiler kurma yönünde siyasi girişimlere başlamıştır. Tahta çıkışından 57 gün sonra Bağdat'a bir ziyaret gerçekleştirmiş; ancak bu ziyaret tüm hedeflerine ulaşamamıştır. Özellikle diplomatik temsil düzeyinin büyükelçilik seviyesine yükseltilmesi talebi reddedilmiştir. Ayrıca, iki ülke arasında özel bir mali ilişkinin bulunmaması ve yardım konularının diğer Arap ülkeleriyle birlikte ortak yürütülmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır.²³ Diplomatik ilişkiler bu seviyede devam etmiş ve ancak 20 Aralık 1956 tarihinde temsil seviyesinin büyükelçilik düzeyine yükseltilmesi konusunda mutabakata varılmıştır.²⁴

Ürdün ile Irak arasındaki birlik projeleri çerçevesinde iş birliğini güçlendirme çabaları kapsamında, Irak Başbakanı Muhammed Fazıl el-Cemali 11 Ocak 1954 tarihinde Arap Birliği'ne iki ülke arasında bir birlik kurulmasına yönelik bir proje sunmuştur. Irak ve Ürdün projeyi desteklemiş olsa da, Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan'ın karşı çıkması nedeniyle proje hayata geçirilememiştir.

1955 yılında Nuri Said, Ürdün'ü Bağdat Paktı'na dâhil etme konusunda ciddi girişimlerde bulunmuştur. Bu çerçevede Kral Hüseyin, 4 Şubat 1955 tarihinde Bağdat'a giderek Irak-Türkiye ittifakının doğası hakkında bilgi edinmiştir. Diğer yandan, Kral Faysal II de 28 Mart 1955 tarihinde Amman'a bir ziyaret gerçekleştirerek, Kral Hüseyin'i pakta katılmaya ikna etmeye çalışmıştır.²⁵

Ürdün'ün Bağdat Paktı'na katılmayı reddetmesinin ardında, o dönemde ülkeyi saran grevler ve gösteriler dalgası etkili olmuştur. Bu hareketler, ittifak siyasetlerine ve dış müdahalelere yönelik şiddetli bir muhalefeti yansıtmıştır. Söz konusu

---

²² Hasan Nâfi 'a, *A 'mâl en-Nedve el-Mişriyye el-Ferensiyye et-Tâlîte hawle et-Taḥawwulât ed-Dîmûkrâtiyye fî el-Waḥan el-'Arabî: li'l-Fetre min 29 'Eylûl ilâ 1 Tişrîn el-'Evvel 1990*, tahrîr: Nevîn 'Abd el-Mun'im Sa'id, Câmî'at el-Kâhire, Mısır, 1990, s. 1.

²³ el-'Abd el-Lât, *el-'Alâkât el-'Ürduniyye – el-'Irâkiyye*, s. 112

²⁴ Ḥassân, *es-Siyâse el-Ḥâriciyye el-'Ürduniyye ticâhe el-'Irâk*, s. 22

²⁵ Abd er-Rezzâk el-Ḥasenî, *Târîḥ el-Wizârât el-'Irâkiyye fî el-'Ahd el-Melikî*, (Bağdâd, el-'Irâk: d.d., 1998), c. 10, s. 184.

huzursuzluklar, bir ay içinde üç Ürdün hükümetinin düşmesine yol açmıştır. 9 Ocak 1956 tarihinde kurulan Samir er-Rifaî hükümeti de ciddi siyasi meydan okumalar ve yoğun halk baskılarıyla karşı karşıya kalmış ve Ürdün'ün Bağdat Paketi'ne katılmayacağını ilan etmek zorunda kalmıştır. Bu adım, ülkedeki iç istikrarın yeniden sağlanmasına katkı sağlamıştır. Irak-Ürdün ilişkileri ise bu olayların ardından geleneksel iş birliği ve yakınlaşma çerçevesinde devam etmiştir. Özellikle Nisan 1957'de Ürdün'de ordu ile Süleyman en-Nabulsi hükümeti arasında yaşanan kriz ve ardından ortaya çıkan Arap anlaşmazlıkları sırasında, 1947 yılında imzalanan anlaşmaya uygun olarak Irak, Kral Hüseyin'e destek vermiş ve gerekirse yanında yer alacağını açıklamıştır.

Kral Hüseyin, Kral Faysal II ve Abdülilah ile telefonla görüşerek kendisinden yardım istemiştir. Ancak bu kuvvetlerin Ürdün'e girmesini değil, Irak-Ürdün sınırında konuşlanmasını talep etmiştir. Nuri Said de Irak'ın Ürdün'e askerî destek sağlayacağını, Irak birliklerinin H3 bölgesinde konuşlanacağını ve gerekirse Suriye kuvvetlerinin Ürdün'e müdahale etmesi durumunda Irak'ın Suriye kuvvetlerine saldıracağını ifade etmiştir. Nuri Said, Irak Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada da şu ifadeleri kullanmıştır: "Ürdün'deki monarşi sistemi bir kıl kadar sarsılsa, Irak kuvvetleri müdahale edecektir."

Ürdün'de yaşanan iç krizin sona ermesinin ardından, Kral Hüseyin 22 Haziran 1957 tarihinde Irak'a resmî bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyarette, Kral Faysal II ile görüşmüş; beraberinde Başbakan İbrahim Haşim, Dışişleri Bakanı Samir er-Rifaî ve bazı bakanlar da bulunmuştur. Taraflar arasında gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde ortak bir bildiri yayımlanmıştır. Bildiride, yıkıcı hareketlerle mücadelede iki ülkenin kararlılığı ve Arap ülkelerinin iç işlerine karışmama ilkesine saygı vurgulanmıştır. Kral Faysal II, Ürdün'e yedi milyon dinar mali destek sağlamayı taahhüt etmiş; ancak bu yardımın açıklanması, Mısır ve Suriye'nin Arap dayanışması anlaşmasını uygulama niyetlerinin netleşmesine kadar ertelenmiştir.

Bu yakınlaşma, Ürdün dış politikasında Nisan 1957 olaylarının ardından Irak'a doğru kademeli bir kayma yaşandığı dönemde meydana gelmiştir. Özellikle, Mısır'ın iç cepheyi kışkırtmak suretiyle Ürdün'e uyguladığı baskılar bu eğilimi güçlendirmiştir. Bu yönelim, 1 Şubat 1958 tarihinde Mısır ve Suriye arasında Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından daha da derinleşmiş; bu gelişme üzerine Kral Hüseyin, ortak bir

Arap birlik projesini görüşmek amacıyla Kral Faysal II'yi resmî bir ziyaret için Amman'a davet etmiştir.

Kral Faysal II bu davete olumlu yanıt vermiş ve beraberinde bakanlardan oluşan üst düzey bir heyetle 11 Şubat 1958 tarihinde Amman'a gelmiştir. Taraflar arasında yoğun ve hızlı bir dizi görüşme gerçekleştirilmiş; bu görüşmelerin sonucunda Irak ve Ürdün arasında Haşimi Birliği'nin kurulduğu resmen ilan edilmiştir. Aynı yılın 14 Şubat tarihinde Bağdat ve Amman'da resmî bir bildiri yayımlanmış ve "Arap Birliği"nin kurulduğu duyurulmuştur. Anlaşma metni aynı gün Ürdün başkentinde yayımlanmıştır.²⁶

Araştırmacıya göre, Irak ile Ürdün arasındaki ilişkiler bu dönemde belirgin bir özgünlük arz etmiştir. Zira Doğu Ürdün Emirliği'nin kuruluşu ile Irak Krallığı'nın kuruluşu 20. yüzyılın 1920'li yıllarında eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir. Bu ilişkiler, pek çok dönemde siyasi tutumların güçlü bir şekilde koordine edilmesine sahne olmuş; birçok birlik projesi ile taçlandırılmıştır. Bu projelerin en önemlisi, Mısır-Suriye Birleşik Cumhuriyeti'nin ilanına doğrudan bir yanıt niteliğinde ortaya çıkan Haşimi Birliği projesi olmuş ve iki ülke arasındaki ilişkilerin doğasında niteliksel bir dönüşüm yaratmıştır.

Ne var ki bu birlik uzun ömürlü olmamıştır. 14 Temmuz 1958 tarihinde Irak'ta gerçekleşen devrimin ardından yeni yönetim, birlikten çekildiğini ilan etmiş ve bu durum Ürdün'ü Irak ile tüm ilişkileri kesmeye sevk etmiştir. Bu dönüşümün ışığında, iki ülke arasındaki ilişkilerin modern diplomatik normlara uygun şekilde yeniden yapılandırılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede taraflar, uluslararası teamüllere uygun olarak karşılıklı delegasyonlar (temsilcilikler) değişimini gerçekleştirmiş ve bu adım, kriz sonrası dönemde ilişkilerin güçlendirilmesine yönelik tamamlayıcı bir hamle olarak değerlendirilmiştir.

1.2. Irak-Ürdün Krallık Döneminde Irak'taki Ekonomik ve Kültürel İlişkiler

Irak ile Ürdün arasındaki ekonomik ve kültürel ilişkilerin doğasına değinmek yerinde olacaktır. Zira bu ilişkiler hem taşıdığı büyük önem bakımından hem de uzun bir zaman dilimini kapsaması ve bu süreçte çok sayıda dönüşüm ve gelişime sahne olması bakımından dikkate değerdir. İnceleyeceğimiz bu geniş dönem çerçevesinde,

---

²⁶ el-Laşâşme, *el-Hâşimiyyûn ve el-Wehde el- 'Arabiyye fî et-Târîh el-Mu 'âşir*, s. 231

Irak ile Ürdün Haşimi Krallığı arasındaki ekonomik ve kültürel ilişkilerin niteliğini ortaya koymaya çalışacağız.

1.2.1. Irak-Ürdün Krallık Döneminde Ekonomik ve Kültürel İlişkiler

Irak ile Ürdün arasındaki krallık dönemi ekonomik ve kültürel ilişkilerini incelediğimizde, bu alanda açık ve doğrudan birçok işarete rastlanmamaktadır. Ancak mevcut araştırmalar, iki devletin kuruluşundan sonraki ilk on yıl boyunca ilişkilerin kardeşane ve ailevi bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Bu döneme kadar iki ülke arasında resmî bir anlaşma imzalanmamıştır. Ta ki 25 Mart 1931 tarihinde Irak heyetinin Amman'a gerçekleştirdiği ziyaret iki ülke arasında ilk Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması imzalanmış.²⁷

Bu anlaşmayı takip eden dönemde ise, 1947 yılında Irak ile Ürdün arasında imzalanan anlaşma dışında ekonomik ve kültürel ilişkiler konusunda belirgin bir gelişme kaydedilmemiştir. Ancak Irak-Ürdün ilişkilerinin ekonomik boyutuna ve bu ilişkilerin siyasal çabaların bir yansıması olduğuna dair en somut işaret, 2 Mayıs 1953 tarihinde Kral Faysal II ile Kral Hüseyin'in tahta çıkmalarının ardından gerçekleştirdikleri karşılıklı ziyaretler olmuştur. Bu ziyaretler, Kral Talal döneminde Suudi Arabistan'a yapılan ziyaretten kaynaklanan soğukluğun ardından ilişkilerin normalleşmesini sağlamıştır.²⁸

Bu karşılıklı ziyaretler ışığında, Ürdün Tarım Bakanı Hikmet el-Mısri başkanlığındaki bir Ürdün ekonomik heyeti Bağdat'a bir ziyaret gerçekleştirmiş ve 30 Eylül 1953 tarihinde iki ülke arasında ilk ekonomik anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma, iki ülke arasındaki ilk ticaret anlaşması olup, Irak-Ürdün ekonomik ilişkilerinin resmî çerçevede başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. O dönemde Irak Bakanlar Kurulu'nun aldığı kararda şu ifadeler yer almıştır: “Yapılan müzakereler sonucunda iki ülke arasında bir ticaret anlaşması imzalanmıştır. Ayrıca Irak Hükümeti, Ürdün başkentinde Irak Sanayi ve Tarım Bankaları'nın şubelerinin açılması için gerekli işlemleri başlatma kararı almıştır. Konunun tüm yönleriyle incelenebilmesi için kredi ve Ürdün ekonomik projelerine (örneğin potas üretimi) katkı sağlanması konularındaki görüşmelerin açık tutulmasına karar verilmiştir. Bunun yanı sıra Irak Hükümeti, Ürdün

---

²⁷ Hassân, *es-Siyâse el-Hâriciyye el-Ürduniyye ticâhe el-İrâk*, s. 51

²⁸ Hamdî, *el-Alâkât el-İrâkiyye – el-Ürduniyye*, s. 31

sınırındaki köylerin siyonist saldırılara karşı savunmasına destek olmak amacıyla 150 bin dinarlık bir yardım tahsis etmiştir.²⁹

1953 yılında Irak ile Ürdün arasında imzalanan ticaret anlaşmasının önsözünde, iki ülkenin ekonomik ve ticari ilişkilerini güçlendirme ve geliştirme arzusu açıkça ifade edilmiştir. Anlaşmada, tarafların ekonomik imkânlarına uygun şekilde ticaret hacmini mümkün olan en üst seviyeye çıkarmaya çalışacakları vurgulanmış; ticaretin kolaylaştırılmasının "en çok kayırlan ulus" ilkesi doğrultusunda yürütüleceği belirtilmiştir. Ayrıca, ithal edilen mallara uygulanan gümrük vergileri, vergiler ve diğer harçların düzenlenmesine ilişkin hükümler de anlaşmada yer almıştır.

10 Ekim 1953 tarihinde ise iki ülke arasında ulaşım, seyahat ve ticaret konularını düzenleyen özel bir anlaşma daha imzalanmıştır³⁰. Kral Hüseyin'in 14 Şubat 1955 tarihindeki Irak ziyareti sırasında da iki ülke arasındaki iş birliğinin genişletilmesi ve daha önceki görüşmelerde Irak tarafından Ürdün'e verilmesi vaat edilen yardım programının uygulanması konusu gündeme getirilmiştir.

30 Eylül 1955 tarihinde Ürdün Hükümeti, Bağdat'a resmî bir heyet göndermiştir. Yapılan müzakereler sonucunda, Irak Hükümeti Ürdün'ün potas projesini finanse etmek amacıyla 625 bin dinarlık payını ödemeyi ve Ürdün Hükümeti'ne bir milyon dinar avans vermeyi kabul etmiştir. Ayrıca Irak, Ulusal Muhafız Teşkilatı'na (Haras el-Vatani) 100 bin dinar bağışta bulunmuştur.³¹

Ancak 1958 Temmuz Devrimi'nin gerçekleşmesi ve Irak'ın Haşimi Birliği'nden çekildiğini ilan etmesinin ardından, iki ülke arasındaki ekonomik ve kültürel ilişkiler bu dönemde kesintiye uğramıştır.

---

²⁹ Ahmed el-Barşân, *el- 'Irâk ba 'de el- 'İnsihâb el- 'Êmîrîkî ve el- 'Amn el- 'Qawmî el- 'Arabî, Mecellet Ârâ'* Hawle el- 'Halîc, el- 'Aded 73, Tişrîn el- 'Evvel, 2010, s. 35.

³⁰ Hamdî, *el- 'Alâkât el- 'Irâkiyye – el- 'Ürduniyye*, s. 219

³¹ Hassân, *es-Siyâse el- 'Hâriciyye el- 'Ürduniyye ticâhe el- 'Irâk*, s. 23

İKİNCİ BÖLÜM

2. HAŞİMİ HANEDANLIĞININ DÜŞÜŞÜNDEN IRAK'IN ABD TARAFINDAN İŞGALİNE KADAR IRAK-ÜRDÜN İLİŞKİLERİ

Irak'ta Haşimi Hanedanlığı'nın yönetimi, Kral Faysal II'nin 14 Temmuz 1958 tarihinde öldürülmesiyle sona ermiş ve böylece Irak'taki monarşi rejimi de son bulmuştur. Her ne kadar Kral Hüseyin, Irak'ta yaşananları iç mesele olarak değerlendirmiş olsa da, iki ülke arasındaki ilişkiler 1960'lı ve 1970'li yıllarda gerginlik yaşamıştır. Ancak 1980'li yıllarda, Irak-İran Savaşı sırasında Ürdün'ün tutumu sayesinde ilişkilerde iyileşme görülmüştür. Savaş boyunca Ürdün, Irak'tan yardım almış; buna karşılık Irak'a ekonomik ve siyasi destek sağlamıştır. Akabe Limanı ve iki ülke arasındaki kara yolları savaş yılları boyunca başlıca ikmal hattı haline gelmiştir.

1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinin ardından, Ürdün ile Irak arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler dikkate değer bir gelişme kaydetmiştir. Irak'ın dünyaya açılan neredeyse tek kapısı hâline gelen Ürdün, bu dönemde Irak'ın uluslararası izolasyonunu hafifletmede merkezi bir rol üstlenmiştir. Buna karşılık Ürdün, Irak'tan dünya piyasalarındaki fiyatların çok altında sübvansiyonlu petrol temin ederek karşı karşıya olduğu ekonomik yükleri hafifletmiştir. İki taraf arasındaki iş birliği, Irak Cumhurbaşkanı'nın damadı Hüseyin Kamil'in Ürdün'e sığınmasıyla yeni bir safhaya ulaşmıştır. Bununla birlikte, iki ülke arasındaki ilişkiler ortak çıkarlar temelinde ihtiyatlı bir denge üzerine oturmuştur. Irak, dış dünya ile tek bağlantı kanalı olan Ürdün'den vazgeçemezken; Ürdün de petrol desteğinden faydalanmayı sürdürmüştür.

Bu çalışma, Ürdün-Irak ilişkilerinin farklı aşamalarını ve bu ilişkilerin siyasi ve ekonomik bağlamlardaki gelişimini incelemeyi ve analiz etmeyi amaçlamaktadır.

2.1. Haşimi Monarşisinin Düşüşünden Baas Partisi'nin İktidara Gelişine Kadar Irak-Ürdün İlişkileri (1958-1968)

2.1.1. Irak-Ürdün İlişkileri (1958-1963)

14 Temmuz 1958'de gerçekleşen ve Irak'taki monarşi rejimini devirerek General Abdülkerim Kasım liderliğinde Irak Cumhuriyeti'nin kurulmasına yol açan devrim, Irak-Ürdün ilişkilerinde büyük bir siyasi krizin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle Haşimi ailesine karşı gerçekleştirilen kanlı katliam, ilişkilerdeki gerilimi daha da derinleştirmiştir. Aynı gün Ürdün Bakanlar Kurulu olağanüstü bir toplantı yapmış ve üyelerin çoğu, Ürdün Kralı Hüseyin'den Irak'taki yeni yönetime karşı direnişe geçmesini istemiştir. Zira iki ülke arasında bir iş birliği anlaşması mevcuttu. Ürdün, 20 Temmuz 1958 tarihinde³² Irak ile diplomatik ilişkilerini kestiğini ilan etmiştir.

Irak ile Ürdün arasındaki ilişkiler, Haşimi Birliği'nin dağılmasının ardından tamamen kopma noktasına gelmiştir. Diplomatik temsil sona erdirilmiş; Irak ve Ürdün büyükelçilikleri ile Kudüs'teki Irak Konsoloslugu personeli gözaltına alınmıştır. Bu çerçevede Irak'ın Amman Büyükelçisi Behaeddin Nuri Ürdün makamlarına siyasi iltica talebinde bulunmuş ve bu talep kabul edilmiştir. Aynı şekilde Ürdün'ün Bağdat'taki maslahatgüzarı Bedri es-Selfi, Kültür Ataşesi İbrahim Salah ve Ürdün Büyükelçisi'nin özel sekreteri Selim eş-Şaviş Irak makamlarından siyasi iltica talebinde bulunmuş ve talepleri kabul edilerek kendilerine sığınma hakkı tanınmıştır.

Irak Hükümeti, Amman'daki Irak Büyükelçiliği'nin işlerini geçici olarak yürütmek üzere Hindistan Büyükelçiliği'ni görevlendirmiş ve burada gözaltında tutulan Irak vatandaşlarının durumunu takip etmiştir. Ürdün tarafından ise Büyükelçi Ferhan Şubeilat ülkesine dönmüş; Ürdün Dışişleri Bakanlığı'na 16 Eylül tarihinde Bağdat'taki büyükelçiliğin ve Kudüs'teki konsoloslugin faaliyetlerinin durdurulduğu bildirilmiştir.

İki ülke arasındaki diplomatik kopukluk yaklaşık iki yıl boyunca devam etmiştir. Ancak bu süreçte ilişkilerin yeniden başlatılmasına yönelik çeşitli girişimler olmuştur. Bunlardan biri, Irak'ın Lübnan Büyükelçisi Necip es-Sani ile Ürdün'ün Lübnan Büyükelçisi Hamid es-Sarrağ arasında gerçekleşen görüşmedir. Bu görüşmede,

---

³² Zeyneb ' Abd el-Hesen ez-Zuheyyiyy, 'Abd er-Rahmân 'Ârif: *Hayâtuhû ve Devruhû es-Siyâsî fî el-'Irâk li'l-Fetre (1916–2007): Derâse Târîhiyye*, 'atrûhat dûktûrâ gayr menşûre, Câmi'at el-Yermûk, 'Îrbid, el-'Ürdun, 2010, s. 148.

ilişkilerin yeniden kurulmasının ve Ürdün'ün Irak'taki yeni cumhuriyet rejimini tanımasının önemi üzerinde mutabakata varılmıştır.³³

Ürdün, 1960 yılı Kasım ayında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun olağan oturumu sırasında Kral Hüseyin ile Irak Dışişleri Bakanı Haşim Cevad arasında gerçekleşen görüşmenin ardından Irak ile diplomatik ilişkilerini yeniden başlatma kararı almıştır. Bu çerçevede, Irak Hükümeti kara ve hava ulaşım hatlarını yeniden işletmeye başlamış; Ürdün ile telefon, telgraf ve posta hizmetleri de yeniden faaliyete geçirilmiştir. Bu diplomatik yakınlaşma, iki ülke arasında büyükelçi değişimi ile resmiyet kazanmış ve ikili ilişkilerin normalleşmesinde yeni bir başlangıç noktası olmuştur. Bu doğrultuda, Aralık 1960'ta Vasfi Tell, Bağdat'a büyükelçi olarak atanmış; ertesi ay ise Tuğgeneral Abdülkerim Şakir Irak'ın Amman Büyükelçiliği'ne atanarak 25 Şubat 1961 tarihinde güven mektubunu takdim etmiştir.

Bu dönemde Ürdün Dışişleri Bakanı da Bağdat'ta düzenlenen Arap Dışişleri Bakanları Konferansı'na katılmak üzere Bağdat'a gelmiştir. Kasım 1961'de Bağdat'ta iki ülke arasında mali müzakereler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde, Haşimi Birliği'ne ilişkin konular, 1958 Irak Devrimi sonrasında iki ülke vatandaşlarının maruz kaldığı zararların tazmini ve Irak'tan Ürdün'e ihraç edilen petrol ürünleri meseleleri ele alınmıştır. Ayrıca, Irak ordusunun Filistin'e intikali sırasında Ürdün üzerinden geçerken Ürdün tarafından yapılan bazı harcamaların telafisi konusunda da anlaşmaya varılmıştır.³⁴

Irak-Ürdün ilişkileri, Ürdün Hükümeti'nin Kuveyt'in bağımsızlığını desteklemesi nedeniyle yeniden bir gerilim sürecine girmiştir. Bu durum, Irak Başbakanı Abdülkerim Kasım'ın, Kuveyt'in bağımsızlığını ilan etmesinden birkaç gün sonra, 26 Haziran 1961 tarihinde düzenlediği basın toplantısında Kuveyt'in Irak'a ilhak edildiğini ilan etmesiyle başlamıştır. Bu açıklama Ürdün tarafından açıkça reddedilmiş ve Kuveyt'in bağımsızlık ve egemenlik hakkına resmî destek verilmiştir. Böylece iki ülke arasındaki ilişkiler yeniden gerginleşmiştir.

---

³³ kaḥṭān el-Ḥemdānī, *es-Siyāse el-Ḥāriciyye el- 'Irākiyye min 14 Tammūz 1958 ilā 8 Şubāt 1963*, (el-Ḳāhire: Mektebet Medbūlī, 2004), s. 270.

³⁴ el-Ḥemdānī, *es-Siyāse el-Ḥāriciyye el- 'Irākiyye*, s. 272.

Bazı Arap ülkeleri arasında yürütülen temaslar sonucunda, Arap ülkelerinin çoğunluğu, 20 Temmuz 1961 tarihinde Kuveyt'in Arap Birliği üyeliğine kabul edilmesini kararlaştırmıştır. Bu karara, Ürdün de dâhil olmak üzere sekiz ülke destek verirken, Irak ve Yemen karşı çıkmıştır. Ayrıca, Ürdün'ün de aralarında bulunduğu beş Arap ülkesi, İngiltere'nin Kuveyt'ten çekilmesinin ardından askerî birlikler gönderme kararı almıştır. Ürdün yaklaşık 300 kişilik bir askerî birlik göndermiş ve bu birlik, Şubat 1963'te Arap kuvvetlerinin çekilmesine kadar bir buçuk yıl boyunca Kuveyt'te kalmıştır.

Ürdün, Irak Dışişleri Bakanı Haşim Cevad'ın, Kuveyt ile diplomatik ilişkiler kuran her ülkenin Irak ile ilişkilerinin yeniden gözden geçirileceği yönündeki tehdidine rağmen, Kuveyt ile diplomatik ilişkiler kurma kararı almıştır. Bu gelişmeler üzerine Irak, 18 Şubat 1962 tarihinde Ürdün ile diplomatik ilişkilerini kesme kararı almıştır. Bu kopukluk, Irak'ta 8 Şubat 1963'te gerçekleşen darbeye kadar devam etmiştir.³⁵

Bu dönemde Irak'ın dış ilişkileri, Arap dünyasından izolasyon ile karakterize olmuştur ve birçok Arap ülkesiyle anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Siyasi düzeyde, 1960 yılında yaklaşık iki yıl süren diplomatik kopukluğun ardından Irak ve Ürdün arasında ilişkiler yeniden başlansa da, Kuveyt meselesi nedeniyle 1961'den 1963'e kadar ilişkiler tekrar kesilmiştir. Ancak, bu dönemde iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin kötüleşmesine rağmen, diplomatik ilişkilerin yeniden tesis edilmesinden sonra ticari ve kültürel ilişkiler genişlemiştir. Karşılıklı ithalat ve ihracat hacmi artmış; ortak kültürel ve sosyal faaliyetler önceki dönemlere kıyasla yoğunluk kazanmıştır.

2.1.2. Irak-Ürdün İlişkileri (1963-1968)

Irak ile Ürdün arasındaki diplomatik kopukluk, 8 Şubat 1963 tarihinde Abdüsselam Arif liderliğinde Irak'ta gerçekleşen darbeye kadar sürmüştür. Bu darbe sonucunda Abdülkerim Kasım idam edilmiş ve iki ülke arasındaki ilişkiler yeniden iyileşme sürecine girmiştir. Ürdün, bu darbeyi Irak'ın iç meselesi olarak değerlendirmiş ve 10 Şubat 1963 tarihinde Irak'taki yeni yönetimi tanıdığını açıklamıştır. Irak ve Ürdün arasındaki ilişkilerin normalleştiğinin göstergesi olarak, taraflar diplomatik ilişkilerini yeniden kurma kararı almıştır. Irak Hükümeti Meki Cemil'i Amman'a büyükelçi olarak atamış; Ürdün ise Fevaz Mahir'i Bağdat'a büyükelçi olarak göndermiştir. Bu atamalar Mart 1963 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde, Irak ile Ürdün arasında birçok

---

³⁵ Hassân, *es-Siyâse el-Hâriciyye el- 'Ürduniyye ticâhe el- 'Irâk*, s. 27.

ekonomik anlaşma da imzalanmıştır. Bu anlaşmalar arasında Aralık 1965'te imzalanan Ekonomik İş Birliği Anlaşması da yer almaktadır.³⁶

13 Ocak 1964 tarihinde Kahire'de düzenlenen Arap Zirvesi'nde, İsrail'in Arap güvenliği üzerindeki tehditleri ele alınmıştır. Zirveye Irak Cumhurbaşkanı Abdüsselam Arif ve Kral Hüseyin katılmışlardır. Konferansın olumlu atmosferi, Irak ile Ürdün arasındaki anlaşmazlıkların aşılmasına ve çözümüne katkı sağlamıştır. Bu sürecin en belirgin sonuçlarından biri, her iki ülkenin medya organlarında yürütülen karşılıklı medya kampanyaları ve sözlü saldırıların derhâl durdurulması olmuştur. Bu yakınlaşma, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin güçlenmesine de yansımıştır. Bu bağlamda, Irak 17 Mart 1964 tarihinde çıkardığı bir kararnameyle Meki Cemil'in yerine Ürdün'e yeni büyükelçi olarak Casim İsmail'i atamıştır. Öte yandan Ürdün de Irak'taki büyükelçisi Fevaz Mahir'i görevden alarak yerine Zehir el-Müftî'yi atamıştır.³⁷

Bununla birlikte, 1965 ve 1966 yıllarında Irak-Ürdün ilişkileri yeniden gerginleşmiştir. Bu gerginliğin kaynağı, ilk ve ikinci Arap Zirvesi'nde alınan kararlar olmuştur. Özellikle Arap Ortak Komutanlığı'nın kurulmasına ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) Filistin halkının tek meşru temsilcisi olarak tanınmasına ilişkin kararlar iki ülke arasında anlaşmazlık yaratmıştır. Buna rağmen Ürdün, Cumhurbaşkanı Abdüsselam Arif'in ölümü sonrasında Irak'ın yaşadığı krizde dayanışma göstermiştir. 13 Nisan 1966 tarihinde Basra'da meydana gelen kum fırtınası sonucu Cumhurbaşkanı Arif ve heyetini taşıyan uçağın düşmesiyle tüm heyet hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine, Abdüsselam Arif'in kardeşi Abdurrahman Arif, 1966-1968 yılları arasında Irak'ta yönetimi devralmıştır.

Abdurrahman Arif'in iktidarı döneminde, özellikle İsrail'in Arap güvenliğine yönelik tehditlerinin artmasıyla birlikte Irak-Ürdün ilişkilerinde önemli bir gelişme yaşanmıştır. Bu yakınlaşma, Ürdün'ün, Birleşik Arap Cumhuriyeti çerçevesinde Mısır ve Suriye ile ortak savunma anlaşmasına katılmasına zemin hazırlamıştır. Irak da 30 Mayıs 1967 tarihinde bu ittifaka katılmıştır. Bu iş birliği doğrultusunda Irak Hükümeti, Ürdün ordusuna destek vermek ve beklenen İsrail saldırısına karşı koymak amacıyla dört tugaydan oluşan bir askerî birlik gönderme kararı almıştır.

---

³⁶ ez-Zuheyrîyy, 'Abd er-Rahmân 'Ârif: Hayâtuhû ve Devruhû es-Siyâsî fî el- 'Irâk, s. 151.

³⁷ Hamdî, el- 'Alâkât el- 'Irâkiyye – el- 'Ürduniyye, s. 47.

Haziran 1967 Savaşı (Altı Gün Savaşı) sırasında Irak, Ürdün topraklarında büyük fedakârlıklarda bulunmuştur. Bu fedakârlıkların en somut simgesi olarak, Mafrak bölgesindeki Iraklı şehitler mezarlığı hâlen varlığını sürdürmektedir. Savaş, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (242) sayılı kararıyla ateşkes ilan edilerek altı gün içinde sona ermiş olsa da, Irak birlikleri 1968 yılına kadar Ürdün cephesinde konuşlanmaya devam etmiştir. Bu askerî destek, iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da gelişmesine ve farklı alanlarda belirgin bir ilerleme kaydedilmesine önemli katkı sağlamıştır.³⁸

Abdurrahman Arif'in yönetimi döneminde Irak'ın dış politikası, çeşitli Arap ve İslami ülkelerle bağları güçlendirme çabalarıyla karakterize olmuştur. Irak, özellikle Arap komşuları başta olmak üzere, Türkiye ve İran ile de ilişkilerini geliştirmeye özel önem vermiştir. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı Arif; Suriye, Ürdün, Kuveyt, Ankara ve Tahran'a birçok ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretlerin en önemlilerinden biri, 12 Ağustos 1967 tarihinde Haşimi Ürdün Krallığı'na gerçekleştirdiği ziyaret olmuştur. Ziyareti sırasında Kral Hüseyin ile görüşmeler yapmış ve Ürdün ordusuna Centurion tipi bir tank taburu hediye etme sözü vermiştir. Kral Hüseyin, Cumhurbaşkanı Arif'e "Refidain Nişanı" takdim etmiş; Arif de Kral Hüseyin'e özel bir mühür ve kraliyet nişanı hediye etmiştir. Irak heyeti ise askerî ve sivil nişanlarla onurlandırılmıştır. Ertesi gün Cumhurbaşkanı Abdurrahman Arif, Mafrak bölgesindeki Irak birliklerini ziyaret etmiş ve Ürdün'ün İsrail sınırındaki cephe hattını incelemiştir. Ayrıca Kral Hüseyin bin Talal da Irak'a ziyarette bulunmuş ve Cumhurbaşkanı Abdurrahman Arif ile ikili ilişkileri değerlendirmiştir.

Mart 1968'de gerçekleşen Kerame Savaşı sırasında Ürdün ve Filistinli fedailer ile İsrail kuvvetleri arasında şiddetli çatışmalar yaşanmış ve ağır can kayıpları verilmiştir. Savaş, Ürdün'ün direnişiyle sonuçlanmıştır. Irak'ın Ürdün'ün yanında olduğunu açıkça ilan etmesi, iki ülke arasındaki derin bağları bir kez daha gözler önüne sermiştir. 15 Nisan 1968 tarihinde Kral Hüseyin Irak'a bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Cumhurbaşkanı Abdurrahman Arif ile iki ülke arasındaki ilişkileri ve tutumları pekiştirmek üzere görüşmelerde bulunmuştur. Bu dönemde çok sayıda Iraklı yetkili de Ürdün'e çeşitli ziyaretler gerçekleştirerek tutumların koordinasyonunu sağlamış ve ikili ilişkilerin güçlendirilmesine katkıda bulunmuştur.³⁹

---

³⁸ ez-Zuheyrîyy, 'Abd er-Rahmân 'Arîf: Hayâtuhû ve Devruhû es-Siyâsî fî el- 'Irâk, s. 157.

³⁹ Hamdî, el- 'Alâkât el- 'Irâkîyye – el- 'Ürdunîyye, s. 54.

Bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkilerin zaman zaman ihmal ve durgunluk arasında gidip geldiği gözlemlenmiştir. Ancak Irak'ın 1967 Savaşı sırasında Ürdün'ün yanında yer almasıyla ilişkiler yeniden gelişme ve ilerleme göstermeye başlamıştır. Bu ilişkilerdeki ihmalin, Irak liderliğinin Ürdün'deki siyasi rejimi gerici olarak değerlendirmesi ve Arap milliyetçilerinin Arap birliği hedeflerinin önünde bir engel olarak görmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Buna karşılık Irak'ın dış politikası Suriye ve daha sonra Mısır ile yakınlaşmaya sahne olmuş; bu yakınlaşma sonucunda çok sayıda kültürel ve ekonomik anlaşma imzalanmıştır.

Ardından, Irak sahnesinde önemli bir yönetim değişikliği yaşanmıştır. 14 Temmuz 1968 tarihinde Arif yönetimi devrilmiş ve Arap Sosyalist Baas Partisi iktidara gelmiştir. Böylece Irak-Ürdün ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır.

2.2. Irak-Ürdün İlişkileri: Baas Yönetimi ile Irak'ın ABD Tarafından İşgaline Kadar Olan Dönem (1968-2003)

2.2.1. Baas Yönetiminden İran-İrak Savaşı'nın Sonuna Kadar Irak-Ürdün İlişkileri (1968-1988)

14 Temmuz 1968 tarihinde Arap Sosyalist Baas Partisi'nin Irak'ta iktidara gelmesiyle birlikte — önce Ahmed Hasan el-Bekir ve ardından 1979 yılında Saddam Hüseyin'in cumhurbaşkanlığı görevini üstlenmesiyle — Irak-Ürdün ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Bu ilişkiler 1970'li yılların sonlarına kadar büyük ölçüde ideolojik anlaşmazlıklar ve çelişkili ittifaklarla şekillenmiştir. Filistin meselesi de bu anlaşmazlıkların temel sebeplerinden biri olmuştur. Arap Sosyalist Baas Partisi, Arap rejimlerini "ilerici" ve "gerici" olarak sınıflandırmakta ve Ürdün'ün siyasi rejimini de gerici rejimler arasında görmekteydi. Bununla birlikte, Ürdün'ün İsrail'e karşı cephe hattında bulunması ve Irak için önemli bir ticaret kapısı olması, Irak liderliğinin Ürdün ile ilişkilerinde temkinli bir tutum benimsemesine neden olmuştur. Özellikle, Kuzey Irak'taki istikrarsız durum nedeniyle Türkiye sınır kapılarının kapanma ihtimali, Irak'ın güney limanlarının yetersizliği ve Suriye⁴⁰ ile ilişkilerin sekteye uğrama olasılığı gibi ekonomik baskılar, Irak-Ürdün ilişkilerinde önemli etkenler olmuştur.

---

⁴⁰ Alî Henîf Hesen, *el- 'Alâkât el- 'Irâkiyye – el- 'Ürduniyye 1921–2003, (Şahîfet eş-Şabâh el- 'Irâkiyye, 2006), s. 2.*

Bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkiler, birçok evreden geçmiş ve başta bu tür faktörler olmak üzere çeşitli unsurlardan etkilenmiştir.

2.2.1.1. Silahlı Grupların Rolü ve 1970 Eylül Olayları

Irak ile Ürdün arasındaki ilişkilerin özellikle askerî alandaki gerginliği devam ederken, Filistin direniş grupları arasında da çatışmalar yaşanmıştır. Irak yönetimi, Filistin'in kurtuluşunda öncü bir rol oynayacağı iddiasıyla Arap Kurtuluş Cephesi'ni kurma kararı almış ve Iraklıları ve Arapları bu harekete katılmaya çağırmıştır. Bu gelişme, iki ülke arasındaki ilişkileri daha da gerginleştirmiş ve karşılıklı eleştirilerin artmasına yol açmıştır.

19 Temmuz 1971 tarihinde Irak, Ürdün ile diplomatik ilişkilerini kesme kararı almış; bu kapsamda Ürdün büyükelçisinin Bağdat'tan ayrılması resmî olarak talep edilmiş ve Irak sınırları ile hava sahası, Ürdün'e giriş çıkış yapan tüm ulaşım araçlarına kapatılmıştır.⁴¹

1970'li yılların ortalarında, ilişkiler yeni bir gerilim dalgasıyla karşı karşıya kalmıştır. Bunun başlıca sebebi, 1973 yılında El Fetih Hareketi'nden ayrılan ve merkezi Bağdat'ta bulunan Ebu Nidal Devrimci Konseyi örgütünün faaliyetleri olmuştur. Örgüt, Ürdün topraklarında suikast eylemleri gerçekleştirerek Ürdün'ün ulusal güvenliğini tehdit etmiştir. Örgüt üyeleri, Irak'ta eğitim aldıklarını ve ardından Ürdün'e sızarak devlet kurumlarına ve tesislerine saldırılar düzenlediklerini itiraf etmişlerdir. Bu süreçte iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler mevcut seviyesini korumuş, ancak yeni bir gelişme kaydedememiştir.

2.2.1.2. 1973 Ekim Savaşı Döneminde Irak-Ürdün İlişkileri

1973 Ekim Savaşı sırasında Irak-Ürdün ilişkilerinde kayda değer bir gelişme yaşanmıştır. Irak ordusunun 3. Tümeni, Suriye'nin Golan Cephesi'nde İsrail kuvvetlerine karşı Ürdün ordusuyla birlikte savaşmıştır. Bu ortak askerî çaba, iki ülke arasındaki ilişkilerin güçlenmesine önemli katkı sağlamıştır.⁴²

2.2.1.3. İran-İrak Savaşının Başlangıcında Irak-Ürdün İlişkileri

İran-İrak Savaşı'nın Eylül 1980'de başlamasıyla birlikte Irak-Ürdün ilişkileri dikkate değer bir canlanma yaşamıştır. Ürdün, Irak'a tam destek vermiştir. Ürdün'ün

⁴¹ Hamdî, *el- 'Alâkât el- 'Irâkiyye – el- 'Ürduniyye*, s. 90.

⁴² Hassân, *es-Siyâse el- Hâriciyye el- 'Ürduniyye ticâhe el- 'Irâk*, s. 30.

desteği; askerî, ekonomik ve medya alanlarını kapsayan çok yönlü yardımları içermiştir. Irak ise karşılık olarak Ürdün'e kapsamlı yardımlarda bulunmuş; bu yardımlar arasında Ürdün'e uygun fiyatlarla petrol tedariki ve çeşitli ekonomik destekler yer almıştır⁴³. Bu karşılıklı yardımlaşma, iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da güçlenmesini sağlamıştır.

Savaşın resmen ilan edilmesinden iki gün sonra, Kral Hüseyin ve Ürdün Başbakanı Mudar Bedran Bağdat'a gitmiş ve Kral Hüseyin, Saddam Hüseyin'e Irak'a askerî destek sağlamaya hazır olduğunu bildirmiştir. Ürdün, 4 Ekim 1980 tarihinde Irak'a tam destek verdiğini resmen açıklamış ve böylece Irak'ı destekleyen ilk Arap ülkesi olmuştur. Ayrıca Ürdün, 25 Kasım 1980 tarihinde Amman'da bir Arap zirvesi düzenlemiştir. Zirve sonunda yayımlanan bildiride, Irak'ın topraklarını ve sularını savunma hakkı teyit edilmiş ve Ürdün'ün Irak'a verdiği destek açıkça ifade edilmiştir.

Ürdün'ün Irak'a verdiği destek, iki ülke arasındaki uluslararası sınırların belirlenmesi ve arazide kesinleştirilmesine de zemin hazırlamıştır. Bu doğrultuda, Irak-Ürdün Ortak Teknik Sınır Komisyonu oluşturulmuş ve komisyon birçok toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantı tutanakları doğrultusunda, teknik heyetler sahada sınır çizim çalışmalarına başlamışlardır. Bu süreç sonunda 28 maddeden oluşan yeni bir antlaşma hazırlanmış; bu antlaşma ile daha önce iki ülke arasında sınırlarla ilgili imzalanan tüm belgeler ve anlaşmalar yürürlükten kaldırılmıştır. Antlaşmada, tarafların karşılıklı olarak eşit büyüklükte — toplamda 195,56 kilometrekarelik — arazi değişiminde bulunmaları kararlaştırılmıştır.

Irak Ulusal Meclisi, 23 Nisan 1984 tarihinde Irak ile Ürdün arasında imzalanan sınır antlaşmasını ve ona ekli protokolleri onaylamıştır.⁴⁴

Savaş dönemi boyunca Kral Hüseyin birçok yoğun ziyaret gerçekleştirmiş; Ürdün ile Irak arasında birçok ekonomik görüşme ve anlaşma yapılmıştır. Savaşın sona ermesinin ardından Kral Hüseyin, 15 Ağustos 1988 tarihinde Irak'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret sırasında Irak, İran'dan ele geçirdiği çeşitli silahları Ürdün'e hediye etmiştir. Ayrıca Kral Hüseyin'in kraliyet mezarlığını ziyareti sonrasında Irak Hükümeti, mezarlığın yenilenmesi için 3,2 milyon dolar tahsis etme kararı almıştır. 6 Ağustos 1989 tarihinde Irak Hükümeti, Kral Faysal I'ın bronz heykelini tekrar Bağdat'taki orijinal yeri olan Salahiye bölgesine yerleştirmiştir. Irak-İran Savaşı'ndaki

---

⁴³ Hassân, *es-Siyâse el-Hâriciyye el-'Ürduniyye ticâhe el-'Irâk*, s. 31.

⁴⁴ Hamdî, *el-'Alâkât el-'Irâkiyye – el-'Ürduniyye*, s. 147.

tutumundan ve doğrudan katkılarından dolayı Kral Hüseyin'e, 9 Şubat 1989 tarihinde Rafidain Nişanı (sivil birinci derece) verilmiştir.⁴⁵

Ürdün'ün savaş sırasında Irak'a verdiği destek, iki ülke arasındaki ilişkileri şüpheyeye yer bırakmayacak şekilde güçlendirmiş; Ürdün, bu destek sayesinde önemli ekonomik kazanımlar elde etmiştir. Bu durum, iki ülke arasındaki ilişkilerin niteliğine açıkça yansımıştır.

2.2.1.4. Ürdün'ün Irak'ın Arap Dünyasındaki Anlaşmazlıklarında Arabuluculuğu

Kasım 1985 başlarında, Kral Hüseyin bin Talal, Suriye ile sahip olduğu yakın ilişkilerden yararlanarak Irak ve Suriye arasında bir uzlaşma sağlamak amacıyla girişimde bulunmuştur. Bu çerçevede, Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin ile Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad arasında küçük ölçekli bir zirve düzenlenmesine aracılık etmiştir. Bu zirve, 26 Nisan 1987 tarihinde Ruweişid Hava Üssü'nde gerçekleştirilmiş ve iki gün sürmüştür. Kasım 1987'de Kral Hüseyin, iki lideri tekrar bir araya getirmek amacıyla Amman'da bir Arap zirvesi düzenlenmesi için çaba sarf etmiştir. Ayrıca, İran tehdidine karşı Irak'a Arap desteği sağlanması ve Mısır'ın Arap saflarına geri dönmesinin teşvik edilmesi konusunda çoğu Arap ülkesini ikna etmeyi başarmıştır.⁴⁶

2.2.1.5. Arap İşbirliği Konseyi'nin Kurulması

İran-Irak Savaşı'nın sona ermesinin ardından Irak ve Ürdün arasındaki yakınlaşmayı yansıtan önemli bir adım atılmıştır. 16 Şubat 1989 tarihinde Irak, Ürdün, Mısır ve Kuzey Yemen liderleri Bağdat'ta Arap İşbirliği Konseyi Antlaşması'nı imzalamışlardır. Bu konseyin temel dayanağı ekonomi olmuştur. Antlaşma, üye ülkeler arasında sanayi, maliye, tarım, ulaştırma, iletişim, eğitim ve kültür gibi çeşitli alanlarda koordinasyon, iş birliği ve entegrasyon sağlamayı öngörmüştür. Her ne kadar dört ülke de ekonomik zorluklarla karşı karşıya olsa da, yalnızca Irak petrol satışlarından önemli gelirler elde etmekteydi; ancak Irak'ın da büyük borç yükü bulunmaktaydı. Ürdün ise sınırlı kaynaklara ve yüksek borç seviyelerine sahipti. Bu nedenle, liderler arasında bu iş birliğinin ekonomik koşulları iyileştirmeye katkı sağlayacağına dair bir umut oluşmuş ve bu beklenti, anlaşmanın imzalanmasında önemli bir motivasyon olmuştur.⁴⁷

⁴⁵ Hamdî, *el- 'Alâkât el- 'Irâkiyye – el- 'Ürduniyye*, s. 166

⁴⁶ Hassân, *es-Siyâse el- Hâriciyye el- 'Ürduniyye ticâhe el- 'Irâk*, s. 32

⁴⁷ Mûsâ Muhammed 'Ahmed 'Alâvune, *Eter et-Ta 'âvun el-İktisâdî el- 'Arabî et-Tenâ 'î 'alâ el- 'Alâkât es-Siyâsiyye et-Tenâ 'iyye: Derâse Hâle el-Memleketü 'l- 'Ürduniyye el-Hâşimiyye ma 'a Duvel el-Ciwâr el-*

Arap İşbirliği Konseyi, Mısır ve Irak için Arap bölgesel sisteminde rollerini yeniden kazanma umudunu temsil etmiştir. Mısır, Arap saflarına geri dönerken; Irak sekiz yılı aşan savaştan çıkmıştır. Aynı zamanda, Ürdün açısından da bu konsey, bölgesel konumunu güçlendirme ve karşı karşıya olduğu baskıları hafifletme fırsatı sunmuştur. İç cephede ise, 1980'li yılların ortalarında Arap mali akışlarının azalmasıyla Ürdün ekonomik baskılarla karşılaşmıştır. Yardımlar yarı yarıya azalmış; savunma harcamaları kısılmış, bazı silah anlaşmaları iptal edilmiş ve kalkınma projeleri durmuş; bu durum mali dengelerin korunmasını daha da zorlaştırmıştır.⁴⁸

2.2.2. Irak-Ürdün İlişkileri: Irak'ın Kuveyt'i İşgalinden Saddam Hüseyin Yönetiminin Düşüşüne Kadar

Ürdün'ün 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgaline yönelik tutumu, büyük ölçüde Arap İşbirliği Konseyi'nin kuruluşuna yol açan koşullar çerçevesinde değerlendirilebilir. Konseyin oluşumunu hazırlayan unsurlar hem üye devletlerin kendilerine özgü siyasi ihtiyaçlarından, hem de ortak faktörlerden kaynaklanmıştır. Her ne kadar konseyin kuruluş gerekçesi ve hedefleri ekonomik görünse de, siyasi faaliyetler de bu çerçevenin önemli bir parçasını oluşturmuştur. Ancak Arap İşbirliği Konseyi, ilk büyük siyasi sınavında başarısızlığa uğramış ve ekonomik alanda dahi hazırlanan karar ve anlaşmaları hayata geçirememiştir.

Bölgesel Arap sahnesini derinden etkileyen ve Araplar arası ilişkiler üzerinde doğrudan etkisi olan ciddi bir gelişme, Irak'ın 2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'i işgali olmuştur. İşgalin ilk anlarından itibaren Ürdün, krizin Araplar arasında çözülmesi amacıyla yoğun diplomatik çabalar göstermiştir. Kral Hüseyin, Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek ile iletişime geçmiş ve Irak kuvvetlerinin Kuveyt'ten çekilmesini ve Kuveyt hanedanının iktidara iade edilmesini sağlamak amacıyla Cidde'de küçük ölçekli bir zirve düzenlenmesini teklif etmiştir. Mısır Cumhurbaşkanı ve Ürdün Kralı arasında yapılan görüşmeler sonucunda, Arap Birliği Konseyi'nin oturumunun ertelenmesi kararlaştırılmıştır.

---

⁴⁸ *'Arabî (Filasfîn – es-Su'ûdiyye – el- 'Irâk – Sûriyye) min Senet 1990–2003*, resâle mâjestîr gayr menşûre, Câmi'at el-Yermûk, 'İrbid, el-'Ürdun, 1995, s. 57.

⁴⁸ Usâme 'Îsâ Zelîlân, *es-Siyâse el-Hâriciyye el-'Ürduniyye ve el-'Ezemât el-'Arabîyye*, ('Ammân: Maţba'at el-Behece, 2001), s. 152.

Kahire'deki Arap Birliği Konseyi toplantısında, Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle ilgili herhangi bir karar alınması, Kral Hüseyin'in Bağdat'taki misyonunu tamamlamasından sonraya ertelenmiştir. 3 Ağustos günü öğle saatlerinde Kral Hüseyin, Iraklı yetkililerle temas kurmuş; beraberinde Başbakan Mudar Bedran ve Dışışleri Bakanı Mervan el-Kasım ile birlikte Irak Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede taraflar, Cidde'de küçük çaplı bir zirve düzenlenmesi konusunda anlaşmış; Saddam Hüseyin, Arap Birliği Konseyi'nin Irak'ın Kuveyt'e girişıyle ilgili kınama kararı almaması şartıyla Irak kuvvetlerini Kuveyt'ten çekme sözü vermiştir.⁴⁹

Bu esnada, Kral Hüseyin Bağdat'tayken Mısır, Irak'ın Kuveyt'e girişini kınayan resmî bir açıklama yapmıştır. Kral Hüseyin, Cumhurbaşkanı Mübarek'e ulaşmak istemiş, ancak başarılı olamamıştır. Mısır'ın bu kınama kararı, Arap Dışışleri Bakanları Konseyi toplantısından birkaç saat önce açıklanmıştır ve bu toplantıda çoğunluk oyuyla Irak kınanmıştır.

Kral Hüseyin, 5 Ağustos 1990 tarihinde Amerikan CBS televizyonuna verdiği röportajda, Irak Cumhurbaşkanı ile yaptığı görüşmenin sonuçlarını açıklamıştır. Bu açıklamada, Irak'ın Kuveyt'ten çekilme niyetinin kesin olduğunu, Suudi Arabistan'ı işgal etme planlarının bulunmadığını ve ABD Başkanı George Bush'un kendisine ve diğer Arap liderlerine krizi Araplar arasında çözme fırsatı tanımak istemediğini ifade etmiştir.⁵⁰

Mısır Cumhurbaşkanı'nın daveti üzerine, 10 Ağustos 1990 tarihinde Kahire'de olağanüstü bir Arap Zirvesi toplanmıştır. Zirvede 12 oyla alınan kararlar doğrultusunda, Suudi Arabistan'ın aldığı önlemler desteklenmiş; Irak kınanmış; Irak kuvvetlerinin Kuveyt'ten çekilmesi talep edilmiş; 2 Ağustos 1990 tarihli 660 ve 9 Ağustos 1990 tarihli 662 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarının uluslararası meşruiyeti temsil ettiği vurgulanmıştır. Ayrıca Irak'ın Kuveyt'i ilhakı tanınmamış; Kuveyt'in egemenliği, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü teyit edilmiş ve Suudi Arabistan'a Arap askerî birliklerinin gönderilmesi kararlaştırılmıştır.

Kral Hüseyin ve Ürdün Hükümeti, Kahire Zirvesi'nin ardından gelinen noktadan büyük endişe duymuştur. Bu nedenle Kral Hüseyin, 12 Ağustos'ta Irak'ı ziyaret ederek

---

⁴⁹ Alî Muḥâfaza, *ed-Dîmûkrâṭiyye el-Muḳeyyede: Ḥâlet el-'Ürdun 1989–1999*, (Beyrût: Merkez Dirâsât el-Weḥde el-'Arabiyye, 2001), s. 253..

⁵⁰ Muḥâfaza, *ed-Dîmûkrâṭiyye el-Muḳeyyede*, s. 254

Irak Cumhurbaşkanı ile bir araya gelmiş ve onun duruma ilişkin değerlendirmesini öğrenmiştir. Daha sonra ABD Başkanı George Bush ile Washington'da görüşmeler gerçekleştirmiştir. Başkan Bush, Amerikan tutumunu şu sözlerle özetlemiştir: “Hiçbir varlığın dünya petrol rezervlerinin %20'sini kontrol etmesine izin vermeyeceğim. Bu, Amerikan halkının geleceği ve refahı ile ilgilidir. Irak ordusu geri çekilmezse güç kullanacağım.” Kral Hüseyin, bu görüşmelerinde başarı sağlayamamıştır. Washington dönüşünde Bağdat'a uğrayarak Irak Cumhurbaşkanı'na ABD Başkanı ile yaptığı görüşmenin içeriğini aktarmıştır.⁵¹

Her hâlükârda, Ürdün krizin ilk aşamalarında önemli bir rol oynamıştır. Bu süreçte Ürdün, doğrudan temas diplomasisini benimsemiş ve dış politika yönetiminde merkezi rolünü koruyan siyasi liderliği; ikili görüşmeler, telefon görüşmeleri ve yazılı mesajlar yoluyla Arap ve yabancı ülkelerin siyasi liderleriyle doğrudan temas kurmuştur. Amaç, bu tarafları krizin barışçıl çözümü konusunda ikna etmek olmuştur.

Ancak Kahire Zirvesi kararlarını kabul etmemesinin ardından Ürdün'ün rolü zayıflamış; yalnızca kendi görüşünü paylaşan bazı Arap ülkeleriyle sınırlı bir etki alanında kalmıştır. Bununla birlikte Ürdün, krizin barışçıl çözümüne yönelik tüm girişimleri desteklemiş; Irak'ın uluslararası meşruiyeti kabul ederek Kuveyt'ten çekilme kararını da memnuniyetle karşılamıştır.⁵²

Ürdün halkı da tüm kesimleri ve siyasi eğilimleriyle birlikte, koalisyon güçlerinin Suudi Arabistan çöllerine inmesini ve orada Irak'a saldırmak üzere toplanmasını kesin bir şekilde reddetmiştir. Başkentte, şehirlerde ve köylerde ABD'yi kınayan gösteriler ve mitingler düzenlenmiştir. Binlerce Ürdünlü gönüllü, Irak topraklarını savunmak ve yabancı işgale karşı direniş göstermek amacıyla mücadeleye katılma kararlılıklarını açıklamıştır. Ürdünlüler, Irak halkına uygulanan ambargoya karşı dayanışma sergilemek amacıyla gıda maddeleri toplayıp kamyonlarla Irak'a göndermişlerdir.

Henüz kuruluş aşamasında olan siyasi partiler Irak'ın tutumunu desteklemiş; meslek birlikleri ve işçi sendikaları da krizin tüm aşamalarında Irak'a desteklerini açıklamışlardır. Ürdün halkının Irak'a verdiği destek, dini inançları ve Arap

---

⁵¹ Muḥâfaẓa, *ed-Dîmûkrâtiyye el-Mukeyyede*, s. 255

⁵² Şâlih 'Ahmed 'Îsâ el-Ḳur'ân, *el-Mevkîf el-'Ürdunî min Azmet el-Ḥalîc*, resâle mâjestîr ğayr menşûre, el-Câmi'a el-'Ürduniyye, 'Ammân, el-'Ürdun, 1993, s. 68.

milliyetçiliği duygularından kaynaklanmış; aynı zamanda Batı'nın tamamen İsrail yanlısı tutumuna karşı tepki olarak ortaya çıkmıştır.

Saldırının başlamasından bir gün sonra Ürdün Hükümeti resmî bir bildiri yayımlamış; bildiride, krizin sebeplerini ve sonuçlarını Araplar arasında çözme çabalarını ve bu çabaların Arap taraflarca nasıl engellendiğini açıklamıştır. Aynı gün Ürdün Temsilciler Meclisi olağanüstü bir oturum düzenlemiş ve sonunda şu açıklamayı yapmıştır: “Amerika ve müttefiklerinin Irak halkına karşı yürüttüğü bu vahşi saldırı, tüm Arap ve İslami halklara yönelik bir saldırıdır.”

19 Ocak 1990 tarihinde düzenlediği basın toplantısında Kral Hüseyin, askerî operasyonların bir süreliğine durdurulması ve böylece krizin barışçıl çözümü için girişimlerin yeniden başlatılmasına fırsat verilmesi çağrısında bulunmuştur.

Saldırının başlamasından üç gün sonra Ürdün Başbakanı Mudar Bedran, Bağdat'ı ziyaret ederek Irak'taki durumu yerinde incelemiş ve Taha Yasin Ramazan ile görüşmüştür. Ramazan, savaş ve ambargo hazırlıklarıyla ilgili sorulara verdiği yanıtlarla özellikle güvenlik ve gıda durumu konusunda pek umut verici açıklamalar yapmamıştır.⁵³

2.2.3. Irak-Ürdün İlişkilerinin Seyri (1992-2003)

1992 yılında Ürdün üzerindeki uluslararası baskılar artmıştır. Bu gelişmeler karşısında Ürdün, Irak sınırında kaçakçılığı önlemek amacıyla iki metre yüksekliğinde toprak bir set inşa etmiştir. Bu adım, Irak Hükümeti'nin Ürdün'ü ilk kez açıkça eleştirmesine yol açmıştır. Irak, Ürdün'ü, ülkeye uygulanan izolasyonun bir parçası olmakla suçlamıştır.⁵⁴

30 Nisan 1993 tarihinde Kral Hüseyin, Irak Cumhurbaşkanı'na istifa çağrısında bulunmuş ve şu açıklamayı yapmıştır:

“Ben Irak halkı için derin kaygı duyuyorum. Ürdün'ün ilerlemesine engel olduğum takdirde, çekilmekte tereddüt etmem. Çünkü Ürdün halkı her şeyden önemlidir. Bu anlayış Orta Doğu'da pek yaygın değildir; ancak Irak'ta da asıl önemli olan Irak halkıdır.”⁵⁵

---

⁵³ Muḥâfaza, *ed-Dîmûkrâtiyye el-Mukeyyede*, s. 263.

⁵⁴ Ḥassân, *es-Siyâse el-Ḥâriciyye el-'Ürduniyye ticâhe el-'Irâk*, s. 151.

⁵⁵ Ḥassân, *es-Siyâse el-Ḥâriciyye el-'Ürduniyye ticâhe el-'Irâk*, s. 155.

Bu dönemde Ürdün, İsrail ile barış anlaşmasına ulaşmayı amaçlayan bir uzlaşma sürecine odaklanmıştır. Ürdün'ün dış politika karar vericileri; ABD, Mısır, Filistin Yönetimi ve İsrailli yetkililerle müzakereler yürütmüş; bu hedefe ulaşmak için Irak ve uygulanan yaptırımlar hakkında açıklamalarda bulunmaktan kaçınmışlardır.⁵⁶

26 Ekim 1994 tarihinde imzalanan barış anlaşmasının ardından Ürdün, ABD ve İsrail'e daha da yaklaşmış; buna karşılık Irak'tan uzaklaşmıştır.⁵⁷ Bu anlaşma sonrasında ABD, Ürdün'e askerî ve ekonomik alanlarda yardım sağlamayı taahhüt etmiştir.

Birleşmiş Milletler'in, Irak'a sınırlı miktarda petrol satma izni veren kararını açıklamasının ardından Ürdün Dışişleri Bakanı bunu ileriye dönük olumlu bir adım olarak nitelendirmiştir. Ürdün, Irak'a, bu kararı bir fırsat olarak değerlendirip kabul etmesini tavsiye etmiş; kararın, ambargonun hafifletilmesi ile tamamen kaldırılması arasında bir geçiş süreci oluşturduğunu vurgulamıştır.⁵⁸

Bu süreçte, Irak Cumhurbaşkanı'nın damadı General Hüseyin Kamil ve kardeşi Albay Saddam Kamil'in eşleri (Irak Cumhurbaşkanı'nın kızları) ile birlikte Ürdün'e sığınmaları, Ürdün'ün Irak'a yönelik dengeli tutumunda önemli bir dönüm noktası olmuştur. Kral Hüseyin, Hüseyin Kamil'e siyasi sığınma hakkı tanımış ve 12 Ağustos 1995 tarihinde kraliyet sarayında basın toplantısı düzenlemesine izin vermiştir. Bu gelişme kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştır.

Zamanla Ürdün Hükümeti, Hüseyin Kamil'in varlığının ülke için ağır bir yük haline geldiğini hissetmeye başlamıştır. Özellikle başkent Amman'da onun varlığına yönelik iç muhalefet ve halkın artan hoşnutsuzluğu bu durumu daha da zorlaştırmıştır. Diplomatik ilişkilerdeki gerginliği yansıtan bir adım olarak, Ürdün Dışişleri Bakanlığı, Amman'daki Irak Büyükelçiliği'ne diplomat sayısını azaltma zorunluluğunu bildirmiştir. Karşılıklılık ilkesine dayanarak yapılan bu adımda, o dönemde Bağdat'taki Ürdün Büyükelçiliği'nde görev yapan diplomat sayısının 13 olduğu gerekçe gösterilmiştir. Irak Dışişleri Bakanlığı da 25 Kasım 1995 tarihinde Amman'daki diplomat sayısını 24'ten 18'e indirmiştir. Bu kararla eş zamanlı olarak, Kral Hüseyin 14 Kasım 1995 tarihinde Londra'da bazı Iraklı muhalif şahsiyetlerle bir toplantı

---

⁵⁶ Hassân, *es-Siyâse el-Hâriciyye el-'Ürduniyye ticâhe el- 'Irâk*, s. 162.

⁵⁷ Muḥâfaza, *ed-Dîmûkrâtiyye el-Muḥkeyyede*, s. 338.

⁵⁸ Hassân, *es-Siyâse el-Hâriciyye el-'Ürduniyye ticâhe el- 'Irâk*, s. 173.

gerçekleştirmiştir. Bu toplantı, iki taraf arasındaki siyasi gerilimi daha da tırmandıran bir adım olarak yorumlanmıştır.⁵⁹

Şubat 1996'da Abdulkarim el-Kabariti'nin Ürdün Başbakanı olarak atanması, Kral Hüseyin'in bu dönemdeki yönelimlerini pekiştirmiştir. Kabariti, Irak karşıtı tutumuyla ün kazanmış ve Iraklı muhalif gruplara Amman'da ofis açma izni vermiştir.

Ürdün yönetimi, Irak'ta anayasal ve demokratik reformlar yapılmasını savunmaya devam etmiştir. Hüseyin Kamil ve kardeşinin Bağdat'a dönüşleri sonrası öldürülmeleri, Başbakan Kabariti tarafından "suç eylemi" olarak nitelendirilmiştir.⁶⁰ İki ülke arasındaki gerginlik, bazı Ürdünlü vatandaşların Irak'ta öldürülmesiyle devam etmiştir. Ürdün, Irak'tan bazı büyükelçilik mensuplarını sınır dışı etmesini istemiş ve Başbakan Kabariti, bu diplomatların Irak istihbarat servislerine bağlı olduklarını açıklamıştır.⁶¹

Ürdün ayrıca, Ağustos 1996'da ekmek fiyatlarının artırılmasına yönelik protesto gösterilerinde Irak'ın iç işlerine müdahale ettiğini iddia etmiştir. Buna rağmen, Irak Devlet Başkan Yardımcısı Tarık Aziz Amman'ı ziyaret etmiş ve Başbakan Abdulkarim el-Kabariti ile bir araya gelmiştir. İki taraf, Irak'a uygulanan ambargonun kaldırılması amacıyla uluslararası arenada ortak hareket etme planı üzerinde anlaşmıştır. Bu kapsamda Ürdün'den Sanayi ve Ticaret Bakanı, Enerji ve Doğal Kaynaklar Bakanı ve beraberlerindeki uzman ve yetkililerden oluşan bir heyet Bağdat'a gitmiş ve Irak'a uygun fiyatlarla petrol tedariki ve başka ekonomik iş birlikleri konularını görüşmüştür. Sanayi ve Ticaret Bakanı Ali Ebu Ragheb, Kral Hüseyin'in Irak Cumhurbaşkanı'na ilettiği özel mesajı da iletmiştir.⁶² Kabariti Hükümeti'nin istifasının ardından Ürdün, Irak'a karşı önceki sert tutumundan geri adım atmış ve Abdüsselam el-Mecali başbakanlığa atanmıştır.

El-Mecali, 21 Mart 1997 tarihinde Amman'da Irak Başbakan Yardımcısı Tarık Aziz ile görüşmüş; ardından 10 Mayıs 1997'de ABD'den dönüşünde Kral Hüseyin de Tarık Aziz ile bir araya gelmiştir. Bu görüşmeler, Irak'a yönelik askeri operasyonları önlemeye yönelik Ürdün arabuluculuğunu yansıtmıştır. Irak tarafı, Ürdün'ün bu arabuluculuk girişimlerine ve ambargonun kaldırılması yönündeki çabalarına teşekkür

---

⁵⁹ Hassân, *es-Siyâse el-Hâriciyye el- 'Ürduniyye ticâhe el- 'Irâk*, s. 180

⁶⁰ Hassân, *es-Siyâse el-Hâriciyye el- 'Ürduniyye ticâhe el- 'Irâk*, s. 185

⁶¹ Hassân, *es-Siyâse el-Hâriciyye el- 'Ürduniyye ticâhe el- 'Irâk*, s. 186

⁶² Hassân, *es-Siyâse el-Hâriciyye el- 'Ürduniyye ticâhe el- 'Irâk*, s. 191

etmiştir.⁶³ Ancak ilişkiler, Irak'ın dört Ürdünlü öğrenciyi yasaklı ekipman kaçakçılığı suçlamasıyla idam etmesi üzerine tekrar gerilmiştir.

Ürdün Hükümeti, Bağdat'taki maslahatgüzarını geri çağırması ve Amman'daki Irak Büyükelçiliği personel sayısını azaltmıştır. Ürdün Senatosu ve Temsilciler Meclisi idam kararlarını kınamış ve Kral Hüseyin, "Ürdünlülerin kanı ucuz değildir" diyerek tepkisini dile getirmiştir. Irak, beşinci öğrenciyi idam etmekten vazgeçmiş ve 17 Aralık 1997 tarihinde yedi Iraklı diplomat Ürdün'den sınır dışı edilmiştir. 21 Ocak 1998 tarihinde Irak, 59 Ürdünlü mahkûmu serbest bırakmış; bu gelişme üzerine Ürdün Başbakanı ilişkileri "samimi" olarak nitelendirmiştir.⁶⁴ Aynı yılın Ocak ayı sonunda Hamud el-Matarneh, Ürdün'ün yeni Irak Büyükelçisi olarak atanmış ve birkaç ay maslahatgüzar düzeyinde yürütülen diplomatik ilişkiler yeniden büyükelçilik seviyesine çıkarılmıştır. Matarneh, Temmuz ayında görevine başlamıştır.⁶⁵

17 Aralık 1998 tarihinde Irak, ABD ve İngiltere tarafından başlatılan "Çöl Tilkisi" (Desert Fox) adlı askerî harekâta maruz kalmıştır. Bu operasyon kapsamında Irak şehirlerine yaklaşık 500 uzun menzilli füze fırlatılmış ve hava bombardımanları gerçekleştirilmiştir. Ürdün, operasyonu durdurmak için girişimlerde bulunmuş; siyasi partiler, sendikalar ve halk kitleleri operasyonu kınamıştır.

Ürdün Parlamentosu da bu konuda özel bir oturum düzenlemiştir. Irak'a uygulanan ambargonun kaldırılması sürecini görüşmek amacıyla Ürdün Temsilciler Meclisi, Aralık 1998 tarihinde Amman'da 27 Aralık'ta olağanüstü bir oturum için Parlamentolar Arası Birlik üyelerini toplantıya çağırmıştır. Konferans, Ürdün Kralı adına Veliaht Prens Hasan tarafından açılmıştır. Konferansın kapanış bildirgesinde, gerçekleştirilen askerî operasyon kınanmış; Arap hükümetleri Irak'a uygulanan ambargonun kaldırılmasına ve Irak halkının yaşadığı sıkıntılara son verilmesine çağırılmış; ayrıca Irak ile dayanışma amacıyla bir Arap parlamento heyetinin gönderilmesi kararlaştırılmıştır.⁶⁶ Bu dönemde Irak'ın Ürdün'deki diplomatik temsili de dikkat çekmiştir. Irak, Ürdün'e birçok diplomat ve diplomat statüsünde din görevlisi atamıştır.⁶⁷

---

⁶³ Muḥâfaẓa, *ed-Dîmûkrâtiyye el-Muḳeyyede*, s. 340.

⁶⁴ Muḥâfaẓa, *ed-Dîmûkrâtiyye el-Muḳeyyede*, s. 340.

⁶⁵ Ḥassân, *es-Siyâse el-Ḥâriciyye el-'Ürduniyye ticâhe el-'Irâk*, s. 205.

⁶⁶ Şaḥîfet er-Ra'y, 28 Dîsimbir 1998

⁶⁷ Mezmûret Wezâretü'l-Ḥâriciyye el-'Ürduniyye el-murakqame 54624 fî 8 Kânûn el-'Evvel 2010

Genel olarak Irak-Ürdün ilişkilerinin 1960'lı ve 1970'li yıllardaki seyri, zaman zaman yakınlaşma ve uzaklaşma arasında dalgalanmıştır. İki ülke 1958 Devrimi sonrası yaklaşık iki yıllık kopukluğun ardından 1960 yılında diplomatik ilişkilerine yeniden başlamış; ancak Irak'ın 1961 yılında Kuveyt'i ilhak girişimi nedeniyle ilişkiler yeniden kesilmiştir. Benzer dalgalanmalar sonraki yıllarda da devam etmiştir. Ancak 1980 yılında başlayan İran-Irak Savaşı sırasında iki ülke arasındaki ilişkiler belirgin şekilde güçlenmiş; 1989 yılında Arap İşbirliği Konseyi'nin kurulması, iki ülke arasında gerçekleşen ortaklığın en açık göstergelerinden biri olmuştur. 1990'lı yıllarda Irak'ın Kuveyt'i işgali ve ardından alınan uluslararası kararlar da, paradoksal biçimde, Irak-Ürdün ilişkilerinin daha da pekişmesine katkı sağlamıştır.

Bu ilişkileri bozan yegâne gelişme ise, 1996 yılında Irak Devlet Başkanı'nın damadı Hüseyin Kamil'in Ürdün'e sığınması ve bu olayın Kabariti Hükümeti döneminde Ürdün-Irak ilişkilerine yansıyan gerginliği olmuştur.

2.3. Saddam Hüseyin Yönetiminin Düşüşüne Kadar Irak-Ürdün Ekonomik ve Kültürel İlişkileri ve Kuveyt'in İşgaline Ürdün'ün Tutumunun Ekonomik Sonuçları

Irak ile Ürdün arasındaki ekonomik ve kültürel ilişkilerin doğasına değinmek, hem ilişkinin sahip olduğu büyük önem hem de uzun bir zaman dilimi boyunca geçirdiği değişim ve dönüşümler nedeniyle uygun görünmektedir. Bu bölümde, Irak ile Ürdün Haşimi Krallığı arasındaki ekonomik ve kültürel ilişkilerin yapısı incelenecektir.

2.3.1. Cumhuriyet Döneminde ve Saddam Hüseyin'in Düşüşüne Kadar Irak-Ürdün Ekonomik ve Kültürel İlişkileri

1958 Devrimi sonrasında Irak ile Ürdün arasındaki ticari ilişkiler dikkate değer bir genişleme yaşamıştır. 1959-1961 yılları arasında ticaret dengesi Ürdün lehine işlemiştir. Ancak, 1962 yılında Ürdün'ün ihracatı azalmıştır.

Kültürel alanda ise bu dönemde çok sayıda Ürdünlü öğrenci Irak'taki çeşitli fakültelere kayıt yaptırmıştır. 1961 yılında Irak'ta öğrenim gören Ürdünlü öğrenci sayısı 69 iken, 1962 yılında bu sayı 55 olmuştur. Ayrıca 4-9 Nisan 1962 tarihleri arasında

Irak'a bir Ürdün kültür heyeti ziyarette bulunmuş; üniversiteler, öğretmen okulları, liseler ve meslek okullarındaki uygulamalar hakkında incelemelerde bulunmuştur.⁶⁸

İki taraf, 9 Aralık 1965 tarihinde önceki anlaşmaların yerine geçen yeni bir ticaret anlaşması imzalamıştır. 16 maddeden oluşan bu anlaşma, ekonomik ve kültürel iş birliği, ithalat ve ihracat, ulaşım ve diğer alanlarda tarafların iş birliğini öngörmüş ve sonraki anlaşmalar ve görüşmeler için temel referans niteliği taşımıştır.

1967 Savaşı sonrasında Irak-Ürdün ilişkilerinde yaşanan olumlu gelişmeler doğrultusunda, 1965 tarihli ekonomik anlaşmanın bazı maddelerinde değişiklikler yapılmış ve iki taraf arasında tadil protokolü imzalanmıştır. Ayrıca, 29 Nisan 1968 tarihinde iki ülke arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesini öngören yeni bir ticaret protokolü imzalanmış; Irak Hükümeti, bu protokolü 25 Eylül 1968 tarihinde onaylamıştır.⁶⁹

1968-1971 yılları arasında Irak ve Ürdün arasında karşılıklı heyet ziyaretleri gerçekleştirilmiş ve ortak görüşmeler yapılmıştır. 9 Şubat 1969 tarihinde Amman'da iki ülke arasında Turizm ve Basın Alanında İş Birliği Anlaşması imzalanmıştır. 27 maddeden oluşan bu anlaşma, turizm iş birliğinin sağlam temellere oturtulmasını ve çeşitli medya araçları arasında iş birliği ve koordinasyon bağlarının kurulmasını öngörmüştür.

1970 yılında Irak-Ürdün ilişkilerinde yaşanan siyasi gerginliğe rağmen, bu durum ekonomik ilişkileri olumsuz etkilememiştir. Aksine, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler canlı temaslar sayesinde gelişmeye devam etmiştir. Ekim 1970 tarihinde Irak Hükümeti, Amman Belediyesi'ne 420 bin dolarlık mali destek sağlamıştır.

10 Ocak 1971 tarihinde Irak Dışişleri Bakanlığı'nda Irak-Ürdün kültürel müzakereleri yapılmış ve bunun sonucunda iki ülke arasında Kültürel İş Birliği Anlaşması imzalanmıştır. 14 maddeden oluşan bu anlaşma, özellikle kültürel, bilimsel, eğitim ve sanatsal alanlarda iş birliğinin geliştirilmesini ve her iki ülkede eğitim müfredatlarının birleştirilmesini teşvik etmiştir.⁷⁰

---

⁶⁸ Muhammed Abû Rummân, *el- 'Ürdun ve el- 'Irâk: el- 'İhtiwâ' muqâbil el-Fawdâ, Mecellet es-Siyâse ed-Develiyye*, el- 'Aded 172, 2008, s. 6.

⁶⁹ Hamdî, *el- 'Alâkât el- 'Irâkiyye – el- 'Ürduniyye*, s. 221.

⁷⁰ Hamdî, *el- 'Alâkât el- 'Irâkiyye – el- 'Ürduniyye*, s. 222.

Bu yılları takip eden dönemde Irak-Ürdün ekonomik ve kültürel ilişkileri kararlılıkla sürdürülmüş ve taraflar arasında imzalanan anlaşma ve protokollerin uygulanmasıyla iş birliği giderek gelişmiştir. Ortak Ekonomik Komite, her yıl yapılan toplantılarla mevcut anlaşma ve protokolleri gözden geçirmiş ve iş birliğinin kapsamını genişletme imkânlarını değerlendirmiştir.

1978 yılı itibarıyla iki ülke arasındaki ticaret hacmi 10 milyon Irak dinarına ulaşmıştır. Bu rakam, 1970'li yıllarda iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin olumlu seyrini göstermektedir. Bu dönemde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararları ve ABD'nin Filistin meselesine yönelik çözüm girişimleri konusundaki siyasi görüş ayrılıklarına ve siyasi durgunluğa rağmen ekonomik ilişkiler büyümeye devam etmiştir.

Irak, 19 Temmuz 1979 tarihinde Ürdün'deki potas ve gübre üretim projelerinin finansmanına katkı sağlamak amacıyla Ürdün'e toplam 5.921.000 Irak dinarı tutarında kredi vermiştir. Ayrıca, 6 Aralık 1979 tarihinde iki ülke arasında Kültürel İş Birliği Programı imzalanmıştır. Bu program, üniversiteler ve bilimsel-teknolojik enstitüler arasında doğrudan iş birliğini, burs ve eğitim heyeti değişimini, yayınların paylaşımını ve çeşitli alanlarda turizm, tarım, basın, bilimsel araştırma ve diğer alanlarda iş birliği görüşmelerini kapsamıştır.⁷¹

1979-1988 yılları arasında transit ihracat hacmi 161 bin tondan 6.930.000 tona yükselmiştir; bu artışın büyük bölümü Irak'a yönelik olmuştur. Akabe Limanı'ndan Irak'a yapılan ihracat da 1981 yılında 98 bin ton iken 1988 yılına gelindiğinde 3 milyon tona ulaşmıştır. Aynı zamanda iş gücü hareketliliği de Akabe üzerinden yoğunlaşmıştır; 1979 yılında Akabe'den giriş-çıkış yapan yolcu sayısı 7 bin civarındayken, 1988 yılında bu sayı 823 bine ulaşmıştır. Bu kişilerin çoğunluğunu Irak'ta çalışan Mısırlılar oluşturmuştur. Bu dönemde Ürdün'ün Irak'a ihracatı da önemli ölçüde artmış ve Ürdün, Irak için askeri ve savaş malzemeleri ithalatında adeta bir liman işlevi görmeye başlamıştır.

Öte yandan, Suudi Arabistan'ın Ürdün'e verdiği desteğin 1981 yılında 1,25 milyar dolardan 1989 yılında 400 milyon dolara düşmesi, Ürdün Merkez Bankası'ndaki döviz rezervlerinin zayıflaması ve 1988'de Ürdün-Filistin ayrışma kararının ardından Filistinlilerin Ürdün bankalarından 250 milyon dolarlık mevduat çekmeleri gibi gelişmeler, Ürdün ile Irak arasındaki ekonomik bağımlılığı ve ticaret hacmini daha da

---

⁷¹ Hamdî, el- 'Alâkât el- 'Irâkiyye – el- 'Ürduniyye, s. 230.

artırmıştır. Bu süreç, ikili ilişkilerin diğer alanlarına da olumlu yansımıştır. Ürdün, Irak'ı Suriye ve İsrail karşısında bölgesel güç dengesi unsuru olarak değerlendirmiştir.⁷²

İran-Irak Savaşı yılları Ürdün için ekonomik açıdan refah dönemi olmuştur. Ürdün, Irak için geniş bir ekonomik geçiş merkezi haline gelmiş ve bu durum Ürdün ekonomisinde canlanmaya ve siyasi istikrara katkı sağlamıştır.⁷³

Irak-Ürdün petrol iş birliğinin gerçek anlamda başlangıcı 1982 yılı olmuştur. Irak, Basra Körfezi üzerinden ihracat yapma imkanının kısıtlanması üzerine Akabe Limanı'nı kullanma yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda iki ülke arasında, Irak petrolünün ham ve türevlerinin Ürdün toprakları üzerinden sevk edilmesini kolaylaştıran çok sayıda anlaşma imzalanmıştır.⁷⁴

1980 yılında Irak, Akabe Limanı'nın ve Akabe-Irak sınırı arasındaki uluslararası yolun geliştirilmesi amacıyla Ürdün'e 189,2 milyon dolar kredi ve 58,3 milyon dolar hibe sağlamıştır.⁷⁵

Bu anlaşmalar kısa sürede meyvesini vermiştir. 1988 yılı sonunda Ürdün'ün ham petrol ithalatı yaklaşık 2,4 milyon tona (günde 49 bin varil) ulaşmıştır; bunun yaklaşık 1,6 milyon tonu (günde 33 bin varil) Irak'tan temin edilmiştir. Bu gelişme ticari ilişkileri de etkilemiş; yaklaşık 160 Ürdünlü şirket Irak ile ticaret ve sanayi alanında faaliyet göstermiştir. 1990 yılı başlarında Ürdün'deki sanayi üretiminin dörtte üçü Irak'a ihracata yönelik hale gelmiştir.⁷⁶

Irak-Ürdün ekonomik iş birliği, 1990'lı yıllarda "Petrol Karşılığı Gıda Programı" çerçevesinde de devam etmiştir. Ürdün Dışişleri Bakanlığı'nın verilerine göre, bu program kapsamında yapılan toplam sözleşmelerin değeri yaklaşık 3,577 milyar dolara ulaşmıştır. Bu sözleşmelerin yaklaşık 305,3 milyon dolarlık (yaklaşık %8,53) kısmı Ürdünlü firmalarca üstlenilmiş ve Ürdün, Fransa ve Avustralya'nın ardından üçüncü sırada yer almıştır.

---

⁷² Adnân Muḥammed Heyâcine, *el- 'Alâkât el-Ḥalîciyye – el- 'Ürduniyye: el-Vâkı' ve el-Mustaqbel 1980–2004*, (Dubey: Merkez el-Ḥalîc li'l- 'Abḥâs, el- 'Imârât, 2006), s. 63.

⁷³ Aḥmed Mefârice, *el- 'Alâkât el- 'Ürduniyye – el- 'Irâkiyye ba'de el-Ḥarb el- 'Enclo–'Êmirikiyye 'alâ el- 'Irâk*, ('Ammân: d.d., 2000), s. 173.

⁷⁴ Fewwâz Muvaffak Ḍenûn, *el- 'Ürdun ve et-Taḡayyurât ellezî Ḥadeṭet fî el- 'Irâk ba'de et-Tâsi' min Nîsân 2003*, el-Mu'temer el- 'İlmî es-Senewî el-Ḥâmis, Merkez ed-Dirâsât el- 'İklîmiyye, Câmî'at el-Mawşil, 2006, s. 145.

⁷⁵ Heyâcine, *el- 'Alâkât el-Ḥalîciyye – el- 'Ürduniyye: el-Vâkı' ve el-Mustaqbel*, s. 61.

⁷⁶ Ḍenûn, *el- 'Ürdun ve et-Taḡayyurât ellezî Ḥadeṭet fî el- 'Irâk*, s. 145.

Ürdün firmaları özellikle ilaç sektöründe öne çıkmış; bu alanda toplam 602,12 milyon dolarlık sözleşmelerin 101,4 milyon dolarlık kısmını Ürdün firmaları almıştır. Gıda maddeleri alanında ise 186 milyon dolarlık (%6,93) sözleşme hacmiyle altıncı sırada yer almıştır. Çeşitli mal ve hizmetler ihracatında ise 17,9 milyon dolarlık sözleşmelerle beşinci sırada yer almıştır.⁷⁷

Ürdün, Irak'tan yıllık yaklaşık 50 bin varil ham petrol ve 25 bin varil dizel yakıt ithal etmeye devam etmiştir. Bu miktarın bir kısmı ücretsiz olarak sağlanırken, kalan kısmı İran-Irak Savaşı sırasında Ürdün'ün Irak'a olan borçları kapsamında temin edilmiştir.

Ancak ABD, İsrail ve Körfez ülkelerinin baskıları sonucunda, Ürdün Hükümeti Ocak 1996'da Irak ile olan ticaretini yarı yarıya azaltma kararı almıştır. Ticaret hacmi 400 milyon dolardan 200 milyon dolara düşürülmüştür. Bu karar, Ürdün'ün Irak'a olan yaklaşık 1,2 milyar dolarlık borcu ve Irak'ın ithalat ödemelerinde yaşadığı zorluklar nedeniyle alınmıştır. Buna rağmen Irak, Ürdün'ün tek dış ticaret kapısı olmayı sürdürmüş ve Ürdün'e aynı miktarda petrolü yıllık 450 dolar sabit fiyatla vermeye devam etmiştir.

Mayıs 1996'da Irak, gıda ithalatını finanse etmesine izin veren Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 986 sayılı kararını kabul etmiştir. Ürdün bu kararı memnuniyetle karşılamıştır. Ürdün'ün Bağdat Büyükelçisi Bessam Fakish, o dönemde Irak Ulusal Meclisi Başkanı Sadun Hammadi ile yaptığı görüşmede Irak Hükümeti'ne BM ile petrol anlaşmasını kabul etmesi çağrısında bulunmuştur.

1997 yılı başında Irak Hükümeti, Ürdün'e sağlanan ücretsiz petrol miktarını 300 milyon dolara yükseltme kararı almıştır. Bu gelişme, iki ülke arasındaki ticaret hacminin artmasına katkıda bulunmuş ve toplam ticaret hacmi aynı yıl 255 milyon dolara ulaşmıştır. Mayıs 1997'de Ürdün Sanayi Odası'ndan bir heyet Irak'ı ziyaret etmiş ve Irak Ticaret Odaları Birliği ile Irak Sanayi Birliği yetkilileriyle iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri güçlendirme yollarını görüşmüştür.⁷⁸

1998 yılı, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerde dikkate değer bir iyileşmeye sahne olmuştur. Ürdün, dünya fiyatlarının %50'si oranında indirim uygulanarak 4,8 milyon ton petrol almıştır. Petrol varil fiyatında ise 2,3 dolarlık bir indirim sağlanmıştır.

---

⁷⁷ Hassân, *es-Siyâse el-Hâriciyye el-'Ürduniyye ticâhe el-'Irâk*, s. 208.

⁷⁸ Hamdî, *el-'Alâkât el-'Irâkiyye – el-'Ürduniyye*, s. 242.

Taraflar arasında imzalanan ticaret protokolünün toplam değeri 300 milyon doların üzerine çıkmıştır. Ayrıca taraflar, Irak petrolünün Zerka'daki Ürdün Petrol Rafinerisi'ne taşınması için petrol boru hattı projesini değerlendirme konusunda görüşmeler yürütmüşlerdir (ed-Düstur Gazetesi, 28 Aralık 1998). 15 Şubat 1998 tarihinde iki ülke arasında 255 milyon dolar tutarında yeni bir ticaret protokolü imzalanmıştır.⁷⁹

1999-2003 yılları arasında Irak'ın Arap saflarına dönüş sürecinde Irak diplomasisi Ürdün'de oldukça aktif olmuştur. Bu dönemde Iraklı bakan ve yetkililer tarafından Ürdün'e toplam 14 resmî ziyaret gerçekleştirilmiştir. Ürdün açısından bakıldığında, bu ziyaretlerin çoğu Ürdün-Irak ticaret protokollerinin imzalanmasına ve iki ülke arasında yürürlükteki ticaret anlaşmalarının uygulanmasına odaklanmıştır.⁸⁰

2000 yılında Ürdün'ün Irak'a yaptığı ihracat önemli ölçüde artmış ve yaklaşık 300 milyon dolara ulaşmıştır; bu durum, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerde kaydedilen olumlu gelişmeleri yansıtmaktadır. Ürdün'ün Irak'a ihracatı 2001 yılında 450 milyon dolara yükselmiştir. 2002 yılında ise ticaret protokolü kapsamında belirlenen toplam ticaret hacmi 300 ile 350 milyon dolar arasında olmuştur. Ancak 2003 yılında Irak'ta savaşın patlak vermesiyle birlikte bu protokol iptal edilmiştir.

Irak'taki güvenlik, siyasi ve ekonomik durumun kötüleşmesiyle birlikte Ürdün, Iraklı yatırımcılar için önemli bir merkez hâline gelmiştir. Ürdün Tapu ve Kadastro Dairesi verilerine göre, Ürdün'de arsa satın alan Iraklıların sayısı 2000 yılında 56 iken, 2002 yılında 125'e, 2003 yılında ise 202'ye yükselmiştir.⁸¹

2.3.2. Irak'ın Kuveyt'i İşgaline Ürdün'ün Tutumunun Ekonomik Sonuçları

ABD Senatosu, Ürdün'e 1991 mali yılı için tahsis edilen 57 milyon dolarlık yardımını iptal etme kararı almıştır. Yardımların yeniden başlatılması için ABD yönetiminin Ürdün'ün Ortadoğu barış sürecine “yararlı” katkı sağladığını ispat etmesi şart koşulmuştur. Bu karar, Ürdün'ün Irak'a yönelik tutumu ve desteği nedeniyle alınmıştır (er-Rai Gazetesi, 21 Mart 1990). Ayrıca, Uluslararası Para Fonu (IMF) ile yürütülen ekonomik iş birliği programı da askıya alınmıştır. Kriz, Ürdün'ün dış

---

⁷⁹ Hamdî, *el- 'Alâkât el- 'Irâqiyye – el- 'Ürduniyye*, s. 242.

⁸⁰ Alâvune, *Eter et-Ta 'âvun el-İktisâdî el- 'Arabî et-Tenâ'î 'alâ el- 'Alâkât es-Siyâsiyye et-Tenâ'îyye*, s. 153.

⁸¹ Alâvune, *Eter et-Ta 'âvun el-İktisâdî el- 'Arabî et-Tenâ'î 'alâ el- 'Alâkât es-Siyâsiyye et-Tenâ'îyye*, s. 145.

borcunun büyümesine yol açmış ve 1991 yılı sonunda borç miktarı 5.516,8 milyon Ürdün dinarına ulaşmıştır.⁸²

Pek çok ekonomik çalışma, Ürdün ekonomisinin kırılgan yapısına ve dış yardımlara, özellikle ABD ve Arap ülkelerinden sağlanan yardım ve kredilere bağımlılığına işaret etmiştir. Ürdün, genel bütçesini finanse etmek ve dış ticaret açığını kapatmak için dış yardım ve kredilere dayanmıştır. 1980'lerin sonları ve 1990'ların başlarında Ürdün'ün toplam dış borcu yaklaşık 9 milyar dolara ulaşmıştır. Ayrıca, Ürdün ekonomisi yatırım ve pazarlama sorunlarıyla, emtia piyasalarına ve ham madde ithalatına bağımlılıkla karşı karşıya kalmıştır.⁸³

İkinci Körfez Savaşı, Ürdün üzerinde ağır yükler oluşturmuştur. Irak'ın Kuveyt'i işgalinden kısa süre sonra farklı milletlerden on binlerce insan Ürdün'e sığınmıştır. Eylül 1990 sonu itibarıyla Ürdün'e girenlerin sayısı 641 bine ulaşmıştır. Ürdün yetkilileri onlar için kamplar kurmuş, gıda ve sağlık hizmetleri sağlamış ve dönüşlerini organize etmiştir. Ürdün Hükümeti bu mülteciler için yaklaşık 40 milyon Ürdün dinarı harcamıştır.⁸⁴

19 Eylül 1990'da, Suudi Arabistan'dan Ürdün'e petrol taşıyan "Tapline" şirketi petrol akışını durdurmuş ve Ürdün'ün siyasi tutumuna karşı yaptırım uygulamıştır.⁸⁵ Ertesi gün Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri yetkilileri Ürdün plakalı kamyonları alıkoymuş; Suudi Arabistan ise Ürdünlü sürücülere vize vermeyi reddetmiştir.⁸⁶ Akabe Limanı'na uygulanan abluka, Ürdün ekonomisine büyük zararlar vermiştir.

7 Ekim 1990 tarihinde Ürdün Başbakanı Mudar Bedran, Körfez Krizi nedeniyle Ürdün'ün 1990 yılı içerisindeki toplam kaybının Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından 1,1 milyar dolar olarak tahmin edildiğini açıklamıştır.⁸⁷ Birleşmiş Milletler Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (ESCWA) ise krizin başladığı tarihten itibaren bir yıl içinde Ürdün'ün toplam zararını yaklaşık 3,8 milyar dolar olarak hesaplamış; bu rakam ülkenin gayri safi milli hasılasının yaklaşık %110'una tekabül etmiştir. ESCWA, bu kaybın yaklaşık yarısının mali sistem ve devlet hazinesinde

---

⁸² Hassân, *es-Siyâse el-Hâriciyye el-'Ürduniyye ticâhe el-'Irâk*, s. 140.

⁸³ Alâvune, *Eṭer et-Ta'âvun el-İktisâdî el-'Arabî et-Tenâ'î 'alâ el-'Alâkât es-Siyâsiyye et-Tenâ'iyye*, s. 152.

⁸⁴ ER-RAİ Gazetesi, 24 Eylül 1990

⁸⁵ Alâvune, *Eṭer et-Ta'âvun el-İktisâdî el-'Arabî et-Tenâ'î 'alâ el-'Alâkât es-Siyâsiyye et-Tenâ'iyye*, s. 155.

⁸⁶ ER-RAİ Gazetesi, 24 Eylül 1990

⁸⁷ Hassân, *es-Siyâse el-Hâriciyye el-'Ürduniyye ticâhe el-'Irâk*, s. 140.

gerçekleştiğini ve bunun da yaklaşık 1,4 milyar dolar olduğunu belirtmiştir. Ürdün ekonomisindeki kayıplar ise aşağıdaki tabloda detaylandırılmıştır:

Ayrıca yaklaşık 50.000 Ürdünlü, Körfez ülkelerindeki işlerini kaybetmiş ve 350.000 civarında Ürdün vatandaşı Körfez ülkelerinden sınır dışı edilerek Ürdün'e dönmek zorunda kalmıştır. Ürdün okulları, bu geri dönen ailelerin yaklaşık 57.800 çocuğunu kabul etmiştir. Birleşmiş Milletler, Ürdün'ü Körfez Krizi'nden etkilenen ülkeler arasında değerlendirmiş ve 1991 yılı için toplam zararını yaklaşık 5,2 milyar dolar olarak hesaplamıştır (er-Rai Gazetesi, 17 Mayıs 1991). İşsizlik oranı da önemli ölçüde artmıştır; 70 bin işçi ve çalışanın geri dönüşüyle birlikte işsizlik oranı 1989 yılında %10,3 iken 1991'de %18,8'e yükselmiş ve 2000 yılında da bu seviyelerde seyretmiştir.⁸⁸

Bütün bu gelişmeler ışığında, Ürdün'ün dış politikasının temelinde devletin varlığını, toprak bütünlüğünü ve ulusal birliğini koruma hedefi ile çevresindeki Arap devletleriyle dengeli ilişkiler sürdürme çabası olduğu görülmektedir. Ürdün, Körfez Krizi sırasında sorunun Araplar arasında ve barışçıl yollarla çözülmesi için aktif girişimlerde bulunmuş; farklı uluslararası aktörlerin sunduğu barışçı çözüm önerileri arasında köprü kurmaya çalışmıştır. Ürdün ayrıca Körfez Krizi ile Arap-İsrail çatışması arasında bağlantı kurarak Filistin meselesinin çözümüne katkı sağlamayı hedeflemiş; hem İsrail hem de Irak'ın krize doğrudan müdahalesine karşı dengeli bir tutum benimsemiştir.

Kuveyt'in işgalinden sonraki dönemde Ürdün, Irak'a karşı dengeli bir politika izlemeye devam etmiştir. Kral Hüseyin, Irak halkına uygulanan ambargonun hafifletilmesini savunmuş; ancak Irak'ın Birleşmiş Milletler kararlarına tam uyum göstermesi gerektiğini vurgulamış ve sorunun barışçıl yollarla çözülmesini savunmuştur.⁸⁹

Ürdün'ün dış politikası, Körfez Savaşı sonrasında savaşın etkilerini azaltma ve sonuçlarını bertaraf etme yönünde şekillenmiştir. Bu çerçevede Kral Hüseyin, "Bu ülkenin imajını değiştirme gerekliliğinden" söz etmiştir. ABD'nin Ortadoğu barış sürecine yönelik girişiminin açıklanması, Ürdün'ün bunu memnuniyetle karşılaması ve

---

⁸⁸ Hassân, *es-Siyâse el-Hâriciyye el-'Ürduniyye ticâhe el-'Irâk*, s. 148.

⁸⁹ Maḥmūd 'Abd er-Rezzâk Muḥyiddîn el-Hedîdî, *el-'Ürdun ve Azmet el-Ḥalîc et-Tâniye 1991*, resâle mâjestîr ḡayr menşûre, Câmî'at el-Yermûk, 'İrbid, el-'Ürdun, 2007, s. 132.

Madrid Konferansı'na katılması⁹⁰, bu hedefe ulaşma yolunda atılan ilk somut adımlar olmuştur.

ABD'nin Irak'ı kitle imha silahlarına sahip olmakla suçlayıp bu silahların askeri müdahaleyle ortadan kaldırılmasını gündeme getirdiği yeni kriz sürecinde, Ürdün krizin barışçıl yollarla çözülmesi gerektiğini savunmuştur. Ancak Körfez Savaşı sırasında olduğu gibi aktif Arap, bölgesel ve uluslararası girişimlerde bulunmamış; sadece savaşın önlenmesi çağrısında bulunmakla yetinmiştir. Bu tutumun arkasında, muhtemelen Ürdün'ün 2003'teki Amerikan işgali sonrasında “yeni Irak”ta rol alma arzusu yatmaktadır.

---

⁹⁰ Hassân, *es-Siyâse el-Hâriciyye el- 'Ürduniyye ticâhe el- 'Irâk*, s. 149

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. IRAK'IN AMERİKAN İŞGALİ ARİFESİNDE IRAK-ÜRDÜN SİYASAL İLİŞKİLERİ (2003-2010)

Bu bölümde, 2003-2010 yılları arasındaki Irak-Ürdün ilişkilerinin doğasına geçmeden önce, 2003 yılında gerçekleşen Amerikan işgalinin arka planı ve gerekçeleri, Ürdün Krallığı'nın işgale ve sonrasında Irak'taki siyasi sürece yönelik resmî ve halk düzeyindeki tutumu ile geçici ve geçiş hükümetleri döneminde Irak-Ürdün ilişkilerinde yaşanan dönüşüm ele alınacaktır. Tüm bu gelişmeler, bu bölümde aşağıdaki başlıklar çerçevesinde detaylandırılacaktır:

3.1. Irak'a Yönelik Amerikan Dış Politikasının Çerçevesi ve 2003 İşgaline Giden Süreç

Amerikan dış politikasının Irak'a yönelik doğasını anlamak, Körfez Bölgesi'ne ilişkin genel Amerikan vizyonundan bağımsız ele alınamaz. ABD'nin bölgeye yönelik politikası sabit ilkelere ve hedeflere dayanmakta olup, uluslararası ve bölgesel değişkenlere bağlı olarak bu politikayı sürekli yeniden biçimlendirmektedir. Değişen esasen detaylar (taktikler) olmuştur: Bölge istikrarını nasıl sağlamak? Bozuk ve otoriter rejimleri mi desteklemek, yoksa yarı demokratik yönetimleri mi? Doğrudan askerî müdahaleyle ve önleyici savaş konseptiyle İslamî rejim ve hareketleri mi hedef almak? Veya Amerikan tabiriyle “İslami köktencilik” ve bölgedeki tüm tehdit unsurlarını ister siyasi rejimler ister bağımsızlık hareketleri olsun bertaraf etmek mi?

3.1.1. Körfez Bölgesine Yönelik Amerikan Hedefleri

ABD'nin Körfez Bölgesi'ne yönelik temel hedefleri, ucuz fiyatlarla Arap petrolünün kesintisiz akışını sağlamak, dost rejimleri desteklemek, Sovyet nüfuzunu sınırlandırmak ve İsrail'in güvenliğini temin etmekten ibaretti. Ancak Sovyetler Birliği'nin rolünün zayıflaması ve Batı ile yakınlaşması, ABD'yi bölgeye yönelik dış politikasında kısmi bir gözden geçirmeye sevk etmiştir. Bu gözden geçirme özellikle

Irak⁹¹ gibi artık doğrudan tehdit oluşturmaya başlayan bazı Arap devletlerine yönelmiştir.

Çeşitli faktörler Irak'ı Batı'ya ve özellikle ABD'ye karşıt konuma yerleştirmiştir: Radikal ve otoriter Arap milliyetçisi siyasal yapısı, eski Sovyetler Birliği ile sahip olduğu derin ve güçlü ilişkiler ve bu ilişkiler Irak'ın temel silah ve askerî teçhizat kaynağı olmuştur ve İsrail'e karşı açık düşmanlığı. Ayrıca Irak, Camp David Anlaşması karşıtı devletler grubunun öncüsü olarak da Amerikan dostluk çemberinin dışında kalmıştır. Tüm bu etkenler bir araya gelerek Irak'ı ABD nezdinde "istenmeyen devlet" konumuna sokmuştur. Nitekim Washington ile Bağdat arasındaki diplomatik ilişkiler 1967'den 2003 yılına kadar kesik kalmıştır.

1979 yılında Şah rejiminin İmam Humeyni liderliğinde gerçekleşen halk devrimiyle yıkılması, Irak-ABD ilişkilerinin seyrinde belirleyici bir dönüm noktası olmuştur. Daha önce Amerikan politikasının temel dayanaklarından biri olan İran Şahı'nın yerini, ABD'nin çıkarları açısından tehdit olarak gördüğü radikal İslamcı bir rejim almıştır. ABD, İran Devrimi'nin bölgeye ihracını engellemek ve kendisine karşı yeni bölgesel güçlerin ortaya çıkmasını önlemek için Irak'ı İran'a karşı savaşa sürüklemiştir.⁹²

Bu savaş sırasında ABD ve başta İngiltere olmak üzere Batılı ülkeler Irak'a askerî kapasitesini geliştirme konusunda önemli destek sağlamış; Irak, modern silah, teknoloji, finansal krediler ve istihbarat bilgileri elde etmiştir. Ancak İran-Irak Savaşı'nın sona ermesinin ardından Irak, ekonomik olarak zayıflamış olsa da göz ardı edilemeyecek bölgesel bir güç olarak ortaya çıkmış ve ABD-Irak ilişkileri yeniden gerilmiştir.⁹³

Hiç şüphe yok ki, bölgedeki yeni gelişmeler Amerikan yönetimini kaygılandırmaya başlamış ve Irak'ın bölgesel rolünün mahiyeti ile savaş sonrası oluşturabileceği ittifak modelleri ABD açısından bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmiştir. Irak'ın bölgesel bir güç olarak yükselmesi ve siyasal rejiminin sahip olduğu hedef ve hırslar, Amerikan perspektifine göre, Arap sistemindeki nüfuzunun artmasına ve dolayısıyla bölgede radikal eğilimlerin güç kazanmasına yol açabilecektir.

---

⁹¹ Muhammed Belheyri, *et-Taḥawwulât es-Siyâsiyye fî el- 'İttiḥâd es-Sûfiyî ve Eṭeruhâ 'alâ ed-Duvel el- 'Arabiyye el-Waṭaniyye*, resâle mâjestîr gayr menşûre, Câmi'at el-Cezâ'ir, el-Cezâ'ir, 2003, s. 233.

⁹² Nâfi'a, *A 'mâl en-Nedve el-Mişriyye el-Ferensiyye et-Tâlîte*, s. 433.

⁹³ Belheyri, *et-Taḥawwulât es-Siyâsiyye fî el- 'İttiḥâd es-Sûfiyî*, s. 235.

Bu durum, ABD'nin stratejik hedef ve politikalarıyla çelişmekteydi. İşte bu nedenle, 1988-1990 yılları arasında ABD-Irak ilişkileri giderek artan bir gerginlik sürecine girmiştir.⁹⁴

Diğer taraftan, İran-Irak Savaşı, İsrail dışında Arap güvenliğini tehdit eden unsurlar konusunda Araplar arasında gerçek bir uzlaşa bulunmadığını da açığa çıkarmıştır. Arap Birliği ve üyelerinin çoğunluğu İran'ı tehdit olarak görürken, Suriye ve Libya Irak'ı asıl tehdit olarak değerlendirmiştir. Aynı dönemde Körfez İşbirliği Konseyi'nin (KİK) ve Arap İşbirliği Konseyi'nin kurulması, sınırlı ölçekte de olsa Arap birliği fikrini yaşatma ve bir tür kısmi bütünleşme denemesi olarak değerlendirilebilir. Bu yapılanmalar, her ne kadar üyelik yapıları itibarıyla bölgesel ve sınırlı olsa da, bazı kesimlerce Arap birliğinin evrim geçirmiş ve yalnızca iş birliğine dayalı gevşek bir yapı halini almış bir versiyonu olarak yorumlanmıştır.⁹⁵

1990-2001 dönemi boyunca Arap sisteminin ABD ile ilişkilerinde büyük değişimler yaşandığı görülmektedir. Bu değişim, Amerikan nüfuzunun Arap sistemine nasıl nüfuz ettiği ve ABD'nin rakipsiz müdahale serbestisinin artışı bağlamında şekillenmiştir. Irak'ın Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgali, Arap sistemindeki temel değişkenlerden biri olmuş ve ABD'ye Arap sisteminde dilediği şekilde hareket etme serbestisi kazandırmıştır. Özellikle Arap sisteminin siyasal anlamda zayıflaması ve ortak müzakere kabiliyetinin gerilemesi, ABD'nin bu serbestisini daha da genişletmiştir. Kuveyt'in işgali, Arap dünyasında egemenlik ve bağımsızlık kavramlarına ilişkin derin görüş ayrılıklarını da gözler önüne sermiştir.⁹⁶

Irak'ın Kuveyt'i işgali ve sonrasında gelişen olaylar Arap sisteminin zayıflamasına ve krizin uluslararasılaştırılmasına yol açmıştır. Araplar, bu süreçte Irak'ı Arap sistemi içinde tutmaya yönelik ortak ve etkin bir politika geliştirememişlerdir. Irak rejimi ise o dönemde iki değişkene bel bağlamıştır: Zayıflamakta olan Sovyet desteği ve İslami sloganlar altında Arap halklarını yabancı varlığı bölgeden çıkarmaya teşvik eden popülist propaganda.⁹⁷

---

⁹⁴ Na Nâfi'a, *A 'mâl en-Nedve el-Mişriyye el-Ferensiyye et-Tâlîfe*, s. 476.

⁹⁵ 'Îmân 'Ahmed Receb, *en-Nizâm el- 'İklîmî el- 'Arabî fî Marhelet mâ ba 'de el- 'İhtilâl el- 'Êmîrîkî li 'l- 'Irâk*, (Beyrût: Merkez Dirâsât el-Wehde el- 'Arabiyye, 2010), s. 108.

⁹⁶ Receb, *en-Nizâm el- 'İklîmî el- 'Arabî fî Marhelet mâ ba 'de el- 'İhtilâl el- 'Êmîrîkî li 'l- 'Irâk*, s. 109.

⁹⁷ Abd es-Settâr Hâdî 'Ubeyd el-Cenâbî, *el- 'Ameliyye es-Siyâsiyye fî el- 'Irâk ba 'de el- 'İhtilâl ve Eteruhâ 'alâ ed-Dâhil el- 'Irâkî*, resâle mâjestîr gayr menşûre, Me'hed el-Buhûs ve'd-Dirâsât el- 'Arabiyye, el-Kâhire, 2008, s. 25.

Bazı eleştirmenler, 1991 Körfez Krizi ve onu izleyen ekonomik ambargo ile Irak'a uygulanan çeşitli yaptırımların, aslında Saddam Hüseyin rejimini devirmek amacıyla Irak'ı işgale hazırlamak için bölgesel ve uluslararası sahnenin düzenlenmesine yönelik ikincil ve tali detaylar olduğunu öne sürmektedirler. Amerikan Kongresi'nin 1998 yılında, Clinton yönetimi döneminde, Irak'ın özgürleştirilmesine ilişkin kararı kabul etmesine rağmen, Saddam Hüseyin rejimini devirmek için ciddi ve kararlı adımlar atılmamıştır.⁹⁸

2001-2003 yılları arasındaki dönemde, özellikle dış politika parametreleri bakımından önceki döneme kıyasla belirli değişiklikler yaşanmıştır. Çifte çevreleme (dual containment) stratejisinden — Irak ve İran'a karşı uygulanan — fiilen vazgeçilmiş ve George W. Bush'un Ocak 2001'de başkan seçilmesinden önce bile yerine daha hırslı, askerî üstünlüğe dayalı ve önleyici (preemptive) müdahaleleri esas alan yeni bir doktrin benimsenmiştir.⁹⁹

11 Eylül 2001 saldırılarının ardından, ABD uluslararası sistemde mutlak bir hâkimiyet kurmaya yönelmiş; pek çok bölgesel sistemin geleceğini belirleme girişiminde bulunmuştur. Bu süreçte, saldırılardan sorumlu tutulan El Kaide ve müttefiklerine karşı intikam alma gerekçesiyle askerî güç kullanımını meşrulaştırmıştır.¹⁰⁰

Yeni muhafazakâr kanat (neoconservatives), ABD'nin uluslararası siyasette tek kutuplu hegemon güç olduğunu vurgulamış; küresel siyasette davranış normlarını, değer ve çıkarlarına göre belirleme yetkisini yalnızca ABD'ye atfetmiştir. Onlara göre, kazanan taraf olarak ABD, uluslararası arenada neyin kabul edilebilir, ahlaki ve meşru olduğuna karar verecektir. Bu bağlamda ABD, kendisini uluslararası kurumlar ve normlarla sınırlı görmemiştir.

Amerikan aşırı sağı ise Orta Doğu'nun yeniden yapılandırılmasına yönelik kapsamlı ve bütüncül bir vizyon geliştirmiş; dünya üzerindeki mutlak egemenlik hedefiyle uyumlu bir bölgesel harita tasarlamıştır. Bu çerçevede, dönemin ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Condoleezza Rice'ın ifadeleri sıkça alıntılanmaktadır. Rice, 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra ABD'nin Orta Doğu stratejisini değerlendirirken şu

⁹⁸ Ahmed Şekkâre, *Harb Velet el-Muttaḥide el- 'Êmîrîkiyye 'alâ el- 'Irâk ve İn 'ikâsâtuhâ el-İsti 'râtiyciyye el- 'İklîmiyye*, Merkez el- 'Îmârât li' d-Dirâsât ve'l-Buḥûs el- 'İsti 'râtiyciyye, Abû Zâbî, el- 'Îmârât, 2005, s. 9.

⁹⁹ Şekkâre, *Harb Velet el-Muttaḥide el- 'Êmîrîkiyye 'alâ el- 'Irâk*, s. 3.

¹⁰⁰ Receb, *en-Nizâm el- 'İklîmî el- 'Arabî fî Marḥelet mâ ba 'de el- 'İhtilâl el- 'Êmîrîkî li' l- 'Irâk*, s. 125.

açıklamada bulunmuştur: “Eğer Orta Doğu’nun farklı geleceği gerçekleşecekse, biz ve dostlarımız, bölge halklarının kendi bölgelerinde köklü ve kapsamlı bir değişim gerçekleştirmelerine yardım etmeye dair eksiksiz bir taahhütte bulunmalıyız.”¹⁰¹

Rice, Orta Doğu’ya dair vizyonunu açıklarken, özgürlüğe duyulan özlemin ırk, din ve kültürden üstün olduğunu vurgulamış; bölgedeki aidiyetin dinî veya etnik temele değil, coğrafi temele dayandığını ifade etmiştir. Bu bakış açısı, İsrail’in de bölgenin doğal bir parçası olarak kabul edilmesini içermektedir.

ABD, bazı Arap ve İslam ülkelerini terörle mücadele kapsamında hedef alınacak ülkeler listesine dahil etmiştir. Bu ülkeler arasında Yemen, Irak, Somali ve İran bulunurken; Suriye, Sudan, Lübnan ve Libya gibi bazı ülkelere de yaptırım tehdidinde bulunulmuştur. ABD Başkanı George W. Bush, 25 Şubat 2002 tarihinde yaptığı konuşmada, Irak ve İran’ı, Kuzey Kore ile birlikte “şer eksenini” olarak tanımlamış ve bu ülkelerin kitle imha silahları edinme girişimlerinin Amerikan ulusal güvenliğini tehdit ettiğini dile getirmiştir. Aynı zamanda, bu ülkelerle terörle mücadele arasındaki doğrudan bağlantıyı da vurgulamıştır.¹⁰²

ABD Dışişleri Bakanlığı’nın Mayıs 2002 tarihli yıllık terörle mücadele raporunda ise Irak, Suriye, Libya ve Sudan, teröre destek veren başlıca ülkeler arasında sıralanmış ve bu ülkeler biyolojik ve kimyasal silahlara sahip olmakla suçlanmıştır. Başkan Bush, terörle küresel savaş kapsamında, önleyici askerî operasyonların ve koruyucu askerî müdahalelerin gerekliliğinden bahsetmiştir.¹⁰³

Irak açısından olayların seyri, Bağdat ile Washington arasındaki gerginliğin hızla tırmanmasına yol açmıştır. ABD Başkanı, Irak’a karşı güç kullanma yetkisini Kongre’den almış ve Irak’ın uluslararası denetçilerin kitle imha silahları aramalarını engellemesi durumunda askerî müdahaleye izin veren bir BM kararı çıkartmayı başarmıştır¹⁰⁴. Irak, BM’nin 1441 sayılı kararına koşulsuz olarak izin vermesine rağmen, askerî müdahale seçeneği masadaki tek ve baskın çözüm olarak kalmıştır.

---

¹⁰¹ Râ’id Fevzî, *Muḥeddât es-Siyâse el-Ḥâriciyye el-‘Arabiyye ticâhe el-‘Irâk ba‘de ‘Âm 2003*, (es-Su‘ûdiyye: d.d., 2007), s. 3.

¹⁰² el-Barşân, *el-‘Irâk ba‘de el-‘İnsihâb el-‘Êmîrîkî ve el-‘Amn el-Ḳawmî el-‘Arabî*, s. 38.

¹⁰³ Yâser Nâyif Ḳuṭayşât, *el-‘Alâkât es-Siyâsiyye el-‘Ürduniyye el-‘Arabiyye fî Zîl Mutağayyirât en-Nizâm el-‘İklîmî el-‘Arabî: min ‘İdeyûlûciyyet el-Ḳavmiyye ilâ en-Nez‘et el-Ḳuṭriyye 1952–2004*, (‘Ammân: Dâr Yâfâ el-‘İlmiyye li’n-Neşr, 2008), s. 436.

¹⁰⁴ Ḳuṭayşât, *el-‘Alâkât es-Siyâsiyye el-‘Ürduniyye el-‘Arabiyye*, s. 438.

ABD, uluslararası kamuoyu ve dünya devletlerinin çoğunluğunun muhalefetine rağmen, BM Güvenlik Konseyi'nde planladığı askerî müdahaleye uluslararası meşruiyet kazandıracak bir karar çıkarma girişiminde başarısız olmuş ve nihayetinde İngiltere ve kendisine yakın bazı ülkelerle ittifak kurarak Irak'a karşı savaşı başlatmıştır.¹⁰⁵

Bu aşamada, ABD'nin resmî ulusal güvenlik stratejileri (20 Eylül 2002 ve 16 Mart 2004 tarihlerinde yayımlanan belgelerde) ve uygulamada benimsediği genel strateji şu temel başlıklar altında özetlenebilir:

1. Orta Doğu'nun Haritasını Yeniden Şekillendirme Hedefi: Bu amaç, İsrail'in benimsediği bölgesel proje temelinde şekillenmiş ve ABD'deki yeni muhafazakâr kanat tarafından desteklenmiştir. Söz konusu kanat, İsrail'in Likud Partisi'nin politikalarını dahi aşan radikal siyonist eğilimleriyle bilinmiştir. İslami toplumlara yönelik söylem, terörle mücadele kisvesi altında şekillendirilmiş ve bu toplumlar radikalizmin kuluçka merkezleri olarak resmedilmiştir. Böylelikle bölgenin siyasal ve kültürel yapısının yeniden düzenlenmesine yönelik stratejik hedefler belirlenmiştir.

2. Genişletilmiş Büyük Orta Doğu Projesi'ne Öncelik Verilmesi: Bu stratejik vizyon doğrultusunda, NATO ittifakının yerine "gönüllüler koalisyonu" modeli geliştirilmiş ve BM Güvenlik Konseyi'nin dışlanmasıyla ABD'nin tek başına savaş kararı alma yetkisi tesis edilmiştir. Orta Doğu ülkelerinin hükümet ve toplum yapılarının yeniden şekillendirilebilmesi için şu yöntemler benimsenmiştir:

3. Önleyici savaş doktrini çerçevesinde güç ve işgal yoluyla rejim değişikliği uygulamak¹⁰⁶: Bu politika Afganistan ve Irak'ta uygulanmış; Filistin'de ise 2002 baharında başlayan İsrail saldırılarıyla sürdürülmüştür.

4. Korku ve sindirme politikası uygulamak: Afganistan, Irak ve hatta Filistin'de Yaser Arafat'ın kuşatılıp ardından öldürülmesi örneklerinde olduğu gibi, bu yaklaşım "domino taşlarının devrilme teorisi" şeklinde tanımlanmıştır; yani bir liderin devrilmesi diğerlerini korkutarak teslimiyete zorlamayı amaçlamaktadır.

¹⁰⁵ İbrâhîm el- 'Allâf, *Mawki' el- 'Irâk fî el- 'İsti' râtıycîyye el- 'Êmîrîkiyye el- Mu' âşire*, 2 Tışrîn, s. 2.10, el-mevki' el-elektronî: www.allafblogspot.com.

¹⁰⁶ Munîr Şefîk, *Kudrât Siyâsât el- Kuvâ ed- Develiyye fî eş- Şerķ el- 'Ewsat*, 11 Tışrîn el- 'Evvel 2010, s. 16, el-mevki' el-elektronî: www.aljazeera.net.

5. Arap devletlerini reform, demokrasi, şeffaflık ve insan hakları gibi kavramları istismar ederek baskı altına almak: Bush yönetimi, Fas'tan Endonezya'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada bu söylemleri benimseyerek Arap ülkelerinden İsrail lehine ödünler koparmayı, buna karşılık otoriter yönetimlerin baskı, yolsuzluk ve insan hakları ihlalleri dosyalarını kapatmayı hedeflemiştir. ABD Başkanı George W. Bush, 13 Eylül 2002 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada, uluslararası örgüt harekete geçmediği takdirde ABD'nin Irak'a karşı tek taraflı harekete geçmekte tereddüt etmeyeceğini açıkça belirtmiştir. Bush, Irak rejiminin milyonlarca insanın hayatı için ciddi bir tehdit oluşturduğunu ileri sürmüştü; rejimi nükleer programına ilişkin bilgileri gizlemekle ve uluslararası yaptırımları ihlal ederek ileri teknoloji ve balistik füzeler satın almakla suçlamıştır.¹⁰⁷

3.1.2. Amerika-Irak Savaşı ve 2003 Irak'ın İşgali

ABD'nin Irak'a yönelik savaş planı, esasen 1991'deki İkinci Körfez Savaşı sırasında uygulanan "Çöl Fırtınası" operasyonunun tamamlayıcı bir uzantısı niteliğindedir. Gazeteci Bob Woodward, 2004 yılında yayımlanan *Plan of Attack* (Saldırı Planı) adlı kitabında, bu planın "Operasyon Planı 1003" adı verilen 20 sayfalık ana belgeye dayandığını ve yaklaşık 600 sayfayı bulan 20 ek belgeyle birlikte lojistik, istihbarat, kara ve hava harekâtları dâhil tüm askerî boyutları kapsadığını aktarmaktadır.

Woodward'a göre, Başkan George W. Bush, 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından Irak'ı terörle mücadele denkleminin bir parçası olarak görmeye başlamış; Saddam Hüseyin'in kitle imha silahlarına dair somut kanıt bulunamasa dahi, onun ABD için potansiyel bir tehdit olmaya devam ettiğini savunmuştur. Dönemin Ulusal Güvenlik Danışmanı Condoleezza Rice ise, bu silahların yokluğunun, ABD müdahalesinin uzun vadeli stratejik sonuçlarının önemini azaltmadığını ifade etmiştir.

Başkan Bush, müdahaleyi şu sözlerle meşrulaştırmıştır: "Özgür, demokratik ve müreffeh bir Irak yarattık; Irak'a yönelik harekât son derece başarılıydı ve Amerikan can kaybı asgari düzeyde tutuldu. Savaş sırasında İsrail müdahil olmadı, kitle imha silahları kullanılmadı, Irak petrol sahaları tahrip edilmedi, İran veya Türkiye'den

---

¹⁰⁷ el-‘Allâf, *Mawķi‘ el-‘Irâķ fî el-‘İsti‘râtiycîyye el-‘Êmîrîkiyye el-Mu‘âşire*, el-mevķi‘ el-elektronî: www.allafblogspot.com.

herhangi bir dış müdahale gerçekleşmedi ve etnik çatışmalar çıkmadı. Irak savaşının olumlu yönü, özgürlüğün evrensel bir insan arzusu olduğudur.¹⁰⁸

Askerî operasyonlara geçmeden önce, işgalin gerekçeleri Amerikan perspektifinden şöyle şekillenmiştir: Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesi, kitle imha silahlarının imhasından daha öncelikli bir hedef olarak görülmüştür. Bu ikinci gerekçe, Irak'ın işgalini savunmak için tüm taraflar arasında üzerinde kolayca uzlaşılabilir ortak bir argüman niteliğinde sunulmuştur.

Mayıs 2003 başlarında, ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz, kitle imha silahları konusunun aslında savaş için uygun bir bahane olduğunu itiraf etmiş ve şu açıklamada bulunmuştur: “Bürokratik nedenlerden ötürü tek bir konu üzerinde uzlaştık; o da kitle imha silahlarıydı. Çünkü herkesin üzerinde hemfikir olabileceği yegâne gerekçe buydu.” Nitekim, Başkan Bush Haziran 2002 ortalıklarından itibaren Saddam Hüseyin rejimini devirmeye kesin olarak karar vermiş ve CIA'ye rejimi devirmek üzere gizli operasyonlar yürütme talimatı vermiştir. Bununla birlikte Kongre'den, 11 Eylül 2001 saldırılarını planlayan, finanse eden, organize eden veya bu eylemlere yardım eden devlet ve kişilere karşı gerekli askerî güç kullanım yetkisini de almıştır.¹⁰⁹

Irak'ın işgali meselesinde petrol en önemli gerekçelerden biri olarak öne çıkmıştır. Irak'ın doğrulanmış petrol rezervleri 110 milyar varil olup, bu miktar Suudi Arabistan'dan sonra dünyadaki ikinci büyük rezervi teşkil etmektedir. Irak petrolü, küresel arz-talep dengesini etkileyebilecek büyüklükte olduğundan, Amerikan petrol endüstrisi açısından bu kaynakların geliştirilmesi büyük bir fırsat olarak değerlendirilmiştir.

Her ne kadar terör, kitle imha silahları ve Saddam rejiminin insan hakları ihlalleri gerekçe gösterilmişse de, ABD'nin politikalarını harekete geçiren temel saik bunlar olmamıştır. Irak'ın petrol kaynaklarına doğrudan ve mutlak kontrol sağlamak ve bu kaynakları Amerikan ve İngiliz petrol şirketlerinin denetimine bırakmak, Amerikan askerî varlığının sürekliliğinin asıl motivasyon kaynağını oluşturmuştur.¹¹⁰

ABD, Batılı özgürlük değerlerine dayalı laik ve demokratik bir Irak modelinin, Orta Doğu'nun tüm ekonomik ve siyasi sorunlarına kapsamlı bir çözüm teşkil edeceğini

---

¹⁰⁸ el-‘Allâf, *Mawķi‘ el-‘Irâķ fî el-‘İsti‘râtiycîyye el-‘Êmîrîkiyye el-Mu‘âşire, el-mevķi‘ el-elektronî: www.allafblogspot.com.*

¹⁰⁹ Şekkâre, *Ĥarb Velet el-Muttaĥide el-‘Êmîrîkiyye ‘alâ el-‘Irâķ*, s. 8.

¹¹⁰ ekkâre, *Ĥarb Velet el-Muttaĥide el-‘Êmîrîkiyye ‘alâ el-‘Irâķ*, s. 11.

savunmuştur. Washington yönetimi, Irak rejiminin değiştirilmesinin, tüm bölge genelinde daha geniş çaplı siyasal dönüşümlerin önünü açacağına inanmıştır. Bu bağlamda Irak, sahip olduğu stratejik bölgesel konum nedeniyle, ABD'nin bölgesel güvenlik meselelerini yönetmek için merkezî bir üs haline getirilmiştir. Aynı zamanda, bölgenin petrol kaynakları üzerindeki herhangi bir tehdit unsurunu ortadan kaldırma ve bölgenin siyasi haritasını yeniden şekillendirme imkânı da sağlamıştır.

Amerikan istihbarat servislerinden elde edilen bilgiler doğrultusunda, ABD Başkanı savaş emrini vererek 20 Mart 2003 tarihinde ilk saldırının başlatılmasını emretmiştir. Ancak fiilî savaş 21 Mart 2003 tarihinde başlamıştır. Harekât, "Şok ve Dehşet Doktrini" (*Shock and Awe*) olarak adlandırılan askerî plan çerçevesinde yürütülmüştür. ABD, müttefiklerinin desteğiyle Irak'a karşı kapsamlı kara ve hava saldırısı başlatmıştır.

Harekât, ülkenin güney bölgelerinden başlatılmış ve bu bölgelerden hareketle başkent Bağdat'a doğru hızlı bir ilerleyiş gerçekleştirilmiştir. İlk saldırılar Basra vilayetindeki Um Kasr bölgesine yoğunlaşmış; ardından Amerikan birlikleri güney şehirlerinden geçerek stratejik bir kuşatma ve tecrit operasyonu yürütmüştür. Harekâtın ana hedefi Bağdat olmuştur.

Irak ordusunun çöküşüne ilişkin ilk işaretler operasyonun erken safhalarında kendini göstermiş; Amerikan birliklerinin başkente doğru hızlı ilerleyişi ve Irak askerî birliklerinin savunma hatlarını terk etmesiyle direniş hatları çözülmüştür. Pek çok askerî uzman, Irak ordusunun bu hızlı çöküşünü karşı karşıya gelen ordular arasındaki nitelik ve teknoloji farkına bağlamaktadır. Bu durum, Amerikan kuvvetlerinin Irak toprakları üzerinde tam kontrol kurmasına olanak tanımıştır.

Böylece Irak, siyasi tarihinin yeni bir aşamasına girmiş ve bölgesel ilişkilerde, özellikle de Haşimi Ürdün Krallığı'nın yeni Irak gerçekliğiyle kurduğu özgün ilişki biçimlerinde yeni dinamikler ortaya çıkmıştır.

3.2. Ürdün'ün Irak'ın Amerikan İşgali Karşısındaki Tutumu

Ürdün'ün Amerikan işgali altındaki Irak'a yönelik tutumunu değerlendirirken, Haşimi Ürdün Krallığı'nın stratejik coğrafi konumunun belirleyici bir unsur olduğunu vurgulamak gerekir. Ürdün, kendisinden çok daha büyük ve askerî bakımdan güçlü bölgesel aktörlerin ortasında yer almakta olup, bu durum onu güvenliğini sağlama, istikrarını koruma, egemenliğini ve varlığını sürdürme zorunluluğuyla karşı karşıya bırakmıştır.

Uluslararası sistemin doğası ve bölgesel düzenin yapısı, kaynakları sınırlı ve dış tehditlere oldukça açık bir ülke olan Ürdün'ü gerçekçi bir dış politika izlemeye yöneltmiştir. Kral II. Abdullah yönetimindeki Ürdün, bölgeye egemen olma arzusu taşıyan uluslararası ve bölgesel güçlere karşı denge kurma yoluna gitmemiş; çünkü karar alıcılar, bu tür stratejilerin Ürdün için doğurabileceği yıkıcı risklerin bilincindedirler. Bununla birlikte, ülkenin güvenliği ve istikrarı tehdit edildiğinde özellikle ABD'nin Irak'a yönelik savaşı ve uluslararası terörizmle mücadele sürecinde büyük güçlerle ittifak kurmayı tercih etmiştir.¹¹¹

Orta Doğu ve Ürdün dış politikası üzerine çalışan birçok uzman, Ürdün'ün dış politikasının temel hedefini devletin güvenliğini ve varlığını koruma, kaynakları etkin biçimde harekete geçirme ve bunları karşı karşıya olduğu tehditlerle mücadelede kullanma stratejisi olarak değerlendirmektedir. Bunun yanı sıra, ekonomik ve kalkınma altyapısının modernizasyonu için sürekli bir çaba sarf edilmekte; iç istikrar ve yüksek düzeyde iç güvenlik sağlanmaya çalışılmaktadır. Ayrıca, bölgesel yapıdaki çatışma kaynaklarının ortadan kaldırılması, İsrail ile barışın sürdürülmesi, Arap komşularla ilişkilerin derinleştirilmesi, küresel ekonomiyle karşılıklı bağımlılığın artırılması ve uluslararası toplumla daha geniş bir entegrasyon hedeflenmektedir.¹¹² . Bu bağlamda, Ürdün'ün Irak savaşı ve Amerikan işgali karşısındaki tutumu çeşitli aşamalara ayrılarak incelenebilir.

3.2.1. Ürdün'ün Irak'ın Amerikan İşgali Karşısındaki Resmî Tutumu

Ürdün'ün Amerikan işgali altındaki Irak'a yönelik tutumunu ele almadan önce, Arap dünyasının genel tutumunu değerlendirmek gerekir. Zira Ürdün'ün tavrı, Arap sisteminin bir parçası olarak bu genel çerçevede şekillenmiştir.

Yüzyılın ikinci yarısında Orta Doğu'da meydana gelen hiçbir bölgesel savaş, 2003'teki Üçüncü Körfez Savaşı ve Irak'ın işgali kadar derin bir etki yaratmamıştır. Çünkü, II. Dünya Savaşı sonrası bağımsızlıklarını kazanan Arap devletleri tarihinde ilk kez, Mısır, Suudi Arabistan ve Suriye ile birlikte Arap güç dengesinin temel unsurlarından biri kabul edilen bir Arap devleti, büyük güçler tarafından doğrudan işgale uğramıştır. Bu durum, bölgesel yapının doğasında ve kapasite dağılımında yapısal bir değişime yol açmış; sistemin birimleri arasındaki karşılıklı etkileşim

---

¹¹¹ Ahmed Abû Zeyd, *Keyfe Tetaharrak ed-Duvel eş-Şuğrâ: ed-Diblûmâsiyye el-Ürduniyye ve Harb el-Halîc Nemuzecan*, el-Mu'temer ellezî 'ağadet-hu el-Câmi'a el-Hâşimiyye: *Diblûmâsiyye 'Arabiyye fî el-Âlem*, ez-Zerhâ', el-Ürdun, 2010, s. 35.

¹¹² Abû Zeyd, *Keyfe Tetaharrak ed-Duvel eş-Şuğrâ*, s. 19.

biçimlerini ve bu birimlerin uluslararası sistemle ilişkilerini köklü biçimde dönüştürmüştür.¹¹³

Arap sisteminin Irak'a yönelik tehdit ve saldırı karşısındaki tutumunun etkinliği ne olursa olsun, işgal vakası, Arap düzeninde köklü bir dönüşüm başlatmıştır.¹¹⁴ Arap ülkelerinin ABD politikalarına tepkisi büyük ölçüde edilgen kalmış; ABD'nin Irak'a ilişkin politika tercihleri konusunda sınır çizebilecek ortak bir irade oluşturulamamıştır. Hatta bazı Arap devletleri, ABD'ye bu politikalarını uygulamada kolaylıklar dahi sağlamıştır.

ABD'nin Irak'ı işgal etme kararlılığı kesinleştiğinde, Arap ülkeleri arasında çeşitli tutumlar ortaya çıkmıştır: bir kısmı saldırıya açıkça karşı çıkmış, bir kısmı sessiz kalmış, bazıları ise ABD'nin politikalarını onaylamış ve doğrudan iş birliğine yönelmiştir. Çoğu Arap devleti ise, ABD yönetiminin Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu yönündeki iddialarının doğruluğunu araştırmak üzere Birleşmiş Milletler'e tam yetki verilmesi gerektiği görüşünü savunmuştur. Zira, bu amaçla kurulan uluslararası denetim komisyonları şimdiye dek ikna edici bir kanıt sunamamıştır.¹¹⁵

Arap dünyasının Irak'a yönelik olası bir Amerikan işgali karşısında hukuken üstlendiği yükümlülükler, Arap Birliği'nin ortak savunma anlaşması ve Arap zirve kararları çerçevesinde açıkça belirlenmiş olmasına rağmen, hiçbir Arap devleti bu yükümlülüklerini fiilen yerine getirmemiştir. Resmî tutum yalnızca edilgen kalmakla sınırlı kalmamış; aksine, Irak'a yönelik Amerikan saldırısı kara, deniz ve hava operasyonlarıyla doğrudan Arap toprakları, limanları ve askeri üslerinden gerçekleştirilmiş; diğer bazı Arap devletleri de lojistik kolaylıklar sağlamıştır.¹¹⁶

Bu bağlamda, Arap resmî tutumu iki çelişkili çizgi izlemiştir. Birincisi, teorik düzeyde saldırıya karşı çıkan ve Arap Birliği Zirvesi kararlarında ifadesini bulan tavidir. Bu tavrın son örneği, 1 Mart 2003 tarihinde Şarm eş-Şeyh Zirvesi'nde alınan kararla görülmüştür. Zirvede, Irak'a yönelik saldırının veya herhangi bir Arap devletinin güvenlik ve istikrarının tehdit edilmesinin Arap ulusal güvenliğine yönelik bir tehdit oluşturduğu vurgulanmış; sorunun uluslararası meşruiyet çerçevesinde ve

---

¹¹³ Abû Zeyd, *Keyfe Tetaharrak ed-Duvel eş-Şuğrâ*, s. 26.

¹¹⁴ İmmed eş-Şâmî, *et-Ta'âvun el-Ürdunî fî İsti'âdet el-Âîâr el-İrâkiyye*, ('Ammân, el-Ürdun, 2010), s. 332.

¹¹⁵ Kutayşât, *el-Alâkât es-Siyâsiyye el-Ürduniyye el-Arabiyye*, s. 331.

¹¹⁶ el-Cenâbî, *el-Ameliyye es-Siyâsiyye fî el-İrâk ba'de el-İhtilâl*, s. 27.

barışçıl yollarla çözülmesi gerektiği belirtilmiştir. Aynı çizgide, 24 Mart 2003 tarihinde Kahire’de düzenlenen Arap Birliği Bakanlar Konseyi olağanüstü toplantısında alınan karar da, Amerikan-İngiliz saldırısını Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın ihlali, uluslararası meşruiyetten sapma ve dünya kamuoyuna karşı bir meydan okuma olarak nitelemiştir. Bu toplantıda, Arap devletleri Irak’ın ve herhangi bir Arap ülkesinin egemenliğini, güvenliğini ve toprak bütünlüğünü tehdit eden askerî eylemlere katılmayacaklarını beyan etmişlerdir.

İkinci çizgi ise, fiilî düzeyde, Irak’a karşı yürütülen savaş kolaylaştıran lojistik destek ve kolaylıkların sağlanmasını içermektedir; bu kolaylıklar 9 Nisan 2003’te Irak’ın işgaline zemin hazırlamıştır.¹¹⁷

Ürdün’ün resmî tutumu da genel Arap çizgisiyle uyumludur. Savaş öncesinde ve Irak-Amerikan krizi sırasında Ürdün, Irak’ın tüm ilgili Birleşmiş Milletler kararlarına eksiksiz şekilde uymasını gerekli görmüş; ayrıca Irak’a karşı tek taraflı güç kullanımına karşı çıkmıştır. Ürdün, herhangi bir askerî müdahalenin yalnızca Orta Doğu’daki istikrarsızlığı derinleştireceğine inanmıştır. Ürdün, Irak’ın toprak bütünlüğü, siyasal birliği, bağımsızlığı ve egemenliğinin korunmasının önemini vurgulamış; aynı zamanda, Irak hükümetini tüm BM kararlarına tam uyum göstermeye ve bu suretle Irak halkını yıpratıcı ekonomik yaptırımların hafifletilmesi ve nihai olarak kaldırılmasına zemin hazırlamaya teşvik etmiştir. Bu çerçevede, Iraklı esirler, kayıplar ve Kuveytli tutsaklara ilişkin kararların uygulanması da dâhil edilmiştir.¹¹⁸

Kral II. Abdullah, uluslararası sistemde güç dağılımının doğasını, güç dengelerinin ve kapasite dağılımlarının şekillenmesini kendi vizyonu ve anlayışı doğrultusunda değerlendirmiş; devletin sınırlı nüfuzu, zayıf kaynakları ve o dönemdeki nispi iç istikrarsızlığı karşısında, Ürdün’ün üst düzey hedefleri olan varlığını sürdürme ve istikrarını koruma amacına hizmet edecek bir dış politika benimsemiştir.

Kral, pek çok vesileyle Irak’ta ve bölgede savaşın önlenmesi için tüm çabaların gösterilmesi gerektiğini vurgulamıştır. 1 Mart 2003 tarihinde Şarm eş-Şeyh’te düzenlenen Arap Zirvesi’nde yaptığı konuşmada, Ürdün’ün Irak’a yönelik herhangi bir askerî müdahaleyi engellemeye yönelik her türlü girişimi desteklemesinin ve bu krizin barışçıl yollarla çözülmesinin gerekliliğinin altını çizmiştir. Aynı zamanda Irak’ın, 1441

¹¹⁷ el-Cenâbî, *el-‘Ameliyye es-Siyâsiyye fî el-‘Irâk ba‘de el-‘İhtilâl*, s. 28.

¹¹⁸ Kutayşât, *el-‘Alâkât es-Siyâsiyye el-‘Ürduniyye el-‘Arabiyye*, s. 445.

sayılı karar dâhil olmak üzere, tüm uluslararası kararları uygulaması gerektiğine işaret etmiş; aksi takdirde askerî müdahalenin kaçınılmaz hale geleceğini ifade etmiştir.

Savaşın başlamasının hemen ardından Ürdün halkına hitaben yaptığı konuşmada ise şunları dile getirmiştir: “Bu savaşın en kısa sürede sona erdirilmesi, kardeşlerimizin maruz kaldığı acıların hafifletilmesi, savaşın yıkıcı sonuçlarının aşılabilmesi ve Irak’ın toprak bütünlüğü ile egemenliğinin korunması için tüm imkânlarımızı seferber edeceğiz.”¹¹⁹

Öte yandan, Iraklı liderliğin bakış açısından, Ürdün’ün o dönemdeki sert tutumu, bazı uluslararası basın organlarında (örneğin İngiliz *Observer* gazetesi) çıkan haberlere paralel olarak, Ürdün’ün ABD işgaline dolaylı katkıda bulunduğu yönündeki suçlamalarla ilişkilendirilmiştir. Iraklı yetkililer, Ürdün ile ABD arasında savaş sürecinde gerçekleştirilen temaslara ve bu temaların sonucunda yaklaşık 2000 Amerikan askerinin Ürdün topraklarına konuşlandırılmasına dikkat çekmişlerdir.

Bu askerlerin Ürdün’ün batısında, Irak sınırına yakın bölgelerde Ürdün ordusuyla ortak tatbikatlar yaptığı; hükümetin ise bu askerlerin Mafraq Hava Üssü ve başkent Amman’ın yaklaşık 40 mil doğusundaki Muwaffaq Al-Salti Hava Üssü’ne inişine izin verdiği öne sürülmüştür.¹²⁰

Ürdün hükümeti bu iddiaları çürütmek amacıyla, Irak’ın Amman Büyükelçisi Sabah Yasin’i askerî üsleri ziyaret etmeye davet etmiş ve basın mensuplarını da üsleri yerinde görmeleri için buralara götürmüştür.¹²¹

Buna rağmen, Ürdün Başbakanı Ali Ebu Raghib daha sonra yaptığı açıklamada, söz konusu Amerikan birliklerinin, Irak’tan İsrail’e yöneltilmesi muhtemel füze saldırılarına karşı Patriot füze bataryalarının işletilmesi amacıyla konuşlandırıldığını kabul etmiştir. Ebu Raghib, bu adımın amacının bölgenin daha geniş çaplı bir savaşa sürüklenmesini önlemek ve İsrail’i çatışmanın dışında tutmak olduğunu vurgulamış; birliklerin sayıca sınırlı ve geçici olarak ülkede bulunduğunu ifade etmiştir.¹²²

Her ne kadar Ürdün’ün resmî tutumu bu meseleye ilişkin farklılıklar gösterse de, bazı rapor ve çalışmalarda, Ürdün ile Amerika Birleşik Devletleri arasında yaklaşık beş

---

¹¹⁹ Kutayşât, el- ‘Alâkât es-Siyâsiyye el- ‘Ürduniyye el- ‘Arabîyye, s. 445.

¹²⁰ Denûn, el- ‘Ürdun ve et-Tağayyurât ellezî Hadejet fi el- ‘Irâk, s. 7.

¹²¹ İbrâhîm Ğarâyibe, el- ‘Ürdun ve el-Harb el- ‘Êmîrikiyye ‘alâ el- ‘Irâk, 12 Hazîrân 2004, el-mevkî ‘ el-elektronî: www.aljazeera.net.

¹²² Denûn, el- ‘Ürdun ve et-Tağayyurât ellezî Hadejet fi el- ‘Irâk, s. 7.

bin Amerikan askerinin Ürdün topraklarına konuşlandırılması konusunda bir anlaşmaya varıldığına dair açık ifadeler yer almıştır. Bu sayı, ABD'nin Ürdün'den talep ettiği on dört bin askerden ibaret toplam kuvvetin bir bölümünü oluşturmaktaydı. Ayrıca, bölgenin güvenliğini sağlamak amacıyla Patriot füze bataryaları yerleştirilmiştir.

Diğer taraftan, Irak'a yönelik savaşta Ürdün'ün dolaylı bir şekilde katılım sağladığına ve Ürdün'ün Irak'taki rejim değişikliği sonrasına hazırlık yaptığına işaret eden gelişmeler yaşanmıştır. Nitekim, Mart 2003'te Ürdün hükümetinin bazı Iraklı diplomatları sınır dışı etmesinden iki gün sonra Irak-Ürdün ilişkileri gerginleşmiştir. Bu adım, bazı çevrelerce ABD yönetiminin dünya çapında Iraklı diplomatların sınır dışı edilmesine yönelik çağrısına Ürdün'ün verdiği olumlu yanıt olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan, Ürdünlü yetkililer ise Irak yönetimini Ürdün kamuoyunu provoke etmeye çalışmakla suçlamışlardır.¹²³

26 Mart 2003 tarihinde ise Ürdün ve Irak arasında karşılıklı suçlamalara yol açan açıklamalar nedeniyle arabuluculuk ve pozisyonların netleştirilmesi amacıyla girişimlerde bulunulmuştur. Irak Devlet Başkan Yardımcısı Tarık Aziz'in yardımcısı Taha Yasin Ramadan tarafından yöneltilen suçlamalara Ürdün'ün Enformasyon, Dışişleri ve Ticaret Bakanları sert yanıtlar vermiştir. Ürdün basını da, özellikle Ramadan'ı hedef alarak, Irak liderliğine yönelik benzeri görülmemiş bir saldırı başlatmış; Bağdat yönetiminin Ürdün'deki iç durumu karıştırmaya ve kendi krizini hafifletmeye çalıştığını iddia etmiştir. Ürdün basını, bu tür suçlamaları "Ürdün'ün Arap davasına bağlılığına yönelik asılsız ve yersiz iftiralar" olarak nitelendirmiştir.¹²⁴

Irak'taki gelişmeleri değerlendirmek amacıyla, dönemin Ürdün Başbakanı Ali Ebu Raghib başkanlığında 1 Nisan 2003 tarihinde bir basın toplantısı düzenlenmiştir. Toplantıya Ürdün'ün önde gelen gazetecileri ve köşe yazarları da katılmıştır. Başbakan Ebu Raghib burada yaptığı açıklamada, savaşın temel nedeninin Irak'ın geçmişteki yanlış politikaları olduğunu belirtmiş; savaşın 1990 yılında Kuveyt'i işgal eden Irak'ın bu eyleminin ve ardından gelen süreçte ABD'ye karşı meydan okumasının, uluslararası toplumla iş birliğini reddetmesinin ve kitle imha silahlarıyla ilgili izlediği belirsizlik politikasının sonucu olduğunu ifade etmiştir.¹²⁵

---

¹²³ Al-Jazeera Net, 23 Mart 2003.

¹²⁴ Şahîfet el-Mustaqbel, 27 Âdâr 2003.

¹²⁵ Muḥammed Suleymân, *Ḍabâbiyye es-Siyâse el-'Ürduniyye el-Mu'lène ticâhe el-'Irâk*, 2 Temmûz 2010, el-mevkî' el-elektronî: www.alasr.ws.

3.2.2. Ürdün Halkının ABD'nin Irak'ı İşgaline Karşı Tutumu

Ürdün halkının Irak'a yönelik savaşa bakışı değerlendirildiğinde; Ürdün hükümetinin, İçişleri Bakanlığı'ndan gerekli izin alınmadan Irak'a destek amacıyla siyasi gösteriler düzenlenmemesi yönündeki uyarılarına rağmen, bazı siyasi partiler resmi izinli eylemler organize ederek savaşa karşı tepkilerini ifade etmişlerdir. Bu gösterilerin yanı sıra kapalı salonlarda çeşitli oturma eylemleri ve mitingler de düzenlenmiştir.

Savaşın başlamasından sona ermesine kadar geçen sürede, Ürdün'de yaklaşık 50 gösteri düzenlenmiştir. Bu gösteriler genelde Amman'daki Hüseyinî Camii çevresi, el-Vahdat ve el-Bekaa mülteci kampları ile Ürdün Üniversitesi çevresinde yoğunlaşmıştır. Göstericiler, taşıdıkları pankart ve sloganlarla Irak'a destek verilmesini ve savaşa karşı durulmasını talep etmişlerdir. 1 Nisan 2003 tarihinde aralarında eski bakanlar ve başbakanların da bulunduğu 99 Ürdünlü siyasetçi, Kral II. Abdullah'a hitaben bir mektup göndererek saldırının kınanmasını talep etmiştir.

Öte yandan, Amman'daki bir halk komitesi tarafından yapılan açıklamada yaklaşık 500 gönüllünün Suriye-Irak sınırını geçerek Bağdat'a ulaştığı ve Amerikan saldırısına karşı Irak saflarında savaşmak üzere gönüllü oldukları belirtilmiştir.¹²⁶

Ürdün'ün Amerikan işgaline yönelik tutumunu analiz ederken, bu tutumun Ürdün'ün 1990'daki Körfez Savaşı sırasında Irak'ın Kuveyt'i işgaline karşı takındığı tutumdan farklılık arz ettiğini görmekteyiz. Ürdün'ün Üçüncü Körfez Savaşı'ndaki davranış tarzı, esasen siyasi liderliğin İkinci Körfez Savaşı sürecinde büyük güçlerle yaşadığı deneyim ve sonuçlardan çıkardığı derslerin bir yansıması olmuştur.

O dönemde Ürdün, büyük güçlere ve uluslararası topluma karşı denge siyaseti izlemeye yönelmişti; bunun sonucunda yaklaşık yarım milyon Ürdünlü işçi Körfez ülkelerinden sınır dışı edilmiş, petrol zengini Arap ülkelerinden ve Batılı ülkelerden gelen mali yardımlar ve hibeler kesilmişti. Bu durum Ürdün'ün diplomatik ve siyasi izolasyonuna, bölgesel nüfuzunun gerilemesine, iç istikrarsızlığın artmasına ve doğal olarak ekonomik büyümenin yavaşlamasına ve kalkınmanın tüm alanlarında ciddi bozulmalara yol açmıştı.¹²⁷

¹²⁶ Denûn, el- 'Ürdün ve et-Tağayyurât ellezî Hadeţet fî el- 'Irâk, s. 8.

¹²⁷ Abû Zeyd, Keyfe Tetaharrak ed-Duvel eş-Şuğrâ, s. 42.

Ürdün'ün Irak'ın Amerikan işgali karşısındaki dış politikası, tutumunda orta yolculuk ve söyleminde ılımlılık çizgisini birleştirmiştir. Ürdün, böyle bir ortamda kendisini mutedil bir tutum benimsemek zorunda hissetmiştir. Bir yandan savaşı açıkça reddetmiş ve Irak'a uygulanan ambargonun kaldırılması çağrısında bulunmuştur; öte yandan ise savaş sonrası oluşan yeni dengelerde, savaşın kazananları ve mağdurları arasında kendine avantaj sağlayacak ulusal çıkarlarını da göz önünde bulundurmıştır.

Bu bağlamda, üç adet Patriot füze bataryasının konuşlandırılmasına izin vermiş, aynı zamanda Arap Birliği ve dönemin Arap Zirvesi kararlarına da onay vermiştir. Ürdün böylelikle, ülkesinin güvenliğini sağlama ve çıkarlarını koruma yönündeki ulusal menfaatleri ile, bölgeyi kapsamlı bir savaşa ve kaosa sürüklemek isteyen bazı güçlerin planlarına karşı denge kurmaya çalışmıştır. Böylece, hem Ürdün'ün hem de genel anlamda Arap dünyasının çıkarlarını eşzamanlı olarak muhafaza etmeyi hedeflemiştir.¹²⁸

Ürdün Kralı II. Abdullah, bölgesel tehlikeler ve ufukta beliren olası çatışmalar karşısında, "Önce Ürdün" sloganını pekiştirmek amacıyla toplumun tüm kesimlerini kapsayan ulusal bir komite oluşturulması talimatını vermiştir. Kral, o dönemde Başbakan Ali Ebu Raghib'e gönderdiği bir mesajda, halkın temsilcileri ve siyasi partilerin bazı yaklaşımlarının yeniden gözden geçirilmesini istemiş; ulusal meselelerin diğer tüm kaygıların önünde tutulmasını ve toplumun tüm kesimlerini kapsayacak bir sosyo-ekonomik toplumsal sözleşme çerçevesinde hareket edilmesini vurgulamıştır.¹²⁹

Bu çerçevede, Ürdün dış politikasının ulusal çıkarlar ile Arap aidiyeti arasında denge kurmaya çalıştığı gözlemlenmektedir. Krallık, karşılaştığı birçok zorluk ve meydan okuma karşısında bağımsızlığını, istikrarını ve güvenliğini sağlamayı başarmıştır. Ayrıca, işgal sonrası Irak'taki siyasi değişimlerin doğurduğu endişelerin, Ürdün'ün bu işgalin ilk yıllarındaki dış politika davranışlarına da yansdığı söylenebilir. Bu konuya çalışmanın bir sonraki bölümünde daha ayrıntılı olarak değinilecektir.

---

¹²⁸ Kutayşât, *el- 'Alâkât es-Siyâsiyye el- 'Ürduniyye el- 'Arabiyye*, s. 449.

¹²⁹ el-Mevkî' el- 'Arabî li-Hey'et el- 'Izâ'a el-Britâniyye, 2002.

3.3. Irak ile Ürdün Arasındaki Siyasi İlişkiler: Geçici ve Kalıcı Irak Hükümetleri Döneminde (2003-2010)

2003 sonrası Irak-Ürdün ilişkileri yeni bir dönemece girmiştir. Irak'ta yaşanan siyasi dönüşüm, komşu ülkelerle, özellikle de bölgenin önemli aktörlerinden biri olan Ürdün Haşimi Krallığı ile ilişkilerin yeniden şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Bu dönemde ikili ilişkilerde bir açılım gözlemlense de, zaman zaman ortaya çıkan bazı zorluklar, iş birliği atmosferine gölge düşürmüş ve dönemsel gerginliklere yol açmıştır. Bu bağlamda, 2003-2010 yılları arasında iki ülke arasındaki ilişkilerin doğasını ve takip ettiği rotaları, bölgesel ve siyasal gelişmeler ışığında anlamak mümkündür

3.3.1. Geçici Irak Hükümetinin Kuruluşunun Ardından Irak-Ürdün İlişkileri

2003 yılında Irak'ta başlayan siyasi dönüşüm süreci karşısında Arap dünyasının genel tutumu temkinli ve ihtiyatlı olmuştur. Çoğu Arap ülkesi, olayların gidişatını yakından takip etmeyi tercih etmiş ve doğrudan müdahil olmaktan kaçınmıştır. Buna rağmen, Irak yönetimi bölgesel düzeyde diplomatik varlığını güçlendirmeye çalışmıştır. Körfez Savaşı'nın sona ermesi ve Irak rejiminin ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin eline geçmesinden sonra, Washington, Orta Doğu'daki siyasi ve askeri stratejisini destekleyecek bölgesel ortaklar arayışına yönelmiştir. Bu noktada Ürdün, sahip olduğu yakın ABD ilişkileri ve Irak'taki dönüşümün sonuçlarından faydalanma isteği doğrultusunda, iş birliği konusuna ilgi gösteren ilk ülkelerden biri olmuştur. Ayrıca, 1990 Körfez Krizi sırasındaki tecrübelerinden yola çıkarak benzer sonuçlarla karşılaşmaktan kaçınmayı hedeflemiştir. Bunun yanı sıra, Amman yönetimi, özellikle Filistin meselesine kalıcı bir çözüm bulmaya yönelik çabalar kapsamında, bölgesel ve uluslararası düzeyde destek vaatleri de almıştır.¹³⁰

Ürdün'ün yeni Irak durumuna yönelik rolü esasen; on binlerce Irak güvenlik gücünün eğitilmesi, Ürdün-Irak sınırlarında güvenliğin artırılması ve silahlı grupların Irak'a geçişlerinin engellenmesi çabalarında somutlaşmıştır. Bununla birlikte, Ürdün sürekli olarak bazı Iraklı tarafları siyasi sürece katılmaya teşvik etmiş ve artan şiddet ortamıyla mücadelede ABD ve ardışık Irak hükümetleriyle istihbarat iş birliği yürütmüştür.

Ürdün'ün bu dönemde Irak'a yönelik tutumu, genel Arap yaklaşımından pek farklı değildi; Ürdün gelişmeleri yakından izlemekle yetinmiş ve öngörülemez riskler

---

¹³⁰ Denûn, *el- 'Ürdun ve et-Tağayyurât ellezî Hadejet fi el- 'Irâk*, s. 10.

doğurabilecek adımlardan kaçınmıştır. Tarihi ve coğrafi konumu itibariyle Irak'taki gelişmelerin farkında olan Ürdün, sınırlı imkânlarına rağmen koşullara uygun şekilde çıkarlarını koruma çabası gütmüştür.¹³¹ Bu süreçte Ürdün, Haşimi tahtının Irak'ta yeniden tesisini amaçlayan anayasal monarşi hareketi üzerinden eski ittifakını canlandırma girişiminde de bulunmuştur; ancak bu girişim başarılı olamamış ve yeterli halk desteği ve kabul görmemiştir.¹³²

Haziran 2003'te Ürdün'de düzenlenen Dünya Ekonomi Forumu marjında, Kral II. Abdullah ile Irak'ın sivil yöneticisi Paul Bremer arasında bir görüşme gerçekleşmiştir. Görüşmede Kral Abdullah, Ürdün'ün Irak'ın güvenlik meselelerinde nasıl katkı sağlayabileceğiyle ilgilendiğini ifade etmiş ve yardım teklif etmiştir. Ancak Bremer, kralın teklifine teşekkür ederek, durumu daha sonra değerlendireceklerini belirtmiştir. Görüşme sırasında Kral Abdullah, Irak ordusunun lağvedilmesi kararını da gündeme getirerek bu kararın iç güvenlik üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabileceği uyarısında bulunmuş, Bremer ise kısa bir yanıtla: "Ne yaptığımı gayet iyi biliyorum. Bu kararın telafisine yönelik bazı tedbirler alınmıştır. Durumu tamamen kontrol altında tutuyorum, önerileriniz için teşekkür ederim." demiştir.¹³³

2003 sonrası Irak'taki siyasi değişimlere bazı Arap devletleri mesafeli yaklaşırsa da, Ürdün bu konuda farklı bir tutum sergilemiş ve bu değişimleri çeşitli görüşmeler ve diplomatik temaslar yoluyla desteklemiştir. Ağustos 2003'te, Ürdün Başbakanı Ali Ebu Ragıp ve Dışişleri Bakanı Marwan Muasher, Irak Geçici Yönetim Konseyi Başkanı Dr. İbrahim Caferi ve beraberindeki heyetle Amman'da bir araya gelmişlerdir. Caferi, bu ziyaretin Ürdün'ün Geçici Konsey'e açık bir tanıma anlamına geldiğini ifade etmiştir. Ürdün Başbakanı ise, iki ülke arasında siyasi, ekonomik ve insani alanlarda temasların devam edeceğini vurgulayarak, Ürdün'ün Irak'ın içinde bulunduğu zorlu koşulları aşma sürecine tam destek verdiğini dile getirmiştir.

Başbakan Ebu Ragıp, Geçici Hükümet Konseyi'nin kurulmasını, Irak'taki tüm toplumsal kesimleri yansıtan seçilmiş bir hükümetin oluşmasına yönelik olumlu bir adım olarak değerlendirmiş ve konseyi, ülkenin idaresinde daha etkili bir sorumluluk üstlenmeye çağırmıştır. Böylelikle halkın desteğinin kazanılabileceğini ve Arap devletlerinin Irak'ı meşru bir temsilci olarak tanımasını sağlayabileceğini ifade

---

¹³¹ Fevzî, *Muḥeddedât es-Siyâse el-Ḥâriciyye el-'Arabîyye ticâhe el-'Irâk*, s. 5.

¹³² el-Cenâbî, *el-'Ameliyye es-Siyâsiyye fî el-'Irâk ba'de el-'İhtilâl*, s. 199.

¹³³ Abdullah II, (2011). (Our Last Best Chance: The Pursuit of Peace in a Time of Peril).

etmiştir¹³⁴. Ebu Ragıb, Ağustos 2003'te Kuveyt'e yaptığı ziyarette düzenlediği basın toplantısında da Ürdün'ün Irak Geçici Hükümet Konseyi'ni tanıdığını ve desteklediğini beyan etmiş, Amerikan işgal politikalarını da destekleyerek, eski Irak rejiminin uygulamalarını kınamıştır. Ayrıca, ABD varlığının Irak'ın birliğinin korunması açısından önem taşıdığını vurgulamıştır. Ancak bu açıklamalar Ürdün'de hem resmî hem de halk düzeyinde tepkiyle karşılanmış; özellikle Ürdün Parlamentosu'ndaki bazı milletvekilleri, başta İhvan-ı Müslimin'in siyasi kanadı olan İslami Çalışma Cephesi olmak üzere, hükümetin Irak'taki Amerikan işgaline dair tutumunu sorgulamıştır. Ebu Ragıb ise bu eleştirilere doğrudan yanıt vermemiş, yalnızca Ürdün'ün Irak'ta önemli dosya ve çıkarları olduğunu ifade etmekle yetinmiştir.¹³⁵

Irak Geçici Hükümet Konseyi'nin kurulmasına ilişkin Ürdün muhalefet partileri arasında görüş ayrılıkları oluşmuştur. Ürdün Komünist Partisi, Irak Komünist Partisi'nin konseye katılımını gerekçe göstererek destek verirken; Koordinasyon Üst Komitesi çatısı altındaki diğer partiler daha çekimser ya da muhalif tutum sergilemişlerdir. İslami Çalışma Cephesi'nin, Irak'taki Müslüman Kardeşler hareketinin konseydeki bazı İslami şahsiyetler nedeniyle pozisyonunu öğrenmeye çalıştığı belirtilmiştir. Genel anlamda Ürdün'deki İslamcı hareket ise siyasi tablo netleşene dek temkinli bir bekleyiş içinde olmuştur.¹³⁶

Irak'taki siyasi istikrarsızlığın devam ettiği bu süreçte, 7 Ağustos 2003 tarihinde Bağdat'taki Ürdün Büyükelçiliğine yönelik düzenlenen saldırı, iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrini daha da karmaşıktırmıştır.¹³⁷ Ürdün Enformasyon Bakanı Nebil Şerif, bu saldırıyı kınamış ve Ürdün'ün Irak'taki istikrar çabalarına bağlılığını vurgulamıştır. Şerif'in açıklamasına göre, olayın arkasında hangi tarafların bulunduğu dair kesin bilgi elde edilememiştir. Buna karşın Ürdün, Kral II. Abdullah'ın talimatıyla, ağır yaralı Iraklıların Amman'a nakledilerek tedavi edilmelerini ve ihtiyaç duyulan cerrahi müdahalelerin gerçekleştirilmesini sürdüren Ürdün askeri sahra hastanesi vasıtasıyla insani yardımlarını devam ettirmiştir.¹³⁸

Öte yandan, Irak tarafı da Ürdün ile ilişkilerde açılıma gitmiş ve ilk Irak hükümetinin kurulmasının ardından Ürdün'e ekonomik desteklerin devam edeceğine

---

¹³⁴ Şahîfet el-Mustaqîl, 26 Âb 2003.

¹³⁵ Denûn, *el- 'Ürdun ve et-Tağayyurât ellezî Hadejet fi el- 'Irâk*, s. 12.

¹³⁶ Şahîfet eş-Şark el-'Ewsat, 2003.

¹³⁷ Mâzen el-Yâserî, *el- 'Irâk ve el-Muğta' el-Dewlî ve el- 'Ahd*, (Beyrût: Dâr es-Selâm, 2010), s. 227

¹³⁸ el-Cezîre Net, 2003.

dair teminatlar vermiştir. Irak, özellikle sınırdan sızan terörist unsurlara karşı sınır güvenliğinin sağlanmasını ve Ürdün'deki geniş Iraklı göçmen topluluğunun huzurunun korunmasını talep etmiştir¹³⁹.

Geçici Hükümet Konseyi idaresindeki Irak'ta, işgal otoritesiyle iş birliği içinde idari faaliyetler yürütülürken, Birleşmiş Milletler ve ABD'nin desteğiyle BM Irak Temsilcisi Ahdar el-İbrahimi, ülkede yeni bir geçici hükümet kurulması görevini üstlenmiştir. Uzun istişareler neticesinde, 1 Haziran 2004'te Ulusal Uzlaş Hareketi lideri İyad Allavi başkanlığında geçici hükümet oluşturulmuş; Cumhurbaşkanlığı görevine ise Şammar aşiretinden Şeyh Gazi Acil el-Yaver getirilmiştir. Bu gelişme, Irak'ın tam bağımsızlığı ve egemenliğine dönüş yolunda önemli bir adım olarak değerlendirilmiş ve bölgesel ve uluslararası birçok tarafça olumlu karşılanmıştır.

28 Haziran 2004 tarihinde, ABD sivil yöneticisi Bremer görevini Iraklı Geçici Başkanlık Konseyi ve hükümete devretmiş ve ülkeden ayrılmıştır. Bu devir, geçici sürecin tamamlanıp genel seçimlerin yapılmasına ve kalıcı anayasayı hazırlayıp halkoyuna sunacak bir Ulusal Meclis'in kurulmasına kapı aralamıştır. Ayrıca, bu anlaşmayla koalisyon kuvvetlerinin statüsü de değiştirilerek "çok uluslu kuvvetler" statüsüne dönüştürülmüştür.¹⁴⁰

Ürdün, geçici Irak hükümetini büyük bir memnuniyetle karşılayan Arap ülkeleri arasında yer aldı. Ürdün resmî gazetelerinde yayımlanan birçok tebrik ilanı, bazı gözlemciler ve siyasetçiler tarafından Ürdün resmî çevrelerinin yeni Irak hükümetine verdiği açık desteğin bir göstergesi olarak değerlendirildi. Öte yandan bazı yorumcular, Irak hükümetinin oluşumunun Ürdün ile ABD arasında sağlanan bir mutabakatın sonucu olduğuna dikkat çekti. Özellikle Kral II. Abdullah ile ABD Başkanı George W. Bush arasında Mayıs 2004'te gerçekleşen görüşmede, kralın Irak'taki bazı siyasi şahsiyetlere güven duyulması gerektiği yönündeki tavsiyelerinin Bush tarafından büyük bir dikkatle dinlendiği belirtilmiştir.¹⁴¹

Kral II. Abdullah, İyad Allavi'nin başbakan ve Şeyh Gazi Acil el-Yaver'in Irak devlet başkanı seçilmesini memnuniyetle karşıladı ve bunun Irak'ın yeniden inşası ve

---

¹³⁹ el-Yâserî, *el- 'Irâk ve el-Muğta' el-Dewlî ve el- 'Ahd*, s. 227.

¹⁴⁰ Gânim Muhammed Şâleḥ, *et-Taṭavvurât es-Siyâsiyye fî el- 'Irâk ve İḥtimâlât el-Mustaqbel*, *Mecellet ed-Diblûmâsî el- 'Ürdunî*, el- 'Aded 89, Mecelled 1, 2008, s. 92.

¹⁴¹ Fewwâz Muvaffak Denûn, *Rudûd el- 'Af'âl el- 'İklîmiyye ve el- 'Arabîyye ve ed-Dewliyye Ḥilâl Netâ'ic el- 'İntihâbât el- 'Irâkiyye*, *Nuşret Mutâba'ât 'İklîmiyye*, Merkez ed-Dirâsât el- 'İklîmiyye, Câmî'at el-Mawşil, el- 'Irâk, 2005, s. 14.

istikrarının sağlanması yolunda yeni bir fırsat oluşturacağını ifade etti. Bu bağlamda, 24 Haziran 2004 tarihinde iki ayrı kutlama mesajı göndererek, Ürdün'ün Irak'ın yanında yer alma konusundaki kararlılığını vurguladı.¹⁴²

Bu noktada İyad Allavi'nin Ürdün ile oldukça yakın ilişkiler içinde bulunduğu belirtilmelidir. Zira Ürdün, Saddam Hüseyin rejimi devrilmeden önce, Allavi liderliğindeki Irak Ulusal Uzlaş Hareketi'ni diğer muhalif örgütlerin aksine uzun yıllar himaye etmiştir. 1996 yılından itibaren Ürdün'de faaliyet gösteren bu hareket, Ürdün makamlarının izniyle *el-Müstakbel* isimli bir gazete ve aynı isimle Irak'a yönelik yayın yapan bir radyo istasyonu kurmuştu. Bu çerçevede, İyad Allavi, geçici başbakan olduktan sonra gerçekleştirdiği ilk yurtdışı ziyaretini 19 Temmuz 2004 tarihinde Ürdün'e yapmıştır. Ziyareti sırasında Kral II. Abdullah ile görüşen Allavi, yeni görevinden dolayı kendisini kutlayan krala teşekkür ederek, Kral Abdullah'ın bağımsız ve özgür Irak için güçlü bir destek kaynağı olduğunu dile getirmiştir¹⁴³.

Bu ziyaret esnasında Irak ve Ürdün tarafları arasında birçok alanda iş birliğini öngören bir iş birliği protokolü imzalanmıştır. Protokol, Ürdün siyasi çevrelerinde büyük yankı uyandırmış ve iki ülke ilişkilerini güçlendirme açısından önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. Ürdün Dışişleri Bakanı Mervan Muaşir, protokol görüşmelerinin çok sağlam ilişkiler tesis ettiğini ifade etmiş ve dış politika önceliklerini, Irak'taki istikrarın sağlanarak protokol hükümlerinin hayata geçirilmesi temelinde şekillendirdiğini belirtmiştir. Allavi, Ürdün'e yaptığı sonraki ziyaretlerde de iki ülke arasındaki iş birliğinin bütün alanlarda sürdürülmesinin önemini vurgulamış ve Irak'ın yeniden inşası ve kalkınması için Kral Abdullah'ın uluslararası destek sağlama konusundaki çabalarına teşekkür etmiştir. Ürdün de her fırsatta Irak'ın güvenliği, istikrarı ve toprak bütünlüğünü desteklediğini vurgulamıştır¹⁴⁴.

İki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi neticesinde, Irak 2004 yılında Ata Abdulvahhab'ı Ürdün'e büyükelçi olarak atamıştır. Abdulvahhab, 7 Eylül 2004 tarihinde Kral II. Abdullah'a güven mektubunu sunarak Irak'taki rejim değişikliğinden sonra Ürdün'e atanan ilk Irak büyükelçisi olmuştur. Kral II. Abdullah, büyükelçiye kabulünde, Ürdünlü yetkililerin görevinde kendisine tam destek vereceklerini ifade

---

¹⁴² Fâten Muḥammed el-Lewzî, *es-Siyâse el-Ḥâriciyye el-'Ürduniyye ticâhe 'Azmet el-Ḥalîc et-Tâliqe* 2003–2008, resâle mâjestîr ğayr menşûre, el-Câmi'a el-'Ürduniyye, 'Ammân, el-'Ürdun, 2008, s. 79.

¹⁴³ Denûn, *el-'Ürdun ve et-Tağayyurât ellezî Hadeţet fî el-'Irâk*, s. 15.

¹⁴⁴ el-Lewzî, *es-Siyâse el-Ḥâriciyye el-'Ürduniyye*, s. 113.

etmiş; büyükelçi de memnuniyetini dile getirerek, Irak'ın Ürdün'deki ilk temsilcisi olmaktan duyduğu mutluluğu vurgulamıştır.¹⁴⁵

Irak'ın toprak bütünlüğünün ve egemenliğinin korunmasının önemini vurgulamak ve uluslararası toplumun Irak'ta siyasi meşruiyetin inşasında etkin bir ortak olması gerekliliğine destek vermek amacıyla Ürdün, 7 Ocak 2005 tarihinde Irak'ın komşu ülkeleri dışişleri bakanları konferansına ev sahipliği yaptı. Konferans sırasında Ürdün Kralı II. Abdullah, Irak'ın komşu ülkelere çağrıda bulunarak, Irak halkının ülkesini ve kurumlarını inşa etme çabalarına destek vermelerini istedi.

Ayrıca, 30 Ocak'ta gerçekleştirilmesi planlanan seçimlere tüm Iraklıların katılımının önemine dikkat çekerek, bunun, Irak halkının daha iyi bir demokratik gelecek için kendi kaderlerini tayin etme iradelerinin somutlaşmasının yegâne yolu olduğunu vurguladı.¹⁴⁶

3.3.2. Irak Geçiş Hükümeti Sonrasında Irak-Ürdün İlişkileri

30 Ocak 2005 tarihinde Irak'ta yasama seçimleri gerçekleştirilmiş ve bu seçimler sonucunda geçiş dönemi boyunca ülkeyi yönetecek hükümeti belirleyecek bir Ulusal Meclis oluşturulmuştur. Seçimler sonucunda Irak Birleşik İttifakı 140 sandalye kazanmış ve diğer listeler ve siyasi bloklarla iş birliği yaparak hükümet kurma imkânı elde etmiştir. Bu seçimlerin, Irak ile Ürdün Haşimi Krallığı arasındaki ilişkiler üzerinde de önemli etkileri olmuştur.

Ürdün hükümeti Irak'taki seçimleri memnuniyetle karşılamıştır. Hükümet sözcüsü Esmâ el-Hadîr, Irak'ta gerçekleşen siyasi süreci memnuniyetle karşıladıklarını belirterek bunun, güvenlik ve istikrarın yeniden sağlanması yolunda önemli bir adım olduğunu ifade etmiştir. Ürdün hükümeti ayrıca, önümüzdeki aşamada ulusal birliğe odaklanılması gerektiğini vurgulamış; Irak'ın istikrarının, toprak bütünlüğü ve halk birliğinin korunmasıyla sağlanabileceğini ve bu şekilde Arap sahnesinde etkin bir unsur olarak kalabileceğini dile getirmiştir.¹⁴⁷

---

¹⁴⁵ Atâ 'Abd el-Wehâb, *Sîret 'Amel Sîyâsî: Bağdâd – 'Ammân (2003–2006)*, ('Ammân: el-Mu'esseset el-'Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 2008), s. 68.

¹⁴⁶ Arwâ 'Atâ Fuḍayl el-Menâşîr, *Ta'îr el-'Azme el-'Irâkiyye 'alâ et-Taḡayyurât es-Siyâsiyye ve el-'İktisâdiyye ve el-'Amniyye li-Duvel el-Ciwâr el-'İklîmî – Dirâset Hâle: el-'Ürdun 2003–2005*, resâle mâjestîr ḡayr menşûre, el-Câmi'a el-'Ürduniyye, 'Ammân, el-'Ürdun, 2007, s. 77.

¹⁴⁷ Denûn, *el-'Ürdun ve et-Taḡayyurât ellezî Ḥadeṭet fî el-'Irâk*, s. 8.

Ürdün, seçimlerde Iraklı seçmenlerin oy kullanabilmesi için Ürdün'de yaşayan Irak vatandaşlarının seçim sürecine katılımını organize eden Irak Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonu heyetine geniş imkânlar sağlamıştır. Bu süreçte Ürdün'deki Irak büyükelçiliğinin rolü ise sadece heyetle koordinasyon sağlamak ve ihtiyaçlarını karşılamakla sınırlı kalmıştır.

Ancak, Irak Başbakanı İbrahim el-Caferi başkanlığındaki geçici hükümetin göreve başlamasıyla birlikte Irak-Ürdün ilişkilerinde birtakım gerginlikler baş göstermiştir. Bu gerginliğin iki temel nedeni bulunmaktadır:

Birincisi: Irak geçici hükümetinin bakış açısına göre, Ürdün Kralı II. Abdullah'ın yaptığı ve "Şii Hilali" olarak adlandırdığı oluşumla ilgili açıklaması gerginliğe yol açmıştır. Kral Abdullah, İran'dan başlayarak Irak ve Suriye üzerinden Lübnan'daki Hizbullah'a kadar uzanan bu yapının, bölgenin istikrarını sarsabilecek stratejik hedeflere sahip olduğuna ve Ürdün ile Körfez ülkeleri için tehdit oluşturduğuna dikkat çekmiştir. Kral'a göre, bu tehdide karşı en uygun çözüm yolu, İran'ın Irak'a müdahalesini engellemek ve Irak'ı istikrarlı ve güçlü bir ülke haline getirerek dış müdahalelere karşı kendi kendini savunabilir hale getirmektir.¹⁴⁸

Iraklı bazı taraflar, Kral Abdullah'ın bu açıklamalarına büyük bir hoşnutsuzlukla yaklaşmış ve bu sözleri Irak'ın sosyal dokusuna müdahale olarak değerlendirmiştir. Irak Başbakanı İbrahim el-Caferi de Kral'ın bu görüşlerine katılmadığını açıklamıştır. Öte yandan, Şii ve Kürt ağırlıklı Irak Parlamentosu özel bir oturum düzenleyerek Kral Abdullah'ın ifadelerini kınamış ve bunları Irak'ın iç işlerine müdahale olarak değerlendirmiştir¹⁴⁹. Bazı çevreler ise, Kral'ın açıklamalarını Irak'taki siyasi sürecin boykot edilmesi yönünde bir kışkırtma ve Ürdün'ün Irak'ın içişlerine müdahalesi olarak nitelendirmiştir. Bununla birlikte, bazı kaynaklar, Kral'ın sözlerini Şii mezhebini reddetmekten ziyade, mezhebin siyasallaşmasını eleştirmek amacıyla söylediği şeklinde yorumlamıştır. Zira Ürdün Kraliyet ailesi, nihayetinde Hz. Peygamber'in soyundan gelen Haşimi ailesine mensuptur.

İkincisi: 28 Şubat 2005 tarihinde Irak'ın Hilla kentinde meydana gelen intihar saldırısının faili olduğu iddia edilen Ürdün vatandaşı Raid Mansur el-Benna'nın gerçekleştirdiği saldırı, 120'den fazla Irak vatandaşının hayatını kaybetmesine ve birçok

---

¹⁴⁸ Scott, Lasensky (2006). Jordan and Iraq Between Cooperation and Crisis .United States. Institute of Peace.No178, www.usip.org.

¹⁴⁹ el-Cenâbî, el- 'Ameliyye es-Siyâsiyye fî el- 'Irâk ba 'de el- 'İhtilâl, s. 199.

kişinin yaralanmasına neden olmuştur. Bu olay, Irak'taki resmi ve halk kesimlerinde büyük bir öfke dalgası yaratmış; pek çok protesto gösterisi düzenlenmiş ve göstericiler Ürdün siyasi sistemini kınamışlardır. Gösteriler sırasında Bağdat'taki Ürdün Büyükelçiliği'ne saldırılmış ve Ürdün bayrağı yakılmıştır.¹⁵⁰

Bu gelişmeler sonrasında Irak-Ürdün ilişkileri benzeri görülmemiş bir gerilim sürecine girmiştir. Bu gergin atmosferde Ürdün hükümeti, Bağdat'taki büyükelçiliğinde görev yapan maslahatgüzarını geri çağırmıştır. Benzer şekilde, Bağdat'taki Ürdün Büyükelçiliği önünde toplanan kalabalığın gerçekleştirdiği eylemler sonucunda, Irak hükümeti de 22 Mart 2005 tarihinde Bağdat'taki Ürdün Büyükelçisini geri çekme kararı almıştır.¹⁵¹

Irak'taki halk öfkesinin yatışması, ancak Ürdün hükümetinin resmi sözcüsü Esmâ Hıdır'ın yaptığı açıklamalar sonrasında mümkün olmuştur. Hıdır, Irak'taki terör eylemlerini ve saldırıları kınamış, bu tür saldırılara Ürdünlü bazı kişilerin karışmasının Ürdün'ün resmi tutumunu yansıtmadığını ifade etmiştir. Hıdır, basın toplantısında şunları dile getirmiştir: “Ürdün devleti, bireysel bazı kişilerin gerçekleştirdiği saldırılar nedeniyle yargılanmamalıdır. Bu eylemleri gerçekleştiren şahıslar zaten Ürdün tarafından da kınanmaktadır.” Ayrıca, intihar saldırısını gerçekleştirdiği iddia edilen Ürdün vatandaşının ailesi tarafından kurulan taziye çadırının da devletin resmi görüşünü yansıtmadığı, yalnızca geleneksel taziye âdetleri çerçevesinde yapıldığı vurgulanmıştır.

Ürdün yetkilileri, konuyla ilgili sahte haber yaptığı gerekçesiyle El-Ghad gazetesinden bir gazeteciyi de gözaltına almıştır. Ürdün Başbakanı Faysal el-Fayiz ise Ürdün Krallığı adına yaptığı açıklamada, “Ürdün olarak Kralımız, hükümetimiz ve halkımızla birlikte kardeş Irak halkının yanındayız ve masum Iraklılara karşı işlenen terör saldırılarını şiddetle kınıyoruz” demiştir. Fayiz ayrıca, bu tür eylemlerin İslam ya da Araplıkla ilgisinin bulunmadığını, dinin kötüye kullanılarak işlenen suçlar olduğunu belirtmiştir. Ürdün Başbakanı, Ürdün ve Irak halklarının tarihi ve stratejik bir ilişkiye sahip olduğunu vurgulayarak, Ürdün'ün Irak'a güvenlik ve istikrarın sağlanması, kurumlarının inşasının tamamlanması ve terörle mücadelesinde her türlü desteği vermeye devam edeceğini ifade etmiştir.¹⁵²

---

¹⁵⁰ enûn, *el- 'Ürdun ve et-Tağayyurât ellezî Hadeţet fî el- 'Irâk*, s. 13.

¹⁵¹ Muḳâbele ma'a es-Sefîr el- 'Irâkî es-sâbiḳ 'Atâ 'Abd el-Wehâb, Sefîr Ğumhûriyyet el- 'Irâk es-sâbiḳ fî el-Memleket el- 'Ürduniyye el-Hâşimiyye, fî 27 Şubât 20.

¹⁵² Wekâlet el- 'Anbâ' el- 'Ürduniyye (Petra), 13 Âdâr 2005.

Kral II. Abdullah, Irak ile ilişkilerde yaşanan gerginlikte basın da kısmen sorumluluğu olduğunu dile getirdi. Irak'ın önde gelen gazetelerinin başyazarları ve Irak Radyo ve Televizyonu'nun üst düzey yetkilileriyle yaptığı bir toplantıda konuşan Kral, bazı gazetecilerin Ürdün-Irak ilişkilerinin güçlü ve sağlam olmasından hoşnut olmadıklarını ifade etti. Ayrıca Ürdün medya söyleminin Irak'taki değişim ve dönüşümlere uygun bir yaklaşım sergilemesi gerektiğini vurgulayarak, medyanın vatandaşlara Irak'taki yeni durumu doğru şekilde aktarma sorumluluğu taşıdığını belirtti. Irak halkının geleceğe umutla baktığını ve geçmişe dönmek istemediğini kaydeden Kral, Ürdün'ün sınırlarını koruma ve teröristlerin Irak'a sızmasını önleme çabalarının büyüklüğüne de dikkat çekti. Basının iki ülke arasındaki ilişkilerdeki rolünü ve halk üzerindeki etkisini ayrıca vurguladı.¹⁵³

Bu dönemin ardından iki ülke arasındaki ilişkiler normale dönmeye başladı. 7 Mayıs 2005 tarihinde Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani, Irak'ın Ürdün Büyükelçisini de kapsayan üst düzey bir heyetle birlikte başkent Amman'ı ziyaret etti. Bu ziyaret, iki ülke arasındaki mevcut krizi sona erdirdi ve ilişkilerde yeni bir sayfa açtı. Taraflar, ikili ilişkilerin ilerlemesini engelleyen sorunların aşıldığını duyurdu.¹⁵⁴ Irak Dışişleri Bakanı Hoşyar Zebari, bu ziyareti "tarihi" olarak nitelendirdi ve iki kardeş halk arasındaki derin bağların göstergesi olduğunu ifade etti. Zebari ayrıca, büyükelçinin Ürdün'deki görevine yeniden başlamasının sağlandığını ve benzeri sıkıntıların çözümü için karşılıklı mekanizmaların üzerinde anlaşıldığını belirtti. Irak ve Ürdün'ün, ilişkilerde sıkıntı yaratacak eylemlere karşı birlikte durma ve bu tür durumların tekrarını önleme konusunda mutabakata vardıklarını ifade etti.¹⁵⁵ İki taraf, artan terör saldırıları karşısında bölgedeki terörist ağlarla mücadele etmek üzere güvenlik iş birliğini güçlendirme ve aralarındaki ticari ve mali meseleleri çözme kararı aldı.¹⁵⁶

İlişkilerin olumlu bir yönde ilerlediğinin bir göstergesi olarak, Ürdün Başbakanı Adnan Badran 10 Eylül 2005 tarihinde sürpriz bir ziyaretle Irak'a gitti. 2003 sonrası Irak'taki siyasi değişimden bu yana, bu düzeyde bir Arap yetkilinin Irak'a yaptığı ilk ziyaret olarak dikkat çekti ve Irak hükümetine ve ülkede devam eden siyasi sürece

¹⁵³ Mefâriche, *el- 'Alâkât el- 'Ürduniyye el- 'Irâkiyye ba' de el-Harb el- 'Enjû- 'Êmîrikiyye 'alâ el- 'Irâk*, s. 2

¹⁵⁴ Muâbele ma'a es-Sefîr el- 'Irâkî es-sâbiğ 'Atâ 'Abd el-Wehâb, Sefîr Ğumhûriyyet el- 'Irâk es-sâbiğ fî el-Memleket el- 'Ürduniyye el-Hâşimiyye, fî 27 Şubât 2011.

¹⁵⁵ Muâbele ma'a es-Sefîr el- 'Irâkî es-sâbiğ 'Atâ 'Abd el-Wehâb, Sefîr Ğumhûriyyet el- 'Irâk es-sâbiğ fî el-Memleket el- 'Ürduniyye el-Hâşimiyye, fî 27 Şubât 2011.

¹⁵⁶ Ela el-Mevkî' el-elektronî 'Îlâf, 8 Âdâr 2005, www.elaph.com

destek olarak değerlendirildi.¹⁵⁷ Ziyaret sırasında Başbakan Badran, Irak Başbakanı İbrahim Caferi ve Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı Adil Abdülmehdi ile görüştü. Görüşmelerde özellikle ekonomik, ticari ve güvenlik alanlarında ikili ilişkilerin güçlendirilmesi ele alındı. Başbakan Badran, Kral II. Abdullah'ın Irak'ın güvenlik, istikrar, toprak bütünlüğü ve egemenliğine verdiği önemi dile getirerek, tüm Irak halkının siyasi sürece katılım göstermesinin ülkenin kaderini tayin etmede hayati olduğunu vurguladı. Irak Başbakanı İbrahim Caferi ise, bu ziyaretten duyduğu memnuniyeti dile getirerek, eski rejimin devrilmesinden bu yana en üst düzeydeki ilk Arap ziyaretinin, iki ülke ilişkilerinde siyasi bir dönüm noktası teşkil ettiğini belirtti.¹⁵⁸

Ancak bu ziyaret, Ürdün muhalefetine sert eleştirilerine yol açtı. Ürdün'deki 15 siyasi parti ortak bir bildiri yayımlayarak, bu ziyaretin ABD işgali sonrasında oluşan Irak hükümetinin bir ürünü olduğunu ifade ederek ziyareti reddettiklerini açıkladılar.¹⁵⁹

Ürdün'ün, Irak halkının 15 Ekim 2005 tarihinde yapılan referandumda %79 oranında kabul ettiği geçici Irak Anayasası'na yönelik tutumu, Ürdün Dışişleri Bakanı Marwan Muasher'in basına yaptığı açıklamalarla ifade edilmiştir. Muasher, söz konusu anayasanın Irak'ın iç meselesi olduğunu ve dışarıdan herhangi bir yorumda bulunulmayacağını belirterek, Ürdün ve bölge için önemli olanın Irak'ın toprak bütünlüğünün her koşulda korunması olduğunu vurgulamıştır. Bakan, anayasanın bu birliği garanti altına aldığı sürece diğer konuların Irak'ın iç işleri kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁶⁰

Badran'ın Irak'a yaptığı ziyarete karşılık olarak, Irak Başbakanı İbrahim Caferi 27 Ekim 2005 tarihinde Ürdün'e resmi bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret, siyasi ve mezhepsel nedenlerden ötürü Ürdün'deki resmi ve medya çevrelerinde büyük ilgi uyandırmıştır; zira Caferi, Talabani'ye kıyasla Irak'taki karar alma mekanizmalarında daha etkili bir konumdaydı ve Kral II. Abdullah'ın bölgede yayılmasından endişe duyduğu mezhebe mensuptu. Ziyaret sırasında Kral Abdullah II, Irak'ın egemenliği ve toprak bütünlüğünün hem Ürdün hem de Irak için ortak bir çıkar olduğunu vurgulayarak, ülkesinin Irak'ın geleceğini inşa etme sürecinde daima yanında olacağını

---

¹⁵⁷ el-Cenâbî, *el- 'Ameliyye es-Siyâsiyye fî el- 'Irâq ba 'de el- 'İhtilâl*, s. 200.

¹⁵⁸ Ürdün Başbakanlık Resmi Sitesi, 11 Eylül 2005.

¹⁵⁹ el-Mevkî' el-elektronî *'İhwân Online*, 11 'Aylûl 2005, www.ikhwanonline.com

¹⁶⁰ Ürdün Dışişleri Bakanlığı Resmi Sitesi, 16 Ekim 2005.

ifade etmiştir. Caferi de Irak'ın Ürdün ile her alanda stratejik öneme sahip ilişkiler geliştirme arzusunda olduğunu dile getirmiştir. Ürdün Başbakanı Adnan Badran ise bu ziyaretin, Bağdat'a yaptığı ziyaretin ardından ikili ilişkilerin geliştirilmesi ve başta petrol ve mali meseleler olmak üzere çeşitli ikili dosyaların ele alınması amacıyla gerçekleştiğini belirtmiştir.¹⁶¹

Irak Dışişleri Bakanı Hoşyar Zebari'nin Ürdün ziyareti sırasında, iki ülke arasında çözülmeyi bekleyen konular da gündeme gelmiştir. Zebari, Ürdün Dışişleri Bakanı Marwan Muasher ile gerçekleştirdiği görüşmelerde, Ürdün'de dondurulmuş Irak varlıkları, Ürdün özel sektörünün Irak'tan alacakları ve sınır güvenliği ile Irak'a sızmaların engellenmesi amacıyla güvenlik iş birliği konularını ele almıştır. Ayrıca Ürdün'ün, yeni kurulan Irak ordusu ve polis teşkilatına mensup subay ve personelin eğitiminde oynadığı rol ve Irak'ın güvenlik ve istikrarını sağlamadaki katkısı masaya yatırılmıştır.¹⁶²

Her ne kadar bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkilerde olumlu bir gelişme yaşanmış olsa da, bazı siyasi analizcilere göre Irak'taki bazı kesimlerin Ürdün'e yaklaşma konusunda temkinli davrandığı gözlemlenmiştir. Bu kesimlerden ilki, Dava Partisi ve İslam Devrimi Yüksek Konseyi gibi dini ideolojiye sahip gruplardır; bu gruplar, İran-Irak Savaşı sırasında Ürdün'ün Irak'a verdiği destek nedeniyle Ürdün'e karşı çekincelidir. İkinci kesim ise Irak Ulusal Kongresi Başkanı Ahmed Çelebi'dir. Ürdün, Çelebi'yi Ürdün'deki Petra Bankası'na ilişkin mali usulsüzlüklerle suçlamış ve bu nedenle Çelebi hakkında Ürdün'de gıyabında 22 yıl hapis cezası verilmiştir. Ancak Çelebi'nin Caferi hükümetinde Başbakan Yardımcılığı görevine getirilmesinin ardından Ürdün, Çelebi'ye yönelik eleştirilerini büyük ölçüde azaltmıştır. Ürdün hükümet sözcüsü yaptığı açıklamada, Çelebi'nin atanmasının Irak'taki siyasi sürecin bir sonucu olduğunu ve Ürdün'ün Irak halkının kararlarına saygı duyduğunu ve Irak kurumlarının yeniden inşasında Irak halkını desteklediğini ifade etmiştir. Aslında Ürdün, Çelebi meselesini siyasi çıkarlar çerçevesinde değerlendirmiş ve Irak'taki etkili konumu nedeniyle bu konuyu gündeme getirmekten kaçınmıştır.¹⁶³

---

¹⁶¹ Denûn, el- 'Ürdun ve et-Tağayyurât ellezî Hadeţet fî el- 'Irâk, s. 17.

¹⁶² Mefâriche, el- 'Alâkât el- 'Ürduniyye el- 'Irâkiyye ba'de el-Harb el- 'Enjlu- 'Êmirîkiyye 'alâ el- 'Irâk, s. 3

¹⁶³ el- 'Ürdun ve et-Tağayyurât ellezî Hadeţet fî el- 'Irâk, s. 14.

3.3.3. Maliki'nin Irak Daimi Hükümeti Başkanlığı Döneminde Irak-Ürdün İlişkileri (2006 - 2010)

Irak'taki siyasi gelişmelere paralel olarak, 15 Aralık 2005 tarihinde daimi bir hükümetin seçilmesi amacıyla ikinci bir parlamento seçimi gerçekleştirilmiştir. Bu seçimler sonucunda, Irak İttifakı, Irak Uzlaşma Cephesi ve Kürdistan Ulusal İttifakı olmak üzere üç büyük blok seçimden galip çıkmıştır. En fazla oyu alan Irak İttifakı, hükümet kurma görevini üstlenmiş ve Nuri el-Maliki, dört yıl süreyle görev yapmak üzere Irak Başbakanı olarak seçilmiştir.

Ürdün her zamanki gibi Irak'taki yeni siyasi süreci memnuniyetle karşılamış ve ülkede yaşayan Irak diasporasının seçimlere katılımını kolaylaştırmıştır. Ürdün Kralı II. Abdullah, Nuri el-Maliki'ye tebrik mesajı göndererek, Irak'ın ve Irak halkının güvenli ve istikrarlı bir geleceğe ulaşması yönündeki arzusunu dile getirmiştir. Kral ayrıca, Ürdün'ün Irak ile ikili ilişkilerini her alanda geliştirme yönündeki kararlılığını bir kez daha vurgulamıştır.¹⁶⁴ Bu ilişkilerin seyrini daha ayrıntılı şekilde takip etmek için aşağıdaki başlıklara odaklanılacaktır:

3.3.3.1. 2006 Yılında Irak-Ürdün İlişkilerinde Yaşanan Gelişmeler

2006 yılı, Irak ile Ürdün arasındaki ilişkilerde kayda değer bir gelişmeye sahne olmuştur. Bu gelişme, Irak'taki Sadr Hareketi lideri Seyyid Mukteda es-Sadr'ın 19 Şubat 2006 tarihinde Ürdün Haşimi Krallığı'na gerçekleştirdiği ziyaretidir. Ziyaret sırasında Mukteda es-Sadr, Kral II. Abdullah ile bir araya gelmiştir. Görüşmede Ürdün Kralı, Irak'ın birliği ve toprak bütünlüğüne verdiği desteği yinelemiş ve Irak halkının tüm kesimlerinin siyasi sürece katılımının, ülkenin istikrarlı ve müreffeh bir geleceği için hayati önem taşıdığını vurgulamıştır.¹⁶⁵

Mukteda es-Sadr ise, hareketinin imkânlarının terörist sızmaların önlenmesine yönelik çabalara katkı sunacağını ve Ürdün'e yönelik herhangi bir olumsuz tavra karşı çıkacağını ifade etmiştir. Ayrıca, Ürdün'ün duruşunu ve uygulamalarını Irak kamuoyuna doğru bir şekilde aktarma taahhüdünde bulunmuş; Şiiliğin Ehlibeyt ile olan özel ilişkisine de atıfta bulunarak Ürdün'ün tutumunun ilan edilen ve dürüst çizgiden

---

¹⁶⁴ Denûn, *el- 'Ürdun ve et-Tağayyurât ellezî Hadeţet fi el- 'Irâk*, s. 15.

¹⁶⁵ el-Lewzî, *es-Siyâse el-Hâriciyye el- 'Ürduniyye*, s. 125.

sapmadığını, işgalin sona ermesine ve özgür, birleşik bir Irak'ın inşasına yönelik uzlaşıcı ve demokratik bir süreçten yana olduğunu teyit etmiştir.¹⁶⁶

Ürdün'ün Irak'taki gelişmelere yönelik duyarlılığı çerçevesinde, Kral II. Abdullah 23 Şubat 2006 tarihinde Samarra'da İmam Ali el-Hadi Türbesi'ne düzenlenen saldırıyı şiddetle kınamıştır. Kral açıklamasında: "İmam Ali el-Hadi Türbesi'ne yönelik bu menfur saldırı hepimizi derinden üzmüş, biz Ehlibeyt soyundan gelenleri ve tüm Müslüman mezheplerini rencide etmiştir; bu saldırıyı kesinlikle reddediyor ve en sert şekilde kınıyoruz." Demiştir.¹⁶⁷

Aynı bağlamda, Kral II. Abdullah 8 Mart 2006 tarihinde Irak Uzlaşı Cephesi Başkanı'nı kabul ederek, Irak'ta yaşanan bazı olaylardan duyduğu üzüntüyü dile getirmiş ve Iraklıları mezhep fitnesine yol açan nedenleri aşmaya ve komşu ülkelerin Irak'ın mevcut kötü durumdan çıkışında üstleneceği rolün önemine dikkat çekmiştir.¹⁶⁸

Nuri el-Maliki'nin Irak Başbakanlığı döneminde Irak-Ürdün ilişkilerinde dikkat çeken bir yenilik de iki ülke hükümetleri ve ABD kuvvetleri arasında kurulan istihbarat iş birliği olmuştur. Bu iş birliği sonucunda, 9 Haziran 2006 tarihinde El Kaide'nin Irak kolunun lideri olan ve Ebu Musab ez-Zerkavi ismiyle tanınan Ahmed Halayile etkisiz hale getirilmiştir.¹⁶⁹

Bu gelişmenin ardından, Irak Başbakanı Nuri el-Maliki 27 Haziran 2006 tarihinde başbakanlık görevini üstlendikten sonra ilk kez Amman'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret sırasında Maliki, Ürdün Kralı II. Abdullah ile bir araya gelmiştir. Kral, Irak'ın güvenlik krizini aşma çabalarına destek vermeye hazır olduklarını ifade etmiş, Maliki'nin yürüttüğü ulusal uzlaşma girişimlerine tam desteklerini dile getirmiştir. Ayrıca, Ürdün tarafı, Irak hükümetiyle koordineli olarak Iraklı dini liderlerin katılımıyla bir konferans düzenleme girişimini yeniden gündeme getirmiştir. Bu girişim, Irak'ta iç uzlaşının sağlanmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Nuri el-Maliki ise, Irak'ın Ürdün ile ilişkilerini güçlü ve stratejik temeller üzerine inşa etme kararlılığını yinelemiş ve bu ilişkilerin iki ülke halkının ortak çıkarlarına hizmet edeceğini vurgulamıştır. Taraflar, görüşmeleri sırasında ikili iş

---

¹⁶⁶ Şahîfet el-Ğad, 20 Şubât 2006.

¹⁶⁷ Ürdün Bakanlar Kurulu, 2006.

¹⁶⁸ el-Lewzî, *es-Siyâse el-Hâriciyye el-'Ürduniyye*, s. 125.

¹⁶⁹ Şahîfet el-'Arab el-Yevm, 9 Huzeyrân 2006.

birliğinin tüm alanlarda geliştirilmesine özel önem verdiklerini ve bu iş birliğinin daha da etkinleştirilmesi gerektiğini karşılıklı olarak teyit etmişlerdir.¹⁷⁰

Maliki'nin Amman ziyaretine karşılık olarak, Ürdün Başbakanı Maruf el-Bakhit 16 Ağustos 2006 tarihinde Bağdat'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ürdün Başbakanı, ziyaret sırasında Kral II. Abdullah tarafından Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani'ye iletilmek üzere hazırlanan mesajı, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Adil Abdülmehdi'ye teslim etmiştir. Bu mesajda, Ürdün'ün Irak liderliğine, hükümetine ve halkına olan desteği ve dayanışması ifade edilmiştir.

Ziyaret kapsamında Irak Başbakanı Nuri el-Maliki ile Ürdün Başbakanı el-Bakhit başkanlığında iki ülke bakanlarının da katıldığı kapsamlı bir görüşme gerçekleştirilmiş; müzakerelerde ikili ilişkilerin özellikle ekonomik, ticari ve güvenlik alanlarında nasıl güçlendirileceği konusu ele alınmıştır. Ortak düzenlenen basın toplantısında Maliki, söz konusu ziyareti Ürdün'ün Irak meselesine gösterdiği ilgiyi ortaya koyan ve iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişimine katkı sağlayan olumlu bir adım olarak değerlendirmiştir. El-Bakhit ise ziyaretinde, Kral II. Abdullah'ın Irak hükümetine ve tüm Irak halkına selam ve iyi dileklerini ilettiğini; istikrar, güvenlik ve refah temennisinde bulunduğunu dile getirmiştir. Ayrıca, Ürdün halkının Irak halkına karşı mücadele ettiği şiddet ve aşırılıkla başa çıkma sürecinde her türlü desteği vermeye hazır olduğunu vurgulamıştır.

Görüşmelerde ayrıca, Irak petrolünün Ürdün'e imtiyazlı fiyatlarla satışının yeniden başlatılmasına ilişkin bir anlaşma imzalanmış ve iki ülke başbakanlarının başkanlığında, bakanlardan oluşan ortak bir komite kurulmasına karar verilmiştir. Bu komitenin görevi, taraflar arasında imzalanan tüm anlaşmaları gözden geçirmek ve uygulanabilirliğini sağlamak olarak belirlenmiştir. Ürdün tarafı ayrıca, Irak hükümetine, Ürdün'ün Bağdat'taki büyükelçiliği için güvenli bir yer tahsis edilmesi teklifini iletmış; bu öneri, büyükelçiliğin Yeşil Bölge'ye taşınması yönündeki tekliflere Ürdün'ün mesafeli yaklaşımlarının göstergesi olarak yorumlanmıştır.¹⁷¹

Irak Başbakanı Maliki, bu temasların ardından 29 Kasım 2006 tarihinde yeniden Ürdün'ü ziyaret etmiş ve Kral II. Abdullah ile görüşmüştür. Görüşmede, Kral II. Abdullah, Irak'taki artan şiddet olaylarından duyduğu endişeyi dile getirerek çözümün

---

¹⁷⁰ Şahîfet er-Ra'y, 27 Temmûz 2006.

¹⁷¹ Wekâlet el-'Anbâ' el-'Ürduniyye (Petra), 17 Huzeyrân 2006.

siyasi süreç dışında bir yolu olmadığını ifade etmiştir. Kral ayrıca, Irak'ın Ürdün için stratejik ortak olduğunu ve Ürdün'ün de Irak için aynı konumda bulunduğunu vurgulamıştır. Maliki ise, Irak'ın Ürdün'e olan şükran duygularını dile getirmiştir.¹⁷²

2006 yılı boyunca Iraklı yetkililer tarafından Ürdün'e on altıdan fazla resmi ziyaret gerçekleştirilmiş; bunlar arasında Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık Haşimi'nin iki ziyareti de bulunmaktadır. Söz konusu ziyaretler, iki ülke arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesine katkı sağlamıştır.¹⁷³

Irak'taki mezhepsel şiddetin yükselmesi ve bunun işgalin başlıca sonuçlarından biri haline gelmesi üzerine, Ürdün liderliği geniş çaplı diplomatik girişimlere başlamıştır. Bu çerçevede Kral II. Abdullah, 29 Kasım 2006 tarihinde Irak'taki siyasi ve dini partilerin liderleriyle Amman'da bir araya gelmiştir. Bu görüşmelere Irak Müslüman Alimler Heyeti Genel Sekreteri Haris ed-Dari de katılmış; Dari, Irak'taki kötüleşen durum ve çözüm yollarına ilişkin görüşlerini Kral'a sunmuştur. Kral ayrıca, Irak Ulusal Uzlaş Hareketi lideri İyad Allavi ve Irak Birleşik İttifakı'nın başkanı Abdülaziz el-Hekim ile birebir görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmelerde, Kral II. Abdullah, Ürdün'ün Irak'ın geleceği ve istikrarı konusundaki hassasiyetini yinelemiş ve bu istikrarın ancak Irak halkının tüm kesimlerinin birlik ve beraberliğiyle sağlanabileceğini vurgulamıştır.¹⁷⁴

Bu yıl içinde diplomatik ilişkiler açısından önemli adımlar atılmış; Irak, Haziran 2006'da görev süresi sona eren eski Bağdat Büyükelçisi Ata Abdülvehhab'ın yerine, Sad Casim el-Hayyani'yi Ürdün Haşimi Krallığı nezdinde yeni büyükelçi olarak atamıştır. El-Hayyani aynı yıl içinde güven mektubunu sunarak görevine başlamıştır. Öte yandan, Ürdün de Ahmed el-Luzi'yi 17 Ağustos 2006 tarihinde Bağdat'a büyükelçi olarak göndermiştir. Böylece el-Luzi, 2003 yılındaki Amerikan işgalinden sonra Irak'a atanan ilk Arap büyükelçi olma unvanını kazanmıştır.¹⁷⁵

3.3.3.2. 2007 Yılında Irak-Ürdün İlişkileri

2007 yılı da diplomatik temaslar açısından bir önceki yıldan farklı geçmemiştir. Bu yıl içinde de resmi ziyaretler sürmüştür; Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani, sağlık

---

¹⁷² el-Lewzî, *es-Siyâse el-Hâriciyye el-'Ürduniyye*, s. 132.

¹⁷³ Takrîr Wezâret el-Hâriciyye el-'Irâkiyye, gayr menşûr, 2006.

¹⁷⁴ Denûn, *el-'Ürdun ve et-Tağayyurât ellezî Hadeţet fî el-'Irâk*, s. 16.

¹⁷⁵ Şahîfet eş-Şark el-'Ewsat, 19 Âb 2006.

sorunları nedeniyle Ürdün’de gördüğü tedavi sonrasında Mart ayında Amman’da Kral II. Abdullah ile bir araya gelmiştir. İki lider, Irak-Ürdün ilişkilerini ve bu ilişkilerin her alanda geliştirilme yollarını müzakere etmişlerdir. Talabani görüşmede, Irak’ın birlik ve istikrarını sağlamaya yönelik Ürdün, Mısır ve Suudi Arabistan’ın koordineli destek çabalarının önemine vurgu yaparak, iki ülke arasındaki ilişkilerin sağlamlığını takdir etmiştir. Kral II. Abdullah ise görüşmede şunları ifade etmiştir: “Irak’ta güvenlik ve istikrarın sağlanması, gerçekleştirmek için yoğun çaba harcadığımız temel bir hedeftir. Bu hedefin başarılması, Irak’ın Arap ve bölgesel düzlemdeki etkin ve hayati rolüne yeniden kavuşmasını sağlayacaktır.”¹⁷⁶ Bu görüşme, Irak tarafının Arap desteğini etkinleştirme ve Irak’ta istikrarı sağlama yönündeki iradesini göstermesi bakımından kayda değer olmuştur.

Ürdün, Irak’ın içinde bulunduğu zorlu koşullar karşısında desteğini sürdürerek, Irak’ın yeniden bölgesel düzlemdeki merkezi rolüne kavuşması yolunda kararlılığını göstermiştir. Irak’taki tüm siyasi taraflarla temas kurma ve yapıcı rol oynama iradesini sergileyen Ürdün, bu kapsamda Kral II. Abdullah’ın 18 Mart tarihinde Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Başkanı Mesud Barzani ile gerçekleştirdiği görüşmeyle diplomatik girişimlerini sürdürmüştür. Kral Abdullah, görüşmede Kürtlerin Irak’ın güvenlik ve istikrarını sağlama ve halkının geleceğini inşa etme yönündeki çabalarına katkısının önemine vurgu yaparak, Araplarla Kürtler arasında tarihten gelen dostane ilişkilere atıfta bulunmuştur. Barzani de Kürt halkının Ürdün ve diğer Arap ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirme arzusunu dile getirmiştir.¹⁷⁷

Bununla birlikte, Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık Haşimi de 25 Mart’ta Ürdün’e bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Kral II. Abdullah ile görüşerek Irak’taki siyasi gelişmeleri değerlendirmiştir. Aynı doğrultuda, Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Adil Abdülmehdi’nin 30 Eylül’de gerçekleştirdiği Amman ziyareti, iki ülke arasında siyasi ve diplomatik diyalogun sürdürülmesi ve ikili ilişkilerin daha ileri taşınması iradesini pekiştirmiştir.¹⁷⁸

---

¹⁷⁶ Wekâlet el-’Anbâ’ el-’Ürduniyye (Petra), 2 Âdâr 2007.

¹⁷⁷ Wekâlet el-’Anbâ’ el-’Ürduniyye (Petra), 2 Âdâr 2007.

¹⁷⁸ et-Takrîr es-Senewî li-Sefâret el-’Irâk fî ‘Ammân, ğayr menşûr, 2007.

3.3.3.3. 2008 Yılındaki İlişkiler

2008 yılı boyunca Irak'taki gelişmeler ışığında, 2003 yılından bu yana ilk defa, Irak ile Arap dünyası arasındaki ilişkileri yeniden düzenlemek ve Irak'ın yeni şekillenen siyasal sistemini bölgesel düzene entegre etmek için her zamankinden daha elverişli bir fırsat ortamı oluşmuştur. Irak'taki durum, daha önceki kırılgan yapısından önemli ölçüde sıyrılmış; ülkenin siyasi gidişatı ve birliğinin korunmasına dair karamsar senaryolar büyük oranda aşılmıştır. İç savaş ve keskin mezhepsel kutuplaşmadan kaynaklanan ciddi endişeler belirli ölçüde geride kalmış, geriye kalan etkiler ise daha istikrarlı bir atmosferde ele alınmaya başlanmıştır. Buna paralel olarak, Irak ile Amerika Birleşik Devletleri arasında gündemde olan ve hem Irak içerisinde hem de bölgesel ve uluslararası çevrelerde geniş çapta tartışılan güvenlik anlaşması da stratejik bir perspektif içermekle birlikte, mutabakat zaptı (memorandum of understanding) seviyesine indirgenmiştir.¹⁷⁹

Bu gelişmelerin ardından ikinci bir aşamaya geçilmiş; bu aşama, Irak'taki siyasal süreç ve güvenlik kurumlarının inşasındaki gelişmelere olumlu uyum sağlama süreci olarak şekillenmiştir. Ancak bu uyum, tam anlamıyla kayıtsız şartsız bir angajman değil, dikkatli ve temkinli bir yaklaşım çerçevesinde yürütülmüştür.

Nitekim, bu politika fiilen, Haziran 2004'te kabul edilen 1546 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı'yla başlamıştır. Bu karar, Birleşmiş Milletler'e Irak'taki gelişmelere dair bir rol tanımış; işgali hukuken sona erdirmiş ve siyasi sürecin ilerletilmesiyle birlikte devlet kurumlarının yeniden inşasına ivme kazandırmıştır.

2008 yılı itibarıyla Irak ile Ürdün arasındaki ilişkilere baktığımızda, Irak'taki gelişmeler doğrultusunda oldukça geniş bir temas hattının ve dikkat çekici bir diplomatik faaliyet yoğunluğunun olduğu görülmektedir. Söz konusu karşılıklı ziyaretler dikkat çekici bir sıklık ve yoğunluk kazanmış, bu durumun gelecekte ikili ilişkilerin seyri üzerinde de belirleyici etkiler yaratacağı öngörülmektedir. Bu çerçevede, 2008 yılı boyunca iki ülke ilişkilerinde istikrarlı bir yükseliş eğilimi gözlemlenmiştir.

Bu kapsamda, 12 Haziran 2008 tarihinde Irak Başbakanı Nuri el-Maliki Ürdün'e resmi bir ziyarette bulunmuştur. Ziyareti sırasında Ürdün Kralı II. Abdullah'ın yanı sıra

---

¹⁷⁹ Hâbib Câbir Câbir, *el- 'Irâk ve el-Muḥîṭ el- 'Arabî: Medḥel li- 'I'âdet Tertîb el- 'Ewrâk*, 16 Âḍâr 2010, el-mevkî' el-elektronî: www.aawsat.com.

çok sayıda Ürdünlü bakan ve üst düzey yetkiliyle de görüşmeler gerçekleştirmiştir. Kral II. Abdullah, Ürdün'ün Irak hükümetinin güvenlik ve istikrarı sağlama çabalarına tam destek vermeye ve elindeki tüm imkânları bu doğrultuda seferber etmeye hazır olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, Irak halkının tüm bileşenlerini kapsayan birliğin korunmasının önemine özellikle vurgu yapmıştır.

Başbakan Maliki, Ürdün Başbakanı ile de ikili görüşmeler gerçekleştirmiş; bu görüşmeler sonunda ortak bir bildiri yayımlanmış ve Irak-Ürdün Ortak Yüksek Komitesi'nin beşinci toplantısının sonuçlarını içeren bir tutanak imzalanmıştır. Söz konusu toplantıda enerji alanındaki iş birliği, Ürdün'deki Iraklı göçmenlerin durumu, güvenlik meseleleri, diplomatik ilişkiler, eğitim ve tecrübe paylaşımı gibi birçok önemli konu ele alınmıştır.¹⁸⁰

Irak Başbakanı'nın bu ziyareti, gerek şekil gerekse içerik bakımından önceki ziyaretlerinden farklılık arz etmiştir. Zira Irak'ta yeni bir dönemin başladığına ve hem Irak içerisindeki hem de dış ilişkilerde yeniden yapılanma sürecine girildiğine dair işaretler ortaya çıkmıştır. Bu durum, ziyaretin kapsamı, niteliği ve ortaya konulan ortak mutabakatlardan da açıkça anlaşılmaktadır. Nitekim Ürdün Kralı II. Abdullah da, Haziran 2006'da Lübnan'ın es-Sefir gazetesine verdiği demeçte, Başbakan Maliki'nin önceki iki ziyaretine kıyasla bu sefer Amman'a farklı bir atmosferde geldiğini, Irak'taki iç koşullarda kaydedilen gelişmeler üzerine yeni bir yapı inşa etme isteğiyle hareket ettiğini ifade etmiştir.

Kral II. Abdullah, Irak'ın Arap çevresiyle daha farklı bir yaklaşımla ilişki kurma yoluna girdiğini vurgulamış, Ürdün'ün ise Irak ile iyi ilişkiler geliştirme arzusunda kararlı olduğunu, ancak bu ilişkilerin sağlam temeller üzerine kurulması gerektiğini belirtmiştir. Bu da ziyaret sırasında her iki taraf arasında yapılan açık ve samimi görüşmelerle mümkün olmuştur.

Maliki, ziyaretin ardından Irak'a dönerken, iki taraf arasında gelişen yeni ilişki biçiminden dolayı Ürdün ve Irak tarafında genel bir memnuniyet havası hâkim olmuştur. Bu çerçevede, Irak ile Arap dünyası arasındaki gelecekteki ilişkilere ilişkin olarak Kral Abdullah şu ifadeyi kullanmıştır: "Bu fırsatı değerlendirmeliyiz; elimizi Iraklı kardeşlerimize uzatmalı ve Arap ülkeleri olarak Irak ile ilişkilerimizi güçlendirmeliyiz. Bu konuda tereddüt etmeye veya girişimi ertelemeye mahal yoktur;

---

¹⁸⁰ et-Taqrîr es-Senewî li-Sefâret el-'Irâk fî 'Ammân, ğayr menşûr, 2008.

zira aksi takdirde bu ülkeyi ve halkını kaybedebiliriz.¹⁸¹" Kral, güvenlikteki istikrarsız durumun Arap ülkelerinin Bağdat'ta büyükelçilik açmalarını ve Irak ile ilişkilerini güçlendirmelerini engellediğine işaret etmiştir. Ancak gerçekte, Arap ülkelerinin Irak ile iletişimde bulunmalarının, İran hükümetinin yürüttüğü yayılmacı eğilimlere ve hegemonya arzularına karşı durabilmek adına temel bir gereklilik olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte, 2008 yılı itibarıyla, Irak'ın doğru yönde ilerlemekte olduğunu ve siyasi durumun istikrara yöneldiğini göstermek gerektiğini dile getirmiştir.

Irak'a yapacağı ziyarete ilişkin değerlendirmesinde şu ifadeleri kullanmıştır: "Irak'a yapacağım ziyaretin, durumun normale dönmeye başladığına dair sembolik bir mesaj vereceğini hissettim. Böylece, Amerikan işgalinden sonra Irak'ı ziyaret eden ilk Arap lider olacaktım. Ancak bu ziyaretin önündeki asıl engel güvenlik faktörüydü. Ne İranlılar ne de El-Kaide örgütü mensupları Irak'ta beni görmek istemiyordu."

Kralın yukarıdaki değerlendirmeleri doğrultusunda, 11 Ağustos 2008 tarihinde Irak'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyarette Kral'a kardeşi Prens Ali ile birlikte Başbakan Nader ez-Zehebi'nin de aralarında bulunduğu üst düzey bir heyet eşlik etmiştir. Heyet, Irak Başbakanı ile yaptığı görüşmelerde ikili ilişkilerin geliştirilme mekanizmaları, Ürdün'ün Irak'ın güvenlik ve istikrarını güçlendirme çabalarına sağlayabileceği destek ve iki ülke arasında ekonomik ve ticari iş birliği imkânları üzerinde durmuştur.

Görüşmeler sırasında Kral II. Abdullah, önceki tutumlarını yineleyerek Ürdün'ün Irak halkının tüm bileşenleri Sünniler, Şiiler ve Kürtler arasında eşit mesafede durduğunu vurgulamış ve Iraklıların farklı siyasi kesimlerinin birleşmesinin önemine dikkat çekmiştir.

---

¹⁸¹ Şahîfet es-Sefîr, 21 Huzeyrân 2006

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. IRAK - ÜRDÜN EKONOMİK İLİŞKİLERİ (2003 - 2010)

2003 yılında Irak'ın işgali, Irak ile Ürdün arasındaki ekonomik ilişkilerin çeşitli alanlarda yeni yönelimler kazanmasına yol açan önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ancak iki ülke arasındaki karşılıklı çıkarlar, coğrafi yakınlık ve bu ilişkilerin temellerinin atıldığı 1953 yılına dayanan tarihsel derinlik, Irak ile Ürdün arasındaki ekonomik ilişkilerin dayandığı sağlam bir zemin oluşturmuştur. 1953 yılında imzalanan ticaret anlaşması, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin başlangıç noktasını teşkil etmiş ve bu ilişkilerin sınırlarını belirleyen temel ilkeleri şekillendirmiştir. Bunun yanı sıra, Ürdün'de yaşayan Iraklı göçmen sayısının artması da iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilere farklı alanlarda önemli etkilerde bulunmuştur. Bu bölümde, Irak ile Ürdün arasındaki ekonomik ilişkilerin niteliği ele alınacaktır.

4.1. Irak - Ürdün Ekonomik ve Ticari İşbirliği İlişkileri (2003 - 2010)

2003 yılında Irak'ın Amerikan işgaline uğraması, başlangıçta iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerle ilgili resmi faaliyetlerin azalmasına neden olmuştur. Bunun başlıca sebebi, güvenlik durumunun kötüleşmesi ve bu dönemde Irak'ta etkin resmi kurumların bulunmamasıydı. Irak Geçici Yönetim Konseyi'nin kurulmasıyla birlikte, Irak ile Ürdün arasındaki ekonomik ilişkiler tam anlamıyla netlik kazanmamış ve daha çok siyasi değerlendirmelere bağlı kalmıştır. Ürdün'ün, konsey içerisindeki bazı taraflara yönelik siyasi tutumları nedeniyle ilişkiler temkinli bir şekilde yürütülmüştür. Bu durum, Irak Geçici Hükümeti'nin kurulmasına kadar devam etmiştir.¹⁸²

---

¹⁸² Muzaffar Nazîr et-Ṭâlib, *el- 'Alâkât el- 'Irâkiyye el- 'Ürduniyye ba 'de Teşkil el- Hükûme el- 'Irâkiyye el- Mu 'akḳate, Mecellet Dirâsât ve Buḥûṭ el- Waṭan el- 'Arabî*, el- 'Aded 17, 2005, s. 157.

4.1.1. Ziyaretler ve Ekonomi Konferansları

4.1.1.1. Karşılıklı Ziyaretler

2003 yılında Irak'taki siyasi değişimin ardından, Irak tarafı Ürdün'e ekonomik destek konusunda, özellikle petrol türevleri alanında, yardımın kesilmeyeceği yönünde güvence vermeye başlamıştır. Ancak bunun karşılığında Ürdün'den, sınırlarını Irak'a yönelik terör eylemleri gerçekleştirmek amacıyla geçmek isteyen militanlara kapatması talep edilmiştir. Bu çerçevede Ürdün Hükümet Sözcüsü Esmâ Hıdır yaptığı açıklamada, Ürdün'ün Irak ile karşılıklı çıkarlara dayalı dengeli ilişkiler kurmaya özen gösterdiğini, bunun da Ürdün'e yönelik petrol akışının devamını sağlayacağını ve Irak'ın borç yükünü hafifletmeye yönelik çözüm arayışlarına katkı sunacağını ifade etmiştir¹⁸³. Ayrıca, Ürdün'ün önceki Irak hükümetinden aldığı uygun fiyatlı petrol hibelerinin yeniden başlatılması yönündeki arzusunu da dile getirmiştir.

Irak Geçici Hükümeti Başbakanı Dr. İyad Allavi, 19 Temmuz 2004 tarihinde göreve gelmesinin ardından gerçekleştirdiği ilk resmi ziyaretini Ürdün'e yapmıştır. Bu ziyaret sırasında iki ülke arasındaki karşılıklı destek ve iş birliği vurgulanmış¹⁸⁴; ziyaret neticesinde Irak ile Ürdün arasında birçok alanda iş birliğini kapsayan bir protokol imzalanmıştır. Bu protokol kapsamında:

- İki ülkenin başbakanlarının başkanlık edeceği ortak yüksek komite kurulmasına karar verilmiş, böylece ortak politika belirleme ve stratejik iş birliği alanları tanımlama mekanizması oluşturulmuştur.
- Çalışmaları koordine etmek ve uygun çalışma mekanizmalarını sağlamak amacıyla alt komiteler oluşturulmuştur.
- Ticaret, sanayi, eğitim, sağlık, enerji ve iletişim gibi alanlarda iş birliği öncelikleri belirlenmiştir.
- Güvenlik alanında iş birliğini güçlendirmek amacıyla ilgili yetkililer arasında düzenli toplantılar yapılması kararlaştırılmıştır.

Ayrıca, iki ülke arasında ekonomik ve mali alanlarda iş birliğini kapsayan bir mutabakat zaptı imzalanmış ve Irak'taki petrol sahalarını Ürdün'ün Akabe Limanı'na bağlayacak bir petrol boru hattı kurulması yönünde vaatler ortaya konmuştur. Bu

¹⁸³ el-Yâserî, *el- 'Irâk ve el-Muğtema' ed-Devliyy ve el- 'Ahd*, s. 228.

¹⁸⁴ Denûn, *el- 'Ürdun ve et-Tağayyurât ellezî Hadejet fî el- 'Irâk*, s. 15.

girişim, Irak'ın Ürdün ile ekonomik ilişkilerini yeniden başlatma arzusunu ve bu ilişkilerin her iki taraf için de faydalı olmasını hedeflediğini yansıtmaktadır.¹⁸⁵

Irak hükümeti, geçmiş dönemlerdeki iş birliği temellerine dayanarak Ürdün ile ekonomik ve ticari ilişkileri yeniden canlandırma yönünde girişimlerde bulunmuştur. Bu çerçevede, mali ve ekonomik alanlarda iş birliğini içeren bir mutabakat zaptı imzalanmış; ayrıca Irak'ın kuzeyindeki petrol sahalarından Ürdün'ün Akabe Limanı'na uzanacak bir petrol boru hattı inşası girişimi gündeme getirilmiştir. Irak tarafı, bu dönemde bazı Ürdün finans kuruluşlarıyla da (örneğin Konut Bankası ve Ürdün Ulusal Bankası) iş birliği yaparak çeşitli ticari işlemlerin ve anlaşmaların uygulanmasını kolaylaştırmıştır.¹⁸⁶ Bu durum, Irak'ın Ürdün ile ekonomik ilişkilerini yeniden tesis etme konusundaki samimi isteğini yansıtmaktadır.

Bu dönemde, Irak'tan Ürdün'e ardışık heyet ziyaretleri gerçekleşmiş ve çeşitli alanlarda birçok anlaşma imzalanmıştır. Bunlardan en önemlilerinden biri, iki ülke arasındaki ortak komite çalışmalarının yeniden başlatılmasıdır. Komitenin gündemine toplam yaklaşık 1 milyar 78 milyon dolar tutarında maliyeti olan hayati projeler alınmış ve bu projelerin finansmanı için bağışçı ülke ve kuruluşlara başvurulmuştur¹⁸⁷. Bu projelerden öne çıkanlar şunlardır:

- İki ülke arasındaki Karamah sınır kapısının rehabilitasyonu (105.8 milyon dolar).
- Sınır bölgesinde 10 milyon metrekaarelik serbest bölge inşası.
- İki ülke arasındaki ulaşım hatlarının geliştirilmesi (723 milyon dolar).
- Akabe Limanı'nın iyileştirilmesi (200 milyon dolar).

19 Aralık 2004 tarihinde, Ürdün Planlama ve Uluslararası İşbirliği Bakanlığı, Irak'ın yeniden inşasına yönelik çalışmaları koordine etmek ve iki ülke arasındaki iş birliğini geliştirmek amacıyla özel bir koordinasyon ofisi kurmuştur. Bu adım, Irak'ın yeniden yapılanma ve kalkınma çabalarına destek sağlamayı amaçlamıştır.¹⁸⁸

Ağustos 2005'te Ürdün Başbakanı Adnan Badran, ticaret ve güvenlik alanlarında iş birliğini geliştirmek amacıyla Irak'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Irak Başbakanı Nuri el-Maliki ise Haziran 2006'da Amman'a bir ziyaret düzenlemiştir.

---

¹⁸⁵ eṭ-Ṭâlib, *el- 'Alâkât el- 'Irâkiyye el- 'Ürduniyye*, s. 154.

¹⁸⁶ Ali, Alawi .The Occupation of Iraq winning the war losing the peace) London: New Haven. 2007

¹⁸⁷ eṭ-Ṭâlib, *el- 'Alâkât el- 'Irâkiyye el- 'Ürduniyye*, s. 158.

¹⁸⁸ el-Yâserî, *el- 'Irâk ve el-Muğtema' ed-Devlî ve el- 'Ahd*, s. 228.

Bunu takiben, Ağustos 2006'da Ürdün Başbakanı Maruf el-Bahit, Bağdat'ı ziyaret ederek ticaret anlaşmaları imzalamış ve çeşitli alanlarda iş birliğini güçlendirmiştir. Ürdün Sanayi ve Ticaret Bakanı Şerif Zeubi, Irak'ın Ürdün'e günlük ham petrol tedariki sağlamayı kabul ettiğini, ancak kesin fiyatların henüz belirlenmediğini açıklamıştır. Ürdün Planlama ve Uluslararası İşbirliği Bakanı Suheir Ali de, Ürdün ve Irak'ın ikili ilişkileri güçlendirmek amacıyla Ürdün-Irak Yüksek Komitesi'nin yıllık düzenli toplantılar yapması ve 10 sektörel komitenin çalışmalarını canlandırması konusunda mutabık kaldıklarını ifade etmiştir.¹⁸⁹ Ayrıca Kral II. Abdullah'ın 2008 yılında Irak'a gerçekleştirdiği ziyaret, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi yolunda önemli bir adım olmuştur.¹⁹⁰

Ürdün Başbakanı Nadir ez-Zehebi'nin 2009 yılında Irak'a gerçekleştirdiği ziyaretin amacı, iki ülke arasındaki ticari ilişkileri güçlendirmektir. Ziyaret kapsamında, Zehebi'nin iki ülke arasındaki ticaret hacmini artıracaklarını ifade ettiği Serbest Ticaret Anlaşması imzalandı. Bu anlaşma, Arap Büyük Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması'na ek olarak devreye girmiştir. Ayrıca, tarım alanında iş birliğini geliştirmek amacıyla bir tarım anlaşması da imzalanmış, ticaret ve yatırım alanlarında başka anlaşmaların da imzalanması gündeme gelmiştir. Zehebi, Irak ve Ürdün arasında onlarca yıla dayanan çeşitli ekonomik ve ticari anlaşmalar ile protokollerin mevcut olduğunu vurgulamış; fakat bu anlaşmalardan optimal düzeyde faydalanılamadığını ve iki ülke arasında çok geniş iş birliği ufuklarının bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁹¹

4.1.1.2. Ekonomik Konferanslar

Ürdün'ün ev sahipliği yaptığı ekonomik konferanslar, Ürdün ile Irak arasındaki ikili ilişkilerin desteklenmesinde ve güçlendirilmesinde önemli katkı sağlamıştır. Ürdün-Irak Yüksek Komitesi, aralarında 18-19 Temmuz 2005 tarihlerinde Ölü Deniz bölgesinde gerçekleştirilen Irak'a Destek Uluslararası Bağışçılar Fonu'nun dördüncü toplantısının da bulunduğu birçok önemli projeye öncülük etmiştir. Bu toplantıya 55 ülke, uluslararası kuruluş ve organizasyondan 400'den fazla temsilci katılmıştır.

28 Ağustos 2005 tarihinde Ürdün ve Irak hükümetleri arasında geniş kapsamlı bir koordinasyon toplantısı düzenlenmiş; bu toplantıda iki taraf arasında iş birliğini

---

¹⁸⁹ Şahîfet er-Ra'y, 17 Huzeyrân 2006.

¹⁹⁰ el-Mevkî' er-Resmî li-Mecles el-Wuzerâ' el-'Ürdunî, 2011.

¹⁹¹ Kitâb Sefâret el-'Irâk fî 'Ammân, râkm 2343, 13 'Aylûl 2009.

kurumsal bir çerçeveye oturtacak mekanizmalar ele alınmıştır. Taraflar, çeşitli alanlarda koordinasyonu genişletme ve ortaklıkları derinleştirme yönündeki ortak isteklerini dile getirmiştir. Bu tür toplantılar, iki ülke arasında ortak çalışmayı etkinleştirmek ve ekonomik-ticari ilişkileri güçlendirmek için önemli bir zemin teşkil etmiştir.¹⁹²

3 Nisan 2006 tarihinde Ürdün’de Irak’ın Yeniden İmarı Uluslararası Üçüncü Fuarı düzenlenmiştir. Fuar, iki Ürdünlü ve bir Kuveytli şirketin yanı sıra Irak Ekonomi Geliştirme Merkezi iş birliğiyle organize edilmiştir. Bu fuar, Irak’taki yeniden imar projeleri için sözleşmelerin imzalanabileceği gerçek bir platform oluşturmuştur. Fuar, Iraklı iş insanlarının yoğun ilgisini çekmiş ve Iraklı bakanlık ve vilayet yetkililerinden oluşan geniş katılımlı heyetlerin ilgisine sahne olmuştur. Toplamda 1175 ziyaretçi ve katılımcı fuara iştirak etmiştir.

Fuarla eş zamanlı olarak, 4-5 Nisan tarihlerinde “Irak’ın Yeniden İmarında Yeni Ufuklar” başlıklı uzmanlaşmış bir ekonomik konferans düzenlenmiştir. Konferans, Ürdün Planlama Bakanı Suheir Ali’nin himayesinde gerçekleştirilmiştir. Konferansta, Irak Konut ve Sanayi Bakanları, Suudi Arabistan İhracat Programı’ndan bir uzman ve farklı ülkelerden birçok konuşmacının katılımıyla önemli tebliğler sunulmuştur. Fuara ayrıca, Irak’ın yeniden imarında faaliyet gösterebilecek ticari ortaklıklar kurma potansiyeline sahip 92 Ürdünlü sanayi ve ticaret şirketi de iştirak etmiştir.¹⁹³

Ürdün, 7-10 Mayıs 2007 tarihleri arasında Başbakan Dr. Maruf el-Bakhit himayesinde düzenlenen Irak’ın Yeniden İmarı Uluslararası Dördüncü Fuarı’na ev sahipliği yaptı. Fuara katılım oldukça yoğun; 40 ülkeden yaklaşık 700 şirket katıldı ve 28 ulusal pavilyon ile birlikte 300’den fazla uluslararası ajans yerel ve bölgesel temsilcileri aracılığıyla fuarda yer aldı.

Fuar, Irak ve Ürdün’deki resmi makamların büyük ilgisini çekti. Ayrıca Irak’ın çeşitli vilayetlerini temsil eden resmi kurum ve kuruluşlar da katılım gösterdi. Bu durum, Irak’ın yeniden imarı için iş birliği fırsatlarının artırılmasına ve hükümetler arası destekle katılımın teşvik edilmesine yönelik kararlılığı yansıttı.¹⁹⁴

Irak’ın, Mayıs 2007’de Ürdün’de düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu’na katılımı, iki ülke arasındaki ilişkilerin pekişmesine katkı sağlamıştır. Bu katılım,

---

¹⁹² el-Yâserî, *el- ‘Irâk ve el-Muğtema’ ed-Devlî ve el- ‘Ahd*, s. 228.

¹⁹³ Şahîfet er-Ra’y, 3 Nisân 2009.

¹⁹⁴ Şahîfet ed-Düstûr, 7 ‘Eyâr 2007.

özellikle ekonomi ve yatırım alanlarında ortak iş birliği ufuklarının genişletilmesine yönelik etkili bir adım olarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda Ürdün'ün böyle önemli bir bölgesel etkinliğe ev sahipliği yapması, ülkenin siyasi ve ekonomik alandaki konumunu pekiştirmiş ve bölgedeki örnek uygulamalar arasında gösterilmesini sağlamıştır.

Forum, Ürdünlü ve Arap iş insanlarının küresel iş dünyasındaki yeni yönelimleri yakından takip etmelerine gerçek bir fırsat sunmuştur. Ayrıca, Arap sivil toplum kuruluşları ve yerel girişimler için uluslararası kurumlar ve uzmanlarla iletişim kurma ve deneyim alışverişinde bulunma imkânı sağlamıştır.¹⁹⁵

14 Nisan 2008 tarihinde, Ürdün Sanayi ve Ticaret Bakanı Mühendis Amir el-Hadidi tarafından Irak'ın Yeniden İmarı Uluslararası Beşinci Fuarı açılmıştır. Fuara Ürdün, Irak ve diğer ülkelerden yaklaşık 400 şirket katılmıştır. Bakan Hadidi, fuarın, Ürdünlü ve Iraklı iş insanlarıyla diğer ülkelerden iş insanları arasında sözleşmelerin imzalanmasına zemin hazırlayacağını umduğunu belirtmiştir. Bakan ayrıca, Ürdünlü şirketlerin fuara aktif katılımının önemine dikkat çekmiş ve Irak ekonomisinin kamu sektörünün hâkimiyetinden özel sektörün öncülüğüne geçiş sürecinde olduğunu vurgulamıştır.

Fuara Irak, Ürdün, Amerika Birleşik Devletleri, Çin, Hindistan, İspanya, Finlandiya, Fransa, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Almanya ve İtalya'dan şirketler katılmıştır. Fuar, uluslararası kuruluşların Irak ile iş birliği kurması ve savaşlar ile uzun yıllar süren ihmalkârlık nedeniyle zarar gören altyapısını yeniden imar etme amacıyla ihtiyaç duyulan 300 milyar dolardan fazla finansmanı temin etme fırsatı yaratmayı hedeflemiştir.¹⁹⁶

Araştırmacıya göre Ürdün tarafı, iki ülke arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması'nın onay sürecini tamamlamış ve anlaşmayı Resmî Gazete'de yayımlamıştır. Buna karşılık, Irak Bakanlar Kurulu, 5 Ekim 2010 tarihinde Irak-Ürdün Serbest Ticaret Bölgesi Kurulmasına İlişkin Anlaşma Tasarısını onaylamış ve yasalaştırılması amacıyla Irak Temsilciler Meclisi'ne sevk etmiştir. Ancak parlamentoda onay süreci henüz tamamlanmamıştır. Bu bağlamda, söz konusu onay sürecinin en kısa zamanda tamamlanmasının büyük önem taşıdığı değerlendirilmektedir. Ürdün'de düzenlenen

---

¹⁹⁵ el-Mevkî' el-elektronî 'Îlâf, 8 Âdâr 2005, www.elaph.com

¹⁹⁶ Şahîfet er-Ra'y, 15 Nîsân 2008.

ekonomik konferanslar ise Irak ile Ürdün arasındaki ekonomik ilişkileri geliştirmek ve iki ülke arasında gerçek anlamda bir ekonomik ortaklık tesis ederek iş birliği alanlarını genişletmek için uygun fırsatlar sunmuştur.

4.1.2. Ortak Toplantılar

Irak ile Ürdün arasında gerçekleştirilen resmî ve teknik toplantıların niteliği incelendiğinde, iki ülke başbakanlarının başkanlığında faaliyet gösteren Irak-Ürdün Yüksek Ortak Komitesi'nin ikili ilişkilerin yönlendirilmesinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. İncelenen dönemde bu komite birçok toplantı gerçekleştirmiştir. Bu komite, 2003 sonrası Irak'ta yaşanan siyasi dönüşümlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olup toplantılarının sonuçları da söz konusu dönüşümlerin yansımalarını taşımaktadır. Komitenin her yıl toplanması planlanmış olsa da, Irak'ın 2006 ve 2007 yıllarında karşılaştığı güvenlik sorunları nedeniyle toplantılar yapılamamış, ancak 2008 yılında yeniden başlatılmıştır.

Bakanlık düzeyinde ve teknik ikili görüşmelerde ise toplantıların özellikle ticaret alanında düzenli olarak altı ayda bir gerçekleştirildiği gözlemlenmiştir. Ancak Irak'taki güvenlik gerilimleri nedeniyle 2005-2007 yılları arasında geçici bir duraksama yaşanmıştır. Bu toplantılar, iki ülke arasındaki ticaret hacminin artırılmasına katkı sağlamıştır.

Özel Sektörle İlgili Olarak:

Özel sektör bağlamında, Irak ve Ürdün arasındaki ilişkiler, iki ülkenin ticaret ve sanayi odalarının temsilcileri arasında gerçekleştirilen karşılıklı ziyaretler sayesinde ilave bir ivme kazanmıştır. Bu kapsamda, Ekim 2006'da Irak Uluslararası Ticaret ve Sanayi Odası heyeti Ürdün'e bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Ürdün Sanayi Odası Genel Müdürü ile bir araya gelmiştir. Görüşmede, iki taraflı sanayi iş birliğinin geliştirilmesi ve her iki tarafın iş insanlarının çıkarlarına hizmet edecek fırsatların ele alınması konuları müzakere edilmiştir.

Bu görüşmeler sonucunda 2009 ve 2010 yıllarında tarım, ulaşım, konut, telekomünikasyon, planlama, standartlar ve kalite kontrol gibi çeşitli sektörleri kapsayan üç iş birliği protokolü ve bir dizi mutabakat zaptı imzalanmıştır. Yapılan bu çok sayıda toplantı ve kapsanan çeşitli alanlar, her iki tarafın da ilişkilerin geliştirilmesinin önündeki engelleri kaldırmaya yönelik iradesini ve ikili iş birliğini derinleştirme konusundaki ortak kararlılığını ortaya koymaktadır.

Ayrıca 26 Ağustos 2009 tarihinde, Irak ve Ürdün arasındaki kara taşımacılığı ve ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik bazı ortak mutabakatlar imzalanmıştır. Bu mutabakatlar, iki ülkenin ekonomik aktörlerinin ortak çıkarlarını gözeterek küresel taşımacılık ve lojistik zincirindeki gelişmelere uyum sağlamak, maliyetleri azaltmak, zaman tasarrufu sağlamak ve taşımacılık sektörünün rekabet gücünü artırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Mutabakatları Irak tarafı adına Ulaştırma Bakanı Mühendis Amir Abdülcabbar İsmail, Ürdün tarafı adına ise Ulaştırma Bakanı Mühendis Sehl el-Mecali imzalamıştır. Anlaşma kapsamında, taşımacılık şirketlerinin elektronik takip sistemine sahip modern araçlar ile entegre taşımacılık hizmetleri sunabilmek amacıyla konsorsiyumlar kurmaları teşvik edilmiştir. Bu konsorsiyumlara geçiş, denetim ve gümrük işlemlerinde özel kolaylıklar ve avantajlar sağlanması kararlaştırılmıştır.¹⁹⁷

Denizyolu Taşımacılığı Alanında:

Denizyolu taşımacılığı kapsamında, Akabe Limanı ve Ürdün kara sınır kapılarından giriş-çıkış yapan Irak menşeli ve Irak'a giden mallara ilişkin tüm işlemlerin hızlı, düşük maliyetli ve etkin bir şekilde gerçekleştirilmesini temin etmek amacıyla Arap Köprüsü Deniz Taşımacılığı Şirketi'nin imkânlarından yararlanmayı öngören bir Mutabakat Zaptı imzalanmıştır.

Karayolu Taşımacılığı Alanında:

Taraflar arasında dostane ilişkiler, ortak çıkarlar ve karşılıklı fayda ilkelerine uygun şekilde iki ülke ve transit geçişler dâhil olmak üzere yolcu ve yük taşımacılığını geliştirmek, kolaylaştırmak ve düzenlemek amacıyla Irak Cumhuriyeti ile Ürdün arasında Yolcu ve Yük Taşımacılığı Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın, ülkeler arasında konforlu, klimalı, teknik yeterliliğe ve genel güvenlik standartlarına sahip turistik kara taşımacılığını canlandırması beklenmektedir.

Bu kapsamda, Irak Yolcu ve Kafil Taşımacılığı Genel Şirketi ile Ürdünlü JET Şirketi arasında, yolcu taşımacılığı hizmeti sunmak üzere düzenli bir kara hattının ortak işletilmesine yönelik bir anlaşma da imzalanmıştır. Irak tarafı, Ürdün tarafına, Irak vatandaşlarına yönelik vize işlemlerinde kolaylık sağlanmasını, internet üzerinden yapılan başvurularla vizelerin bir gün içerisinde verilmesini öngören elektronik vize sisteminin uygulanmasını önermiştir. Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden yaklaşık bir ay sonra ilk turistik kara seferinin başlaması beklenmektedir. Ayrıca Irak Yolcu ve Kafil

---

¹⁹⁷ el-Mevki' er-Resmî li-Wezâret en-Naql el-'Irâkiyye, 30 Âb 2009.

Taşımacılığı Genel Şirketi ile Ürdünlü Alba House Şirketi arasında yolcu taşıma araçlarının üretimi ve pazarlanması alanında iş birliğini geliştirmek amacıyla bir Mutabakat Zaptı daha imzalanmıştır.¹⁹⁸

Teknik Komite Toplantıları:

Ürdün-İrak Ortak Teknik Komitesi toplantıları 21-22 Haziran 2009 tarihlerinde Amman'da gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 2010 yılında yine Amman'da Karayolu Taşımacılığı Teknik Ortak Komite toplantısı yapılmıştır. Bu toplantılarda iki ülke arasındaki ticaret hacmini artırmanın önündeki engeller değerlendirilmiş ve çözüm önerileri sunulmuştur. Toplantıda özellikle Irak'ın gıda karnesi (ration card) kapsamında yer alan 18 kalem ürünün temin ihalelerinde Ürdün şirketlerinin daha fazla yer alması, Irak'ın yeniden inşası projelerine Ürdünlü şirketlerin katılımının sağlanması ve Akabe Limanı üzerinden Irak'a yapılan ithalat hacminin artırılması konularında mutabakata varılmıştır.¹⁹⁹

4.1.3. Irak-Ürdün Ticaret Hacmi

Irak ile Ürdün arasındaki ticaret hacmi ele alındığında, 1980'li yıllarda Irak'ın, Ürdün ihracatında birinci sıradaki ticaret ortağı olduğu görülmektedir. Bu dönemde iki ülke arasında imzalanan protokol, ticari ilişkileri düzenlemekteydi. Söz konusu protokole göre, Ürdün, petrol ihtiyacını Irak'tan karşılarken, Ürdün özel sektörü Irak pazarının ihtiyaç duyduğu malları tedarik etmekle yükümlüydü. Bu durum, Irak pazarının Ürdün yerel pazarının doğal bir uzantısı olduğu anlayışının oluşmasına büyük katkı sağlamıştır.

Ürdün açısından bakıldığında, dış politikanın ekonomik boyutu, siyasi karar alıcılar nezdinde her zaman öncelikli bir mesele olmuştur. Özellikle Kral II. Abdullah'ın 1999 yılında anayasal yetkilerini devralmasından itibaren bu ekonomik boyut, ülkenin dış politika yönelimlerinde büyük bir yer işgal etmiştir. Nitekim Kral, birçok vesileyle yaptığı açıklamalarda, Ürdün ekonomisinin her şeyden önce geldiğini vurgulamıştır²⁰⁰.

2003 yılına dönüldüğünde, iki ülke arasındaki ticaret hareketliliğinde önemli dalgalanmalar yaşandığı görülmektedir. Özellikle ticaret protokolünün feshedilmesi ve Irak'a karşı savaş ilan edilerek Amerikan güçlerinin Irak'a girmesi, bu dalgalanmada

---

¹⁹⁸ el-Mevkî' er-Resmî li-Wezâret en-Naql el-'Irâkiyye, 30 Âb 2009.

¹⁹⁹ Şahîfet el-'Arab el-Yevm, 3 Âdâr 2011.

²⁰⁰ Wekâlet el-Belkâ' el-'Ahbâriyye, 16 'Eyâr 2010.

etkili olmuştur. Amerikan işgalinin ardından da iki ülke arasında ticari alışveriş devam etmiş, ancak bu dönemin incelenmesi, Irak ile Ürdün arasında stratejik bir ticari bağımlılığın söz konusu olduğunu göstermektedir. İşte bu stratejik bağımlılığı, çalışmamızın bu bölümünde ele alacağız.

İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2000-2002 dönemi incelendiğinde, 2002 yılında Ürdün'ün Irak'a ihracatının 439,6 milyon dolar, ithalatının ise 751,0 milyon dolar olduğu görülmektedir. Bu dönemde dış ticaret dengesi Ürdün lehine 311,2 milyon dolar fazla vermiştir. Bu ticaretin temel kalemini ise tercihli fiyatlarla ithal edilen Irak petrolü oluşturmaktaydı.

Ancak 2003 sonrasında, yani Amerikan işgalinin ardından, bu ticaretin yapısı belirgin biçimde değişmiştir. 1994 yılında 291 milyon dinar olan ihracat hacmi, 2002 yılına gelindiğinde 511 milyon dinara yükselmiş ve bu rakam, Ürdün'ün toplam dış ticaret hacminin %35,5'ini (ihracatın %19,9'u ve ithalatın %15,0'ı) oluşturmuştur. Ancak Irak'a yönelik savaş nedeniyle bu ticaret ilişkisi duraksamış ve 1990-2003 dönemi boyunca dış ticaret dengesi Irak lehine seyretmiştir²⁰¹.

2003 yılında Irak'tan Ürdün'e petrol arzının durmasıyla birlikte, Ürdün Körfez ülkelerinden petrol ihtiyacını geçici anlaşmalar yoluyla karşılamaya başlamıştır. Irak'tan ithal edilen petrolün Ürdün için taşıdığı avantaj; uygun fiyatlarla tedarik edilmesi, hükümetin tüketiciye sınırlı kâr marjlarıyla satış yapması ve ithalat bedelinin büyük ölçüde Ürdün mallarıyla ödenmesinden kaynaklanmaktaydı.

Amerikan işgalinden sonra Irak'a yönelik ihracat hacminde gözle görülür bir artış yaşanmıştır. 2003 yılında 224 milyon dinar seviyesinde olan ihracat, 2004 yılında 362 milyon dinara, 2009 yılında ise zirve yaparak 607,5 milyon dinara ulaşmıştır.

Irak piyasasında yaşanan güvenlik sorunlarına ve istikrarsızlığa rağmen, Irak Ürdün'ün Arap ülkeleri içerisindeki en büyük ihracat pazarı olmayı sürdürmüştür. Ürdün'ün Arap dünyasına gerçekleştirdiği toplam ihracat içerisinde Irak'ın payı %33,8 olmuş; bu oran Suudi Arabistan, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir ve Kuveyt'in önünde yer almıştır.

Ürdün Genel İstatistik Dairesi tarafından yayımlanan dış ticaret verilerine göre, 2006 yılında Ürdün ile Irak arasındaki ticaret hacminde bir düşüş yaşanmış ve toplam ticaret hacmi yaklaşık 327,3 milyon dinara gerilemiştir. Bu düşüşün temel nedeni, söz

---

²⁰¹ Şahîfet el-'Arab el-Yevm, 3 Âdâr 2011.

konusu dönemde Irak'ta yaşanan güvenlik istikrarsızlığıdır. Ancak bu azalmaya rağmen Irak, ticaret hacmi bakımından Ürdün'ün Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra ikinci büyük ticaret ortağı olma konumunu korumuştur. Irak, Ürdün'ün toplam ihracatının yaklaşık %15,5'ini oluşturmaya devam etmiştir.

2007-2009 yılları arasındaki dönemde ise, iki ülke arasındaki ticaret hacmi istikrarlı bir şekilde artış göstermiştir. Ulusal ihracat 858,1 milyon ABD dolarına ulaşmış ve bu rakam toplam Ürdün ulusal ihracatının %17'sini oluşturmuştur. Bu oranla Irak, %17,1 paya sahip Amerika Birleşik Devletleri'nin hemen ardından gelmiştir. Irak'ı sırasıyla %13,6 ile Hindistan ve %10,6 ile Suudi Arabistan takip etmiştir.

Toplam ihracat (ulusal ihracat + yeniden ihracat edilen mallar) hesaplandığında ise, Irak'a yönelik yeniden ihracat edilen malların değeri 418,9 milyon ABD doları olmuş ve bu rakam, diğer ülkelere yapılan yeniden ihracatın %31,3'ünü teşkil etmiştir. Böylece Irak'a yapılan toplam ihracat Ürdün'ün toplam ihracatının %20'sine ulaşmıştır. Bu oran ile Irak, Ürdün'ün en büyük ticaret ortağı konumuna yükselmiş; onu %13,7 ile ABD, %10,8 ile Hindistan ve %9,1 ile Suudi Arabistan takip etmiştir.

2003 sonrası dönemde Irak'a yapılan başlıca ihracat kalemleri ise; çimento, elektrik kabloları, plastik ürünler, bitkisel yağlar ve amonyum fosfat olmuştur²⁰². Bu veriler ışığında iki ülke arasındaki ticaret hacminin gelişimi şu şekilde özetlenebilir:

- Ürdün'ün Irak'a yönelik ihracat hacmi son yıllar boyunca sürekli artış göstermiş, belirgin bir dalgalanma yaşanmamıştır; aksine, dikkat çekici bir yükselme trendi sergilemiştir.
- 2003 sonrası dönemde Ürdün'ün Irak'a gerçekleştirdiği ihracat hacmi, 1994-2004 yılları arasındaki tüm dönemsel ortalamaların üzerine çıkmıştır. Bu durum, iki ülke arasındaki ticaret hacminin azaldığını düşünen pek çok kişinin görüşünün aksine bir tablo ortaya koymaktadır. Burada, iki ülke arasındaki tarihi ekonomik ilişkilerin, ticari bağların devamlılığı ve artışında temel bir rol oynadığı, ayrıca Ürdün'ün Irak ile ticari ilişkilerini geliştirme konusundaki belirgin rolünün altı çizilmelidir. Aynı şekilde bu durum, Irak'ın Ürdün ile ekonomik ortaklık kurma arzusunu da yansıtmaktadır.

---

²⁰² Kaynak: Ürdün Genel İstatistik Dairesi, Amman 2003.

- Ürdün'ün Irak'a yaptığı ihracat hacmi, ülkenin Arap ülkelerine toplam ihracatının üçte birinden fazlasına tekabül etmekte ve Avrupa Birliği ülkelerinin toplamına yapılan ihracatın ise üç katına ulaşmaktadır²⁰³..

- 2003 sonrasında Ürdün'ün Irak'tan yaptığı ithalat hacmi ise belirgin şekilde düşüş göstermiştir. Bunun temel nedeni, Ürdün'ün esas itibarıyla Irak'tan petrol ithalatına bağımlı olmasıdır.

Son olarak, Irak ve Ürdün arasında daha önce ticaret ve petrol protokolleri imzalanmış olduğundan, bu protokoller uyarınca Ürdün Merkez Bankası, Ürdünlü ihracatçılara mallarının bedelini Ürdün dinarı üzerinden ödemekte ve karşılığında ham petrol tahsil etmekteydi. Malların değeri ile petrol gelirleri arasındaki farkı ise kayıtlara geçirmektedir. Ancak 2003 yılından sonra bu sistem, taraflar arasındaki borçların birikmesiyle daha da karmaşık bir hâl almıştır. Ürdün Merkez Bankası'nın Irak Merkez Bankası'ndan alacakları yaklaşık 1.3 milyar dolara ulaşmış ve bu miktar iki ülke arasındaki ticaret değişim hesaplarını temsil etmiştir. Öte yandan, Irak'ın Ürdün'de yaklaşık 916 milyon dolar tutarında dondurulmuş mevduatı bulunmaktadır. Ürdün hükümeti, bu mevduatların serbest bırakılmasını, taraflar arasında dosyanın nihai olarak çözüme kavuşturulmasına kadar reddetmiştir.

Araştırmacı, iki ülkenin mali konulardaki uzmanlarının birçok toplantı yapmasına rağmen, söz konusu dosyanın hâlen incelenmekte ve tartışılmakta olduğunu ve henüz kesin bir çözüme ulaşılmadığını ifade etmektedir. Ürdün, kendi tarafında dondurulmuş Irak mevduat fonundan zarar gören Ürdünlü şirketler, bankalar ve kamu kurumlarına çeşitli ödemeler gerçekleştirmiştir. Buna karşılık Irak tarafı, yapılan bu ödemelerin yasal dayanaklarının incelenebilmesi amacıyla ilgili belge ve dokümanların kendisine iletilmesini talep etmiştir. Bu nedenle dosya hâlâ açık olup taraflar arasında müzakere edilmeye devam etmektedir.

4.2. Irak-Ürdün İlişkilerinde Petrol

Petrol, Irak-Ürdün ilişkilerinde önemli ve hassas bir eksen oluşturmuştur. 2003 yılı öncesinde Ürdün, petrol ihtiyacının yarısını Irak'tan ücretsiz, kalan yarısını ise indirimli fiyatlarla temin etmekteydi. Ancak savaşın patlak vermesi, bu miktarın Ürdün piyasasına ulaşmasını engellemiş; dolayısıyla Ürdün, petrol ihtiyacını karşılamak için

---

²⁰³ Takrîr el-Mulhâkiyye et-Ticâriyye el-'Irâkiyye fî 'Ammân, 2010.

küresel piyasalara yönelmek zorunda kalmıştır. 2006 yılında iki ülke arasında varılan yeni petrol anlaşmasına göre Irak, Ürdün'e yine indirimli fiyatlarla petrol sağlamayı kabul etmiş, ancak bu fiyatlar önceki yıllardaki kadar avantajlı olmamıştır.

4.2.1. Amerikan İşgali Öncesinde Petrol İlişkileri

Petrol, ister üretici ister tüketici ülkeler arasında olsun, ekonomik iş birliğinin geliştirilmesinde merkezi bir unsur teşkil etmiştir. Bu durum, Ürdün-Irak ilişkilerinin doğasında da açıkça yansımıştır. İki ülke arasında fiili petrol iş birliği ilk olarak 1982 yılında başlamıştır. Bu tarihte Irak hükümeti, İran-Irak Savaşı'nın (1980-1988) patlak vermesi ve Irak limanlarının İran bombardımanlarının tehdidi altına girmesi nedeniyle, petrol ihracatında Ürdün'ün Akabe Limanı'nı alternatif çıkış kapısı olarak kullanmaya başlamıştır. Bu iş birliği, 1980'li yıllar boyunca dikkate değer bir gelişme göstermiş ve çeşitli ikili anlaşmalar imzalanmıştır. O dönemde Ürdün'ün Irak'tan ham petrol ithalatı yaklaşık 2.4 milyon tona, yani günlük yaklaşık 49 bin varile ulaşmıştır. 1991 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Körfez Savaşı sonrasında Ürdün'ün Irak'tan petrol ithalatına yeniden başlamasına izin veren kararı ise, iki ülke arasındaki petrol ilişkilerini kesintiden sonra yeniden canlandırmıştır.²⁰⁴

Irak'ın, Mayıs 1996'da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (986) sayılı kararı o dönemde "petrol karşılığı gıda ve ilaç programı" olarak bilinen anlaşma çerçevesinde aldığı karara onay vermesiyle birlikte Ürdün de bu kararı memnuniyetle karşılamıştır. 1997 yılının başında Irak hükümetinin aldığı ve Ürdün'e yapılan petrol ihracat miktarını günlük 80 bin varile çıkaran karara da Ürdün olumlu yaklaşmıştır (146, 2007).

1998 yılı Ağustos ayı başında imzalanan petrol protokolü çerçevesinde ihracat miktarı günlük 90 bin varile yükseltilmiştir. Bu artış, iki ülke arasındaki ticaret hacminin genişlemesine katkı sağlamıştır. Daha sonra, 23 Aralık 2001 tarihinde taraflar petrol anlaşmasını yenilemiş ve buna göre Ürdün, günlük 95 bin varil Irak petrolü almaya başlamıştır. Bunun yarısı ücretsiz, diğer yarısı ise indirimli fiyatla satılmakta olup, günlük yaklaşık 19 bin varil indirimli fiyat kapsamında temin edilmiştir. Bu miktar, 2003 yılı başlarında 107 bin varile yükseltilmiştir²⁰⁵.

²⁰⁴ Denûn, el- 'Ürdun ve et-Tağayyurât ellezî Hadeţet fî el- 'Irâk, s. 18.

²⁰⁵ Irak Gazetesi, 27 Kasım 2002.

4.2.2. ABD İşgalinden Sonraki Petrol İlişkileri

2003 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ı işgali, Irak'tan Ürdün'e yapılan ham petrol ihracatında büyük bir düşüşe yol açmıştır. İşgal öncesinde günlük yaklaşık 107 bin varil olan ihracat miktarı, savaş sonrasında ciddi şekilde azalarak sadece 20 bin varil civarına gerilemiştir. Bu düşüşün temel nedeni, savaş sırasında ortaya çıkan güvenlik sorunları ve arz zincirinde yaşanan kesintilerdir. Taşıyıcı tanker sayısı 600'den önce 140'a, ardından savaşın ilk günlerinde sadece 10 tankere kadar düşmüştür. Askerî operasyonların sona ermesinin ardından, Irak'tan Ürdün'e yapılan petrol ihracatı tamamen durmuştur ve ülkedeki güvenlik durumunun kötüleşmesi nedeniyle bu kesinti devam etmiştir.²⁰⁶

Irak petrolünün Ürdün'e ulaşmasının durması, Ürdün ekonomisine ciddi mali yükler getirmiş ve sınırlı bütçesini zorlamıştır. Ürdün, ihtiyaç duyduğu petrolü dünya piyasalarından yüksek fiyatlarla satın almak zorunda kalmıştır. Böylelikle yakıt ve petrol ürünleri ithalat maliyeti, 2002 yılında 540 milyon Ürdün dinarı iken, 2005 yılında 1.7 milyar dinara yükselmiş; bu da dört yıl içinde %217 oranında artış anlamına gelmiştir. 2006 yılında ise bu maliyet 1.9 milyar dinara ulaşmıştır. Ayrıca, Ürdün'ün yakıt alımlarına ilişkin harcamaları, petrol yardımlarının kesilmesi ve dünya piyasasında fiyatların artmasıyla daha da yükselmiştir. Ürdün'ün ödediği petrol fiyatı, 2002-2005 döneminde enflasyon etkisi dikkate alındığında %134 oranında artmış, 2006 yılında ise fiyat artışı %29 oranında devam etmiştir.

2002-2005 döneminde ithal edilen petrol miktarı %38 oranında artmış; ancak 2006 yılında bu miktar %13 oranında azalmıştır. Böylece yakıt harcamalarının artışının temel nedeni, tüketim artışından değil, esasen dünya piyasalarındaki fiyat artışlarından kaynaklanmıştır²⁰⁷.

Ayrıca, bu petrol arzının kesilmesi, Ürdün'ün tüm ekonomik ve sosyal sektörleri üzerinde olumsuz etkiler bırakmıştır. Petrol ithalat maliyetlerinin artması, Ürdün Hazine gelirlerinin büyük bir kısmını tüketmiş ve bu durum ülkenin diğer gerekli mal ve hizmetleri ithal etme kapasitesini azaltmıştır²⁰⁸.

---

²⁰⁶ Irak Ticaret Bakanlığı Raporu, 2007/

²⁰⁷ Denûn, *el- 'Ürdun ve et-Tağayyurât ellezî Hadeţet fî el- 'Irâk*, s. 150.

²⁰⁸ Denûn, *el- 'Ürdun ve et-Tağayyurât ellezî Hadeţet fî el- 'Irâk*, s. 150.

Ürdün ve Irak yetkilileri arasında petrol alanındaki iş birliğinin güçlendirilmesi ve Ürdün'e Irak petrolünün yeniden sağlanmasına ilişkin anlaşmanın aktive edilmesi yönünde yapılan görüşmeler tekrarlanmıştır. Bu çerçevede Ürdün Başbakanı Maruf el-Bakhit'in 2006 yılı Haziran ayında Bağdat'a gerçekleştirdiği ziyaret, bu iş birliğine pratik bir zemin kazandırmıştır. Ziyaret sırasında, Başbakan Nuri el-Maliki ile yapılan görüşmeler neticesinde, Ürdün'e petrol arzını öngören bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre Irak, başlangıçta Ürdün'e günlük 10 bin varil petrol ihraç edecek ve bu miktar kademeli olarak artırılarak günlük 100 bin varile çıkarılacaktır. Böylece, Ürdün'ün günlük yaklaşık 120 bin varil olan toplam petrol ihtiyacının büyük bir kısmı karşılanmış olacaktır.

Ayrıca, anlaşma gereği, satılan petrolün varil fiyatı Körfez petrol fiyatlarının yaklaşık 18 dolar altında belirlenmiştir. Bu durum, dünya piyasalarında sürekli dalgalanan ve yükselen petrol fiyatlarının Ürdün ekonomisi üzerinde yarattığı mali baskının hafifletilmesine katkı sağlamıştır.²⁰⁹

Ürdün'e ait bazı ekonomik istatistikler, Irak petrolünün ithalatı sayesinde elde edilen yıllık tasarruf miktarını, Ürdün'e uygulanan indirimli fiyatlar ve nakliye ücretleri çıkarıldığında, yıllık yaklaşık 108 milyon ABD doları olarak tahmin etmektedir.²¹⁰

Irak'ın Ürdün'e petrolü indirimli fiyatlarla verme kararı, ikili ilişkilerin güçlenmesi yönünde olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiş ve iki ülke arasında daha yüksek düzeyde ekonomik bütünleşmeye yönelik destekleyici bir adım olarak kabul edilmiştir. Bu yaklaşım, hem üretim maliyetlerini düşürmek hem de ihracat pazarlarında Ürdün ekonomisinin rekabet gücünü artırmak açısından önemli katkılar sağlamıştır.

Ancak, anlaşmanın imzalanmasının ardından Irak'ta yaşanan istikrarsız güvenlik durumu, anlaşmanın uygulanmasını aksatmış ve geciktirmiştir. Taraflar, Irak petrolünün Ürdün'e ve kara yoluyla sevkiyatının güvenliğini sağlamak amacıyla çeşitli garantilerin sağlanabilirliğini incelemek üzere birçok girişimde bulunmuştur. Nihayetinde, Irak tarafı, Ürdün'e giden kara yolunun güvenliğini sağladıktan sonra, yaklaşık dört yıllık bir

---

²⁰⁹ Şahîfet er-Ra'y, 22 Âb 2006.

²¹⁰ Şahîfet el-Ğad, 6 'Aylül 2009.

kesintinin ardından petrol ihracatını yeniden başlatmıştır²¹¹. Bu kapsamda, Irak günlük 30 bin varil petrol ihracatına başlamıştır.

Ürdün Enerji ve Mineral Kaynaklar Bakanlığı, geçtiğimiz yılın Ağustos ayında iki ülke arasında imzalanan petrol anlaşmasının uygulanması çerçevesinde ilk Irak petrol sevkiyatlarının Ürdün'e ulaştığını duyurmuştur. Bakanlık sözcüsü Maher eş-Şevabke, sekiz tanker dolusu Irak petrolünün, iki ülke arasında bu iş için özel olarak tahsis edilen bir bölgede Ürdün tankerlerine aktarılacak üzere boşaltılmaya başladığını bildirmiştir. Bu tankerlere, daha sonra başkent Amman'ın kuzeydoğusunda yer alan Zerka'daki petrol rafinerisine taşınmak üzere nakliye gerçekleştirilmiştir.

Ayrıca, Irak makamlarının Ürdünlü yetkililere 24'ü itibarıyla Kerkük'ten 166 tanker dolusu petrolün Ürdün'e doğru yola çıktığını bildirdiği ifade edilmiştir. Sevkiyatlar Kerkük petrolünden oluşmakta olup, Irak sınırına kadar Irak tankerleriyle taşınmakta, sınırda ise yükler Ürdün tankerlerine aktarılmaktadır.²¹²

Ancak petrol anlaşması bazı sorunlarla karşı karşıya kalmış ve Irak petrolünün Ürdün'e ulaşmasında düzensizlikler meydana gelmiştir. Bu nedenle Irak Dışişleri Bakanı Hoşyar Zebari'nin Haziran 2008'de Amman'da yaptığı açıklamalar, Irak'ın ham petrolü indirimli fiyatlarla Ürdün'e tedarik etme taahhüdünü sürdürdüğünü ortaya koymuştur. Zebari, Amman'daki Irak Büyükelçiliği'nde düzenlediği basın toplantısında, Ürdünlü yetkililerle petrol tedarik anlaşmasının uygulanmasını kolaylaştırma yollarını görüştiklerini ifade ederek, yaşanan aksaklıkların çoğunlukla lojistik ve nakliye mekanizmalarıyla ilgili teknik nedenlerden kaynaklandığını vurgulamıştır. Ayrıca Irak'ın bu anlaşmaya bağlı kalmaya devam ettiğini ve petrol anlaşmasının uygulanmaya devam ettiğini, ancak son bir yılda uygulamanın kısmi ve yavaş olduğunu belirtmiştir. Öte yandan Zebari, iki ülke arasındaki kara yolunda güvenlik durumunun iyileşmekte olduğunu ve petrol taşımacılığı için koşulların daha elverişli hale geldiğini de sözlerine eklemiştir.²¹³

Irak'ın bu anlaşmaya bağlılığını teyit etmek amacıyla, Irak Başbakanı Nuri el-Maliki ile Ürdün Başbakanı Nader ez-Zehebi, Maliki'nin 12 Haziran 2008'de Ürdün'e yaptığı ziyarette, 2006 yılında imzalanan petrol anlaşmasının süresini üç yıl uzatan yeni bir mutabakat zaptı imzalamışlardır. Maliki'nin Ürdün Kralı II. Abdullah ile yaptığı

---

²¹¹ Denûn, *el- 'Ürdun ve et-Tağayyurât ellezî Hadejet fî el- 'Irâk*, s. 153.

²¹² el-Cezîre Net, 29 Temmûz 2007.

²¹³ Şahîfet el-Ğad, 13 Huzeyrân 2008.

görüşmenin ardından, Irak tarafı iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin doğru yönde ilerlediğini bir kez daha vurgulamıştır. Ağustos 2008’de ise petrol anlaşmasının fiilen uygulanmasına başlanmıştır; Irak, Ürdün’e günlük 10 bin varil ham petrol ihraç etmeye başlamıştır. Bu petrol, Akdeniz fiyatlarının yaklaşık 18 dolar altında bir fiyattan temin edilmiştir. Anlaşmanın uygulanması, hem Ürdün halkı hem de resmi makamlar nezdinde olumlu bir yankı uyandırmıştır.²¹⁴

Petrol, 3 Eylül 2009 tarihinde Ürdün Başbakanı Nader ez-Zehebi’nin Bağdat’a gerçekleştirdiği ziyarette Irak Başbakanı ile yaptığı görüşmelerin en önemli gündem maddelerinden birini oluşturmuştur. Görüşmelerde, 2006 yılında iki taraf arasında imzalanan anlaşmanın uygulanması çerçevesinde Ürdün’ün Irak’tan petrol ihtiyacının karşılanması konusu ele alınmıştır. Zehebi, Irak’tan Ürdün’e sağlanan petrol miktarının artırılması imkanının görüşüldüğünü belirtmiş ve günlük 10 bin varil olan miktarın kademeli olarak 15-20 bin varile çıkarılması temennisini dile getirmiştir. Ayrıca, gelecekte Kerkük-Banyas petrol boru hattının yeniden inşasıyla, petrolün kamyonlarla değil bu boru hattı üzerinden Ürdün’e taşınabileceğini ifade etmiştir.²¹⁵

Irak’tan petrol tedarikinin durması ve indirimli fiyatlarla sağlanmasına yönelik anlaşmanın uygulanmasında yaşanan aksaklıkların yol açtığı etkilerle başa çıkmak amacıyla Ürdün birçok önlem almıştır. Bu kapsamda, enerji tedarik kaynaklarını çeşitlendirme yoluna gitmiş; Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri, Akabe Limanı üzerinden petrol ve türevlerinin ithalatında önemli kaynaklar haline gelmiştir. Ayrıca, Mısır’dan elektrik ve doğalgaz ithalatı ortak nakil hatlarıyla sağlanmıştır²¹⁶. Bunun yanında, petrol ithalat maliyetlerindeki artış, Ürdün’ün döviz gelirlerinin önemli bir kısmını tüketmiş ve kalkınma faaliyetlerinin devamı için gerekli mal ve hizmetlerin ithalat kapasitesini azaltmıştır.

Petrolün Akabe üzerinden nakliyle taşınma mesafesinin %80 oranında azalması, Ürdün’ün mevcut petrol nakil kapasitesinin %80’inin kullanılmamasına yol açmıştır. Ürdün ayrıca, yerli enerji kaynaklarının keşfi ve değerlendirilmesi faaliyetlerini, özellikle petrol, doğalgaz ve kaya petrolü alanlarında genişletme yoluna gitmiştir. Ayrıca, büyük yatırımlar gerektiren ve Ürdün’ün kendi kaynaklarıyla finanse

---

²¹⁴ et-Taqrîr es-Senewî li-Sefâret el-‘Irâk fi ‘Ammân, ğayr menşûr, 2009.

²¹⁵ Kitâb Sefâret el-‘Irâk fi ‘Ammân, raqm: 2866, 9 ‘Aylûl 2009.

²¹⁶ Abdullâh Cum‘a el-Hâcc, *el-Maşlahâ el-Waṭaniyye*, 27 Teşrîn et-Tânî 2010, el-mevkî‘ el-elektronî: www.alittihad.ae.

edemeyeceği Kızıldeniz-Ölüdeniz (İki Deniz Kanalı) Projesi için özel sermaye yatırımlarını çekme yönünde çalışmalar yapılmıştır.²¹⁷

Küresel petrol fiyatlarındaki artış, Ürdün'ün akaryakıt ithalat harcamalarını ciddi şekilde artırmıştır. Fiyatlar, 2002-2005 yılları arasında %134 oranında yükselmiş; 2006 yılında ise %29 oranında artmaya devam etmiştir. 2002-2005 döneminde Ürdün'ün ithal ettiği petrol miktarında %38 oranında artış yaşanırken, bu miktar 2006 yılında %13 oranında azalmıştır. Dolayısıyla, yakıt harcamalarındaki artışın asıl nedeni tüketimdeki artıştan değil, uluslararası fiyatlardaki yükselişten kaynaklanmıştır. Petrol fiyatlarındaki bu keskin artış, Ürdün'ün gayrisafi yurtiçi hasılası üzerindeki harcama kalıplarını önemli ölçüde etkilemiştir. Bunun sonucunda Ürdün hükümeti, mali nedenler ve yeniden yapılandırma programlarının uygulanması çerçevesinde enerji sübvansiyonlarını kademeli olarak azaltma politikası benimsemiştir.²¹⁸

Irak ile Ürdün arasında bir petrol boru hattının inşası ise, iki ülke arasında daha önceki siyasi ve teknik görüşmelerde gündeme gelen projelerden biridir. Taraflar, 1998 yılında toplam uzunluğu 650 kilometre olacak bir petrol boru hattının inşa edilmesi konusunda anlaşmaya varmışlardır. Projenin toplam maliyeti o dönemde yaklaşık 350 milyon Ürdün dinarı olarak tahmin edilmiş ve günlük taşıma kapasitesi 250 bin varil olarak planlanmıştır. Ancak bu boru hattı ile ilgili çalışmalar durdurulmuş ve proje zaman içerisinde yalnızca çeşitli aralıklarla gündeme getirilen etüt ve öneri aşamasında kalmıştır.²¹⁹

Projeye göre, Irak petrol borularının Ürdün'deki Zerka Petrol Rafinerisi'ne ve oradan da Akabe Limanı'na ulaşması, böylece Irak petrolünün bu hat üzerinden dünya piyasalarına ihraç edilmesi öngörülmekteydi. Hattın her iki ülke sınırları içerisindeki kısımlarıyla ilgili maliyetler ilgili taraflarca karşılanacaktı. Ancak Irak'ta yaşanan güvenlik sorunları nedeniyle bu çalışmalar askıya alınmıştır. Bununla birlikte, iki ülke arasındaki ortak komisyonlar projeyi yeniden gündeme taşımış ve ekonomik açıdan fizibilitesini vurgulamışlardır. Konuyla ilgili bazı ekonomik çalışmalara göre, boru hattının Ürdün sınırları içerisindeki maliyeti yaklaşık 125 ile 150 milyon Amerikan doları arasında değişmekte ve tamamlanması için iki yıllık bir süreye ihtiyaç duyulmaktadır. Projenin uygulanmasını ise POOT (Sahip Olma, İşletme ve Mülkiyetin Devri) modeliyle çalışacak bir yatırım şirketi üstlenecektir.

---

²¹⁷ el-Hâcc, *el-Maşlaḥa el-Waṭaniyye*, s. 68.

²¹⁸ Takrîr Wezâret et-Tiğâre el-'Irâkiyye, 2007, s. 1.

²¹⁹ et-Tâlib, *el-'Alâkât el-'Irâkiyye el-'Ürduniyye*, s. 160.

Iraklı göçmenlerin Ürdün'deki enerji tüketimine olan etkisine gelince, bu konuda yapılan bazı çalışmalar arasında belirgin farklılıklar gözlemlenmektedir. Bazı araştırmalar, enerjinin Ürdün milli ekonomisi için en yüksek maliyetli üretim faktörlerinden biri olduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda, Iraklı nüfusun Ürdün'e olan etkisinin ödemeler dengesi üzerinde ek yükler oluşturduğu ve döviz rezervleri üzerinde baskı yarattığı ifade edilmektedir. Çünkü Iraklı göçmenlerin sayıca büyük oluşu, Ürdün'de enerji tüketimi üzerinde ciddi bir baskı oluşturmuştur. Öte yandan, Iraklıların Ürdün'deki varlığının, Ürdün hükümetinin Irak hükümetiyle yaptığı görüşmelerde indirimli fiyatlarla petrol temin edilmesi konusunda anlaşma sağlamasına katkı sunduğu ve böylece kıt kaynaklar ve zayıf ekonomik yapı karşısında Ürdün üzerindeki baskının azaltılmasına yardımcı olduğu da değerlendirilmektedir.²²⁰

Bazı diğer çalışmalar da bu konuyu ele almıştır. Bunlardan biri Ürdün Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi tarafından İngilizce olarak yayımlanan ve *"Ürdün'de Iraklıların Varlığının Büyüme ve Enflasyon Üzerindeki Etkisi"* başlıklı çalışmadır. Bu çalışma, Iraklıların ekonomik büyüme veya enflasyon oranlarındaki artışın başlıca nedeni olmadığını ortaya koymaktadır. Çalışmaya göre, enflasyonun başlıca nedeni, özellikle 2003 yılında Irak'ın Amerikan işgaline uğramasından ve Ürdün'ün daha önce aldığı sübvansiyonlu Irak petrolünden mahrum kalmasından sonra dünya petrol fiyatlarının önemli ölçüde yükselmesi olmuştur. Ayrıca gıda maddeleri ihracatının artması, ithalat maliyetlerinin yükselmesi ve döviz kuru oranının bazı para birimlerine karşı düşmesi gibi etkenler de birlikte Ürdün'de nispeten yüksek enflasyona yol açan unsurlar arasında sayılmıştır.²²¹

4.3. Ürdün'deki Irak Yatırımları

Ürdün'de yatırım yapmanın en önemli avantajlarından biri; stratejik konumu, istikrarlı siyasi ortamı, serbest piyasa ekonomisine dayalı politikaları ve özel sektör liderliğinde ticaretin serbestleştirilmesi ve küresel ekonomiye entegrasyon sağlamasıdır. Ürdün yatırım ortamını cazip kılmak amacıyla çeşitli teşvik ve muafiyet paketleri sunmaktadır. Buna göre, projelerin konumuna ve sektörüne bağlı olarak gelir vergisi ve sosyal hizmetler vergisinden %25, %50 ya da %75 oranlarında ve 10 yıl süreyle

---

²²⁰ Hâzim 'Abd el-Ĥamîd en-Nu'aymî, *el- 'Irâk ve el- 'Ürdun: Dirâse fî el- 'Alâkât es-Siyâsiyye, Mecellet Dirâsât ve Buĥûĥ el-Waĥan el- 'Arabî*, el- 'Aded (20–21), 2006, s. 16.

²²¹ Ibrahim Saif and David M. DeBartolo (2007). The Iraq War's Impact on Growth and Inflation in Jordan, Center For Strategic Studies University of Jordan. 2007.

muafiyet sağlanmaktadır. Ayrıca, sabit varlıkların ithalatında gümrük vergileri ve diğer vergilerden %100 muafiyet uygulanmaktadır.

Ürdün'de kurulan yatırımlar, Amerika Birleşik Devletleri ile nitelikli sanayi bölgeleri (QIZ) anlaşması kapsamında vergi ve gümrük vergisinden muaf bir şekilde ABD pazarına erişim imkânı bulmakta; 2002 yılı Mayıs ayında yürürlüğe giren Ürdün-Avrupa Birliği Ortaklık Anlaşması sayesinde AB pazarına gümrüksüz ihracat yapabilmekte; ayrıca Arap Serbest Ticaret Anlaşması ve bazı ikili düzenlemeler sayesinde ondan fazla Afrika ülkesine erişim sağlayabilmektedir. Ürdün ayrıca, Amman, Zerka, Akabe ve Kerak'ta bulunan serbest bölgeler ve sanayi şehirleriyle dünya standartlarında iletişim ve altyapı imkânları sunmaktadır.²²²

Iraklılar, 2003 sonrasında Ürdün'deki yatırım ortamını canlandırmada kayda değer katkılar sağlamışlardır. Iraklıların yatırımları ve tüketimleri, özellikle 2003 sonrasında Ürdün ekonomisinde büyümeyi teşvik etmiştir. Verilere göre, Ürdün'ün gayri safi yurt içi hasılası (GSYİH) %3 civarında seyrettiği 1990'lı yılların sonlarından 2003 yılı itibarıyla %6'ya yükselmiş; 2004 yılında %8.4'e ulaşmış; sonraki yıllarda ise 2005'te %7.2, 2006'da ise %6.4 seviyelerinde gerçekleşmiştir.

Iraklı sermayenin Ürdün piyasasına girişi, piyasadaki likiditeyi artırmış, yatırımların ve ticari faaliyetlerin hacmini genişletmiş ve ekonomik hareketliliği hızlandırarak piyasaya esneklik kazandırmıştır. Bu durum ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyerek Ürdünlüler ve Iraklılar için yeni istihdam olanakları yaratmıştır.

Buna karşılık, bu yoğun Iraklı varlığının Ürdün ekonomisi üzerinde baskılayıcı etkileri de olmuştur. Bu etkiler; sağlık, eğitim ve ulaşım hizmetleri dâhil olmak üzere Ürdün'ün altyapısı üzerindeki yükün artması, mal ve hizmetlere olan talebin yükselmesi ve bunun sonucunda fiyatların yukarı yönlü hareket etmesi şeklinde kendini göstermiştir.²²³

Yatırım konusuna dönecek olursak, 2004 ile 2006 yılları arasındaki Irak yatırımlarının hacmine hızlıca bakıldığında, bu yatırımların 20 kat arttığı görülmektedir. Ancak buna rağmen, Irak yatırımlarının Arap yatırımlarına kıyasla hâlâ sınırlı kaldığı dikkat çekmektedir. Irak ile Ürdün arasındaki ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi inancıyla hareket eden Ürdün hükümeti, Iraklı iş insanlarına ve yatırımcılara daha fazla

---

²²² en-Nu'aymî, *el-'Irâq ve el-'Ürdun: Dirâse fî el-'Alâkât es-Siyâsiyye*, s. 28.

²²³ ahîfet eş-Şark el-'Ewsat, 30 'Eyâr 2009.

kolaylık sağlamış; bu kolaylıklar Ürdün ekonomisinin canlanmasına önemli katkılarda bulunmuştur. 2004-2005 yılları arasında Ürdün Yatırımı Teşvik Yasası'ndan yararlanan Irak yatırımlarının büyüklüğü 148 milyon Ürdün dinarına ulaşmış olup, bu rakam Arap yatırımlarının toplamının %14.5'ini ve Ürdün'deki toplam yatırımların yaklaşık %5'ini oluşturmaktadır.

Ürdün Yatırım Projeleri Kurumu'na kayıtlı ve hâlen devam eden Irak yatırımlarının büyük kısmı sanayi sektöründe yoğunlaşmıştır. 2004-2006 yılları arasında sanayi sektörüne yapılan Irak yatırımları toplam sanayi yatırımlarının yaklaşık %6.5'ini teşkil etmektedir. Iraklı yatırımcıların ağırlıklı olarak sanayi sektörünü tercih etmelerinin sebebi, bu sektörün diğer alanlara kıyasla daha yüksek kâr oranları sağlamasıdır. Ayrıca, Ürdün'deki yoğun Iraklı varlığı gayrimenkul piyasasında da enflasyonist baskılar yaratmıştır. Ürdün'ün sahip olduğu avantajlar, yalnızca Iraklıları değil, Irak'taki fırsatlardan faydalanmak isteyen diğer kişileri de Ürdün'e çekmiş ve burada aileleri için konut satın alarak, işlerini Irak'tan yürütmelerine olanak tanımıştır. Bu durum, ofis talebinin artmasına ve Ürdün inşaat sektörünün canlanmasına da katkı sağlamıştır.

2009 yılına gelindiğinde, Ürdün'de gayrimenkul yatırımı yapan Ürdün vatandaşı olmayan yabancıların toplam konut ve arsa satış işlemleri 4.810 işlem olarak kaydedilmiştir. Bunlardan 1.889'u daire, 2.921'i ise arsa satışlarıdır. Satılan dairelerin toplam yüzölçümü 299.462 metrekare, arsa satışlarının toplam yüzölçümü ise 24.757.305 metrekare olup, toplam piyasa değeri 271.268.914 Ürdün dinarı olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam, 2008 yılına kıyasla 116.683.944 Ürdün dinarı (yaklaşık %43 artış) oranında artış göstermiştir. Bu toplamdan 154.584.970 dinar daire satışlarından, geri kalan kısmı ise arsa satışlarından elde edilmiştir.

Yatırımcıların uyrukları incelendiğinde, Irak vatandaşları 1.400 yatırımcı ile ilk sırada yer almıştır. Onu 1.219 yatırımcı ile Kuveyt vatandaşları ikinci, 402 yatırımcı ile Suudi Arabistan vatandaşları üçüncü sırada takip etmiştir. Satışların yatırım tutarları açısından bakıldığında da Irak vatandaşları 137.300.021 Ürdün dinarı ile yine ilk sırada yer almış; ABD vatandaşları 19.820.214 dinar ile ikinci, Suudi Arabistan vatandaşları 18.586.141 dinar ile üçüncü, Kuveyt vatandaşları ise 15.200.962 dinar ile dördüncü sırada bulunmuştur.²²⁴

---

²²⁴ el-Mevkî' er-Resmî li-Dâ'iret el-Arâdî ve el-Misâhe el-'Ürduniyye.

2010 yılının ilk çeyreğinde ise yabancı yatırımcılara yapılan toplam arsa ve konut satışları 1.036 işlem olarak kaydedilmiştir. Bunlardan 525'i daire, 511'i ise arsa satışlarıdır. Satılan dairelerin toplam yüzölçümü 83.283 metrekare, arsa satışlarının yüzölçümü ise 2.075.583,6 metrekaredir. Toplam satış değeri 77.850.248 Ürdün dinarına ulaşmış olup, bu rakam bir önceki yılın aynı dönemine göre %90 oranında artış göstermiştir. Bu toplamdan 40.719.963 dinar daire satışlarından, 37.130.285 dinar ise arsa satışlarından elde edilmiştir.

Uyruklara göre dağılımda Irak vatandaşları 468 yatırımcı ile ilk sırada yer almış, Kuveyt vatandaşları 182 yatırımcı ile ikinci, Suudi Arabistan vatandaşları ise 82 yatırımcı ile üçüncü sırada bulunmuştur. Yatırım tutarları açısından da Irak vatandaşları 49.069.586 Ürdün dinarı ile ilk sırada yer alırken; Lübnan vatandaşları 5.032.160 dinar ile ikinci, Suudi Arabistan vatandaşları ise 4.093.181 dinar ile üçüncü sırada yer almıştır.²²⁵

2009 yılı ilk çeyrek verileriyle karşılaştırıldığında; o dönemde Ürdün vatandaşları 403 yatırımcı ile ilk sıradayken, Irak vatandaşları 197 yatırımcı ile ikinci, Suudi Arabistan vatandaşları 199 yatırımcı ile üçüncü sırada yer almıştı. Yatırım tutarlarına göre ise Irak vatandaşları 17.877.540 dinar ile birinci, Suudi Arabistan vatandaşları 4.666.318 dinar ile ikinci, Birleşik Arap Emirlikleri vatandaşları ise 3.037.097 dinar ile üçüncü sırada bulunmuştu. Bu karşılaştırma, 2010 yılının ilk çeyreğinde Iraklı yatırımcı sayısının bir önceki yılın aynı dönemine göre 271 kişi arttığını ortaya koymaktadır.

Satın alma gücü açısından da değerlendirildiğinde, arsa ve konut yatırımlarında Iraklıların yatırımlarında belirgin ve somut bir artış olduğu görülmektedir. Bu artış 31.818.046 Ürdün dinarına ulaşmış olup, Irak vatandaşlarının bu istatistiklerde ilk sırada yer alması da bu eğilimin açık bir göstergesidir. Ayrıca, Iraklı yatırımcılar 2006 yılı başından itibaren Ürdün Şirketler Denetleme Dairesi'ne kayıtlı Ürdün şirketlerindeki yatırımcılar arasında ilk sırada yer almıştır. Iraklıların yatırımları aynı dönemde 83.7 milyon Ürdün dinarına ulaşırken, bir önceki yılın aynı döneminde bu rakam 79.4 milyon dinardır. Buna karşılık, Kuveytli ortakların katkısında ciddi bir düşüş yaşanmış ve 2006 Eylül sonu itibarıyla 27.7 milyon dinara gerilemiştir. Bu miktar, 2005 yılının aynı döneminde 161.3 milyon dinar seviyesindeydi. Aynı şekilde, Birleşik Arap Emirlikleri vatandaşlarının kayıtlı şirketlerdeki yatırımları da 2006'nın ilk dokuz ayında

---

²²⁵ el-Mevkî 'er-Resmî li-Dâ'iret el-Arâdî ve el-Misâhe el-'Ürduniyye.

2.9 milyon dinara düşmüş; 2005 yılının aynı döneminde ise bu miktar 136.9 milyon dinardı.

Mısırlı yatırımcıların Ürdün'de kayıtlı şirketlerdeki yatırımları da düşüş göstermiş ve 2006'nın ilk dokuz ayında 12 milyon dinara gerilemiştir. Bu rakam, 2005'in aynı döneminde 75 milyon dinardı.²²⁶

Ürdünlü yetkililerden alınan resmi verilere göre, Iraklı yatırımcılar beş yıl üst üste Ürdün Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na kayıtlı yabancı yatırımcılar arasında ilk sırayı korumuştur. Bankacılık sektörüne gelince, Ürdün Merkez Bankası, Iraklı özel bankalara Ürdün'de genel merkez olarak faaliyet gösterme izni vermemiştir. Ancak Iraklı bankaların Ürdün'deki varlığı, sadece şubeleri üzerinden sağlanmaktadır²²⁷; bu şubeler doğrudan Irak'taki merkezlerine bağlı olarak çalışmaktadır ve faaliyetlerini başkent Amman'da sürdürmektedir. Öte yandan, Ürdün bankaları, Iraklı müşterilere yönelik kredi, finansman ve akreditif işlemleri gibi kredi politikalarında halen temkinli bir yaklaşım sergilemektedir.

Iraklı yetkililer, Ürdün bankalarıyla bankacılık ilişkilerini yeniden canlandırmak, iki ülke arasında yeni iş birliği ve eğitim fırsatları oluşturmak amacıyla girişimlerde bulunmuşlardır. Bu kapsamda, Iraklı personelin Ürdün'de düzenlenen eğitim programlarına katılımı desteklenmiş; ayrıca, Ürdün'de faaliyet gösteren Rafıdain Bankası şubelerinin varlığından istifade edilerek, bu şubelerin Ürdün bankaları ve kurumlarıyla finansal alışverişte etkin kanallar haline gelmesi hedeflenmiştir. Böylece, özellikle ekonomik ve ticari alanlarda ortak iş birliği ufuklarının geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Öte yandan, Irak'taki Rashid Bankası da Ürdün bankacılık kurumlarıyla iş birliğini geliştirme çabalarına başlamış; bu doğrultuda Ürdün İskan ve Ticaret Bankası ile Ürdün Ulusal Bankası'na akreditif açılması ve benzeri finansman kolaylıkları sağlanması konusunda resmi temaslarda bulunulmuştur.

Vergi alanında ise iki taraf arasında mevzuatlar, uygulama kılavuzları ve tecrübeler paylaşılmıştır. Şu anda Irak Gümrük İdaresi Genel Merkezi ile sınır kapıları arasında elektronik bir bağlantı bulunmamakla birlikte, bu bağlantının yakın gelecekte kurulması için ciddi hazırlıklar yürütülmektedir. Söz konusu bağlantı kurulduğunda, Irak tarafındaki Trebil Gümrük Merkezi ile Ürdün tarafındaki El-Kerame Gümrük

---

²²⁶ Şaḥîfet ed-Düstûr, 3 Kânûn el-'Evvel 2006.

²²⁷ Şaḥîfet el-Ğad, 15 Teşrîn et-Ṭânî 2009.

Merkezi arasında elektronik entegrasyon sağlanacaktır. Ayrıca, gümrük idaresi ASYCUDA sistemini uygulamaya koymayı planlamaktadır. Bu sistem sayesinde Ürdün ve Suriye gibi komşu ülkelerle gümrük sistemleri entegre edilecek ve bu da gümrük alanında bilgi alışverişini kolaylaştıracaktır. Böylelikle kaçakçılıkla mücadele ve istihbarat kanallarının etkinleştirilmesi yoluyla iki ülke arasındaki iş birliği daha da güçlendirilecektir.²²⁸

Irak İş Konseyi Başkanı Macid El-Saidi, Ürdün'deki resmi makamlar ve bankalar tarafından alınan bazı tedbirlerin, birçok Iraklı sermayedarın Ürdün'den başka ülkelere yönelmesine sebep olduğunu ifade etmektedir. Bu yatırımcılar, İstanbul ve Beyrut gibi alternatif pazarlara geçiş yapmışlardır; zira buralarda daha fazla kolaylık ve daha iyi koşullar bulmuşlardır. Elbette, bu yatırımcıların Ürdün'e yeniden dönüşleri ise oldukça zor hale gelmiştir. Ayrıca, önceki yıllarda vize teminindeki güçlükler de, Ürdün'ün çok sayıda küçük Iraklı tüccarın yatırımından mahrum kalmasına yol açmıştır. Bu tüccarlar, Irak piyasasının ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla başka pazarlara yönelmek zorunda kalmışlardır.²²⁹

Buna karşılık, Kral II. Abdullah'ın çeşitli dönemlerde Ürdün'deki resmi makamlara verdiği talimatların, Iraklı yatırımcıların Ürdün'deki faaliyetlerini kolaylaştırdığını görmekteyiz. Özellikle 2009 yılı Şubat ayında yayımlanan ve Iraklı yatırımcıların lehine düzenlemeler içeren talimatlar, Iraklı yatırımcıların Ürdün'e yönelme isteğini artırmıştır.

Bu düzenlemeler kapsamında, iş insanları ve yatırımcıların Ürdün'e giriş vizesi almaları kolaylaştırılmış; şirket kayıtlarında İçişleri Bakanlığı'nın onayının yeterli olması ve bu onayın yıllık ikamet izni alımı, gayrimenkul ve araç satın alımı ya da sürücü belgesi değiştirme işlemlerinde sürekli onay olarak kabul edilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca, Ürdün Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na kayıtlı ve faaliyet gösteren şirketlerde ortak ya da yatırımcı olan kişilerin reşit olmayan çocuklarına da yıllık ikamet izinleri verilmiştir. Bu kararlar çerçevesinde, Ürdün'de on yıldan uzun süredir ikamet eden yatırımcı ve ortaklara beş yıllık ikamet izinleri tanınmıştır.

---

²²⁸ el-Mevkî' er-Resmî li-Wezâret el-Mâliyye el-'Irâkiyye, 2011.

²²⁹ Mukâbele şahşîyye ma'a Dr. Mâcid es-Sâ'idî, 6 Nîsân 2011.

Yeni düzenlemeler ayrıca, yıllık ikamet iznine sahip Iraklıların gayrimenkul ya da araç satın alımlarında ve sürücü belgesi değiştirme işlemlerinde ön onay alma zorunluluğunu kaldırmıştır.

Bu talimatlar doğrultusunda, Ürdün’de ikamet etmeyen Iraklıların da gayrimenkul satın almasına izin verilmiş; Ürdün’de ikamet eden Iraklıların ise çocukları veya eşleri adına birden fazla daire satın alabilmeleri ve aile bireyleri adına birden fazla araç kaydettirip tescil ettirebilmeleri kolaylaştırılmıştır. Tüm bu düzenlemeler, Ürdün’deki yatırım ortamını teşvik etme yönündeki politikalarla uyumlu bir şekilde gerçekleştirilmiştir.²³⁰

Her iki ülkenin, aralarındaki uzun yıllara dayanan iş birliği ve ayrıcalıklı ilişkiler çerçevesinde ekonomik iş birliğini geliştirmek amacıyla birtakım projeler oluşturdıklarına da değinilebilir. Taraflar, ekonomik bütünleşmeyi gerçekleştirmek amacıyla çaba göstermişlerdir. Örneğin, iki ülke arasında Ürdün-Irak Kara Taşımacılığı Şirketi, Mısır’ın da ortak olduğu Arap Feribot Şirketi (El-Cisr El-Arabi) ve Arap İlaç Sanayii Merkezi gibi ortak şirketler kurulmuştur. Bu yatırımların geleceği ise doğal olarak Irak ve Ürdün arasındaki ilişkilerin seyri ve geleceğiyle doğrudan bağlantılıdır. İlişkiler, dönem dönem siyasi anlaşmazlıklarla karşı karşıya kalmış olsa da taraflar zamanla karşılıklı ticari menfaatleri ön plana çıkararak bu anlaşmazlıkların üstesinden gelmeyi başarmışlardır.

Özel Irak yatırımları bağlamında ise, bu yatırımların Ürdün’deki varlığının büyük ölçüde Irak’taki güvenlik durumunun istikrara kavuşmasına bağlı olduğu söylenebilir. Irak’taki durumun düzelmesi hâlinde, sermayenin yeniden Irak’a dönüş yapması mümkündür. Ancak bu durum yalnızca Irak’taki istikrara değil, aynı zamanda Ürdün’deki yatırım ortamının gelişimine ve iyileşmesine de bağlıdır. Ürdün’deki yatırım ortamının cazip ve gelişmiş olması, Iraklı yatırımcıların sermayelerini uzun vadeli olarak Ürdün’de tutmalarına katkı sağlayacaktır. Bu durum ise doğal olarak ticari ilişkileri ve iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin uzun vadeli boyutlarını olumlu yönde etkileyecek ve ilerleyen dönemlerde başka alanlara da yansımaları ele alınacaktır.

---

²³⁰ el-Mevki‘ el-elektronî Aşwât el- ‘Irâk, 21 Şubât 2009.

SONUÇ

Irak-Ürdün ilişkilerinin tarihsel seyrini ve incelenen dönemi takip ederek yapılan değerlendirme sonucunda, iki ülke arasındaki ilişkilerin genel niteliğinin zaman zaman değişkenlik gösterdiği, çekim ve itim eksenleri arasında dalgalandığı anlaşılmaktadır. Ancak genel hatlarıyla değerlendirildiğinde, ilişkilerin en belirgin özelliğinin yakınlaşma olduğu görülmektedir. Özellikle 2003 yılında Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesinin ve ülkede yeni bir siyasi sistemin kurulmasının ardından, Irak-Ürdün ilişkileri yeni bir eksene oturmuş ve belirgin bir gelişme kaydetmiştir. Her ne kadar Irak'ın yeni yapısına ilişkin Ürdün'ün bakış açısıyla bağlantılı olarak bazı alanlarda ilişkilerin gerilediğine dair görüşler öne sürülmüş olsa da, bu değerlendirmeler büyük ölçüde Arap dünyasının Irak'taki değişim sürecine yönelik genel tutumuyla da örtüşmektedir.

Nitekim ABD'nin Irak'a yönelik müdahalesi, çoğu raporda, Washington'un bölgenin siyasi haritasını etnik, dini ve mezhebi temellere dayanarak yeniden şekillendirme planlarının bir parçası olarak ele alınmıştır. Ancak, değişim sonrası Irak-Ürdün ilişkilerinin gelişim seyrini yakından takip edenler açısından değerlendirildiğinde, her iki ülkenin de çeşitli alanlarda iş birliği köprülerini güçlendirme konusunda istekli oldukları ve bu doğrultuda ortak menfaatlerini ön plana çıkardıkları açıkça görülmektedir.

Çalışma, Irak hükümetinin benimsediği dış politikanın, Arap dünyasında Irak'taki değişim sürecine yönelik bazı kaygıları gidermede etkili olduğunu ortaya koymuştur. Irak, yoğun diplomatik çabalarla kendisinin Arap sisteminin ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulamış ve Arap devletlerini Irak'ın siyasi ve güvenlik istikrarını destekleyecek şekilde aktif rol üstlenmeye çağırmıştır.

Ayrıca çalışma, Ürdün dış politikasının da Irak'ın dış politika çizgileriyle uyumlu ve dengeli bir yönelim sergilediğini göstermiştir. Ürdün, Irak'taki yeni siyasi deneyimi farklı şekillerde desteklemiş ve yeni gelişmelere karşı gerçekçi bir tutum benimseyerek Irak'taki çeşitli meseleler karşısında tavırlarını bu yeni duruma göre şekillendirmiştir.

Ekonomik alanda ise, çalışmanın sonuçları, Ürdün’de düzenlenen ekonomik konferansların iki ülke arasındaki ekonomik bağların güçlenmesine katkı sağladığını göstermektedir. Bu bağlamda Ürdün-Irak Yüksek Ortak Komitesi tarafından birçok önemli projeye öncülük edilmiş, özellikle Uluslararası Bağışçılar Fonu Dördüncü Toplantısı’nın düzenlenmesi, iki ülke arasındaki iş birliğini geliştirmek için uygun bir platform oluşturmuştur.

Bu konferanslar, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve iş birliği alanlarının genişletilmesine imkân tanıyan stratejik bir ortaklığa doğru ilerlenmesi bakımından gerçek bir fırsat teşkil etmiştir. Ayrıca, Irak ve Ürdün’deki resmi kurumlar arasında çeşitli alanlarda gerçekleştirilen çok sayıda ortak toplantı, iki tarafın ikili iş birliğini daha ileri taşımaya yönelik samimi arzularını açıkça yansıtmaktadır. Söz konusu toplantılar esas itibarıyla, iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrini engelleyen sorunların, özellikle de ticaret değişimiyle bağlantılı hususların çözümünü hedeflemiştir.

Sonuçlar

Bu çalışmada ulaşılan bulgulara dayanarak şu sonuçlara varılabilir:

1- Amerika Birleşik Devletleri’nin etkisi, Irak-Ürdün ilişkilerinde belirleyici bir rol oynamıştır. ABD, Irak’ın işgalinden sonra, Ürdün’ü, komşu Arap ülkeleri arasında yeni Irak’ı siyasi ve ekonomik olarak destekleyebilecek tek ülke olarak görmüştür.

2- Amerikan işgali ve bunun Irak’taki yansımaları, Irak ile Ürdün arasındaki ilişkilerin şekillenmesinde önemli bir etken olmuş; iki ülke arasında terörle mücadele ve Irak’taki güvenlik durumunu güçlendirme amacıyla imzalanan güvenlik anlaşmaları sayesinde yakınlaşma sağlanmıştır.

3- Irak’taki güvenlik durumunun kötüleşmesi, Ürdün’deki Iraklı mülteci sayısının artmasına yol açmıştır. Bu durum, özellikle ekonomik alanda Irak-Ürdün yaklaşmasını pekiştirmiş; Ürdün’e gelen Iraklı yatırımcılar, gerek bireysel olarak gerek Ürdünlü ortaklarıyla iş birliği içinde, ülkenin ekonomik kalkınmasına önemli katkılarda bulunmuşlardır.

4- Irak’tan Ürdün’e yönelen yatırımların yanı sıra, petrol de iki ülke arasındaki ilişkilerin güçlenmesinde büyük bir rol oynamıştır. Irak, Ürdün’ün ekonomik durumunun iyileştirilmesine katkı sağlayan önemli bir petrol yardım kaynağı olmuştur.

Tavsiyeler

Bu çalışmada ulaşılan sonuçlar doğrultusunda ve Irak-Ürdün ilişkilerinin sürekliliğini ve gelişimini sağlamak amacıyla, araştırmacı, iki ülke arasındaki mevcut ilişkilerin hacim ve niteliğini desteklemek, güçlendirmek ve yönetmek için katkı sağlayabilecek bir dizi öneride bulunmaktadır. Bu öneriler şunlardır:

- İki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin güçlendirilmesi amacıyla, tüm düzeylerde ve çeşitli alanlarda üst düzey hükümet yetkilileri ve diğer idari kademeler arasında karşılıklı ziyaretlerin artırılması; ortak komisyonların etkinleştirilmesi yönünde anlaşmalar yapılması; ayrıca yasama organları aracılığıyla ortak bir parlamenter iş birliği mekanizmasının oluşturulması ve siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve güvenlik alanlarında entegrasyon, etkileşim ve bağlantı sağlamaya yardımcı olacak yeni iş birliği kanallarının açılması önem arz etmektedir.
- İki ülke arasında bugüne kadar imzalanan ekonomik ve teknik anlaşmalar ile serbest ticaret bölgelerinin sürekliliğini sağlamak amacıyla ortak çabaların sürdürülmesi; Ürdünlü yatırımcıların, farklı sektörlerde Ürdün'de yatırım yapan Iraklı yatırımcılar örneğinde olduğu gibi Irak'a yatırım yapmalarının teşvik edilmesi; bu yönde yeni iş birliği alanlarının keşfedilmesi ve bu anlaşmaların uygulanması sırasında ortaya çıkabilecek sorunları çözmeye yönelik anlaşmalara varılması önem arz etmektedir.
- İki ülke arasında petrol iş birliğinin etkinleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda, Irak'ın petrol ihracatını önemli ölçüde artırmaya yönelik mevcut çalışmaları doğrultusunda, Irak'ın petrol boru hattını Akabe Limanı'na kadar uzatmasının teşvik edilmesi gerekmektedir. Bu konuda her iki ülkenin dosyayı yeniden gözden geçirmeleri önem arz etmektedir. Aynı doğrultuda, iki ülke arasında demiryolu ağıyla bağlantı kurulmasının da incelenmesi gerekmektedir.
- İki ülke arasındaki ortak kültürel iş birliğinin geliştirilmesi gerekmektedir. Özellikle yükseköğretim sektöründe olmak üzere, eğitim ve öğretim kurumları arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi, ortak bilimsel konferanslar ve sempozyumların düzenlenmesi, Irak ve Ürdün üniversiteleri ile ortak ilgi alanlarındaki araştırma merkezleri arasında kardeş üniversite ilişkilerinin ve akademik iş birliklerinin teşvik edilmesi büyük önem taşımaktadır.

- Irak tarafı, Ürdün ile olan güçlü ve sürekli ilişkilerini sürdürme konusunda büyük bir özen göstermiştir. Bu çerçevede, Irak'ta faaliyet gösteren büyükelçiliği, kültür, askeri, ticaret ataşelikleri ve sağlık ofisiyle temsil edilmektedir. Buna karşılık, Ürdün tarafının da aynı düzeyde bir özen göstermesi ve Irak'ta benzer temsiliyet seviyesine ulaşması gerekmektedir. Araştırmacı, Ürdün Krallığı'nın Irak'taki diplomatik temsilciliğini genişletmesinin gerekliliğine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, yakın zamanda Erbil'de (Kürdistan Bölgesi) açılan konsolosluk, bu yönde atılan olumlu bir adım olarak değerlendirilmektedir. Ancak bununla sınırlı kalmayıp, Irak'ın diğer bölgelerinde de yeni konsoloslukların açılması yönünde adımlar atılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ‘Abd Allâh Cuma‘a el-Hâcc, el-Maşlahâ el-Vaṭaniyye, 27 Tişrîn et-Tânî, 2010, el-mevkî‘ el-elektronî: www.alittihad.ae
- ‘Abd er-Rezzâk el-Hasanî, Târîh el-Vezârât el-‘Irâkiyye fî el-‘Ahd el-Melikî, (Bağdâd, el-‘Irâk: d.d., 1998).
- ‘Abd es-Settâr Hâdî ‘Ubeid el-Cenâbî, el-‘Ameliyye es-Siyâsiyye fî el-‘Irâk ba‘d el-ihtilâl ve eteruhâ ‘alâ ed-daḥîl el-‘Irâkî, Risâle Mâcistîr ġayr menşûre, Me‘hed el-Buḥût ve‘d-Dirâsât el-‘Arabiyye, el-Kâhire, 2008.
- Abdullah II, (2011). (Our Last Best Chance: The Pursuit of Peace in a Time of Peril).
- ‘Adnân Muḥammed Heyâcînet, el-‘Alâkât el-Ḥalîciyye – el-Ürduniyye: el-Vâkî‘ ve el-Mustakbel 1980–2004, (Dubey: Merkez el-Ḥalîc li‘l-‘Abḥât, el-‘Imârât, 2006).
- Aḥmed Ebû Zeyd, Keyfe tetaharrak ed-duvel eş-şuġrâ: ed-diblûmâsiyye el-Ürduniyye ve Ḥarb el-Ḥalîc numûdecan, el-mu‘temer ellezî ‘âkedethu el-Câmi‘a el-Hâşimiyye: ed-Diblûmâsiyye el-‘Arabiyye fî el-‘Âlem, ez-Zerḳâ’, el-Ürdun, 2010.
- Aḥmed el-Barşân, el-‘Irâk ba‘d el-insihâb el-‘Amrîkî ve el-‘Amn el-ḳawmî el-‘Arabî, Mecellet Ârâ’ Ḥavle el-Ḥalîc, el-‘Aded 73, Tişrîn el-Evvel, 2010.
- Aḥmed eş-Şâmî, et-Ta‘âvun el-Ürdunî fî İsti‘âdet el-Âṭâr el-‘Irâkiyye, (‘Ammân, el-Ürdun, 2010).
- Aḥmed Mefârce, el-‘Alâkât el-Ürduniyye el-‘Irâkiyye ba‘d el-ḥarb el-‘Anclo-‘Amrîkiyye ‘alâ el-‘Irâk, (‘Ammân: d.t., 2000).
- Aḥmed Şekâre, Ḥarb el-Vilâyât el-Muttaḥide el-‘Amrîkiyye ‘alâ el-‘Irâk ve in‘ikâsâtuhâ el-‘istrâteciyye el-‘iḳlîmiyye, Merkez el-‘Imârât li‘d-Dirâsât ve‘l-Buḥût el-‘Istrâteciyye, Abû Zabî, el-‘Imârât, 2005.
- ‘Alî Ḥanîf Ḥasan, el-‘Alâkât el-‘Irâkiyye – el-Ürduniyye 1921–2003, (Şahîfet aş-Şabâḥ el-‘Irâkiyye, 2006).
- ‘Alî Muḥâfaẓa, ed-Dîmuḳrâtiyye el-Muḳeyyede: Ḥâlet el-Ürdun 1989–1999, (Beyrût: Merkez Dirâsât el-Vaḥde el-‘Arabiyye, 2001).
- Ali, Alawi .The Occupation of Iraq winning the war losing the peace) London: New Haven. 2007.
- Al-Jazeera Net, 23 Mart 2003.

'Arvâ 'Aţâ Fağıl el-Menâşîr, Te'tîr el-Azme el-'Irâkıyye 'alâ et-tagayyurât es-siyâsiyye, el-iktisâdiyye ve el-'amniyye li-duvel el-civâr el-iklîmî – Dirâse hâlet el-Ürdun min 2003 ilâ 2005, Risâle Mâcistîr ğayr menşûre, el-Câmi'a el-Ürduniyye, 'Ammân, el-Ürdun, 2007.

'Aţâ 'Abd el-Wehhâb, Sîret 'Amel Sîyâsî: Bağdâd – 'Ammân (2003–2006), ('Ammân: el-Mu'essese el-'Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 2008).

Erşîd Fâlih 'Îsâ el-'Abd el-Lât, el-'Alâkât el-Ürduniyye – el-'Irâkıyye 1946–1958, Risâle Mâcistîr ğayr menşûre, Câmi'at el-Yermûk, İrbîd, el-Ürdun, 1993.

ER-RAİ Gazetesi, 24 Eylöl 1990

et-Takrîr es-Senewî li-Sefâret el-'Irâk fî 'Ammân, ğayr menşûr, 2007.

Fâten Muĥammed el-Lûzî, es-Siyâse el-hâriciyye el-Ürduniyye ticâh Azmet el-Ĥalîc et-tâlîte 2003–2008, Risâle Mâcistîr ğayr menşûre, el-Câmi'a el-Ürduniyye, 'Ammân, el-Ürdun, 2008.

Fevvâz Muvaffaq Denûn, el-Ürdun ve et-tagayyurât ellî ĥadetet fî el-'Irâk ba'd et-tâsî' min Nîsân 2003, el-Mu'temer el-'İlmî es-Senewî el-hâmis, Merkez ed-Dirâsât el-'İklîmiyye, Câmi'at el-Mawşîl, 2006.

Fevvâz Muvaffaq Tenûn, Rudûd el-'Af'âl el-'İklîmiyye, el-'Arabiyye ve ed-Devliyye ĥîlâl netâ'ic el-intihâbât el-'Irâkıyye, Nuşret Mutâba'ât 'İklîmiyye, Merkez ed-Dirâsât el-'İklîmiyye, Câmi'at el-Mawşîl, el-'Irâk, 2005.

Ĝânîm Muĥammed Şâlih, et-Taťavvurât es-siyâsiyye fî el-'Irâk ve ihtimâlât el-mustakbel, Mecellet ed-Diblûmâsî el-Ürdunî, el-'Aded 89, Mucelled 1, 2008.

Ĥabîb Câbir Câbir, el-'Irâk ve el-Muĥîţ el-'Arabî: Medĥel li-'âdet tertîb el-'av râk, 16 Âzâr, 2010, el-mevķî' el-elektronî: www.aawsat.com

Ĥasan Nâfi'a, A'mâl en-Nedve el-Mişriyye el-Ferensiyye et-tâlîte ĥavle et-taĥavvulât ed-dîmuķrâtîyye fî el-vaťan el-'Arabî, li-l-fetre min 29 Aylöl ilâ 1 Tişrîn el-Evvel 1990, taĥrîr: Nîfîn 'Abd el-Mun'im Sa'id, Câmi'at el-Kâĥire, Mişr, 1990.

Ĥaytem Ĥassân, es-Siyâse el-hâriciyye el-Ürduniyye ticâh el-'Irâk 1990–1998, Risâle Mâcistîr ğayr menşûre, el-Câmi'a el-Ürduniyye, 'Ammân, el-Ürdun, 2000.

Ĥâzim 'Abd el-Ĥamîd en-Nu'aymî, el-'Irâk ve el-Ürdun: Dirâse fî el-'Alâkât es-Siyâsiyye, Mecellet Dirâsât ve Buĥûţ el-Vaťan el-'Arabî, el-'Aded (20–21), 2006.

Hind Abû's-Şa'r, el-'Alâkât ed-diblûmâsiyye fî 'Aĥd İmâret Şarkî el-Ürdun: el-'Irâk Numûdecen, (el-Ürdun: d.d., 2010).

Ibrahim Saif and David M. DeBartolo (2007). The Iraq War's Impact on Growth and Inflation in Jordan, Center For Strategic Studies University of Jordan. 2007.

- İhmûd Harb el-Laşâşme, el-Hâşimiyyûn ve el-Vaḥde el-‘Arabiyye fî et-târîḥ el-mu‘âşır, (‘Ammân: Dâr el-Ḥalîc, 2009).
- ‘İbrâhîm el-‘Allâf, Mavḳî‘ el-‘Irâḳ fî el-‘istrâtejiyye el-‘Amrîkiyye el-mu‘âşire, 2 Tîşrîn, 2.10, el-mevḳî‘ el-elektronî: www.allafblogspot.com
- ‘İbrâhîm Ğarâybe, el-Ürdun ve el-Ḥarb el-‘Amrîkiyye ‘alâ el-‘Irâḳ, 12 Ḥazîrân, 2004, el-mevḳî‘ el-elektronî: www.aljazeera.net
- ‘Îmân Aḥmed Receb, en-Nizâm el-‘İklîmî el-‘Arabî fî Marḥalet mâ ba‘d el-iḥtilâl el-‘Amrîkî li’l-‘Irâḳ, (Beyrût: Merkez Dirâsât el-Vaḥde el-‘Arabiyye, 2010).
- Irak Gazetesi, 27 Kasım 2002.
- Ḳaḥṭân el-Ḥamdânî, es-Siyâse el-ḥâriciyye el-‘Irâkiyye min 14 Tammûz 1958 ilâ 8 Şubât 1963, (el-Ḳâhire: Mektebet Medbûlî, 2004).
- Ḳâsim Cemîl ‘Alî et-Tenyât, Eter et-tağayyurât fî en-nizâm ed-devlî ‘alâ es-siyâse el-ḥâriciyye el-Ürduniyye ḥilâl el-fetre 1989–1999, (‘Ammân: Dâr Kunûz el-Ma‘rife el-‘İlmiyye li-n-Neşr ve’t-Tevzî‘, 2010).
- Maḥmûd ‘Abd er-Rezzâḳ Muḥyî ed-Dîn el-Ḥadîdî, el-Ürdun ve Azmet el-Ḥalîc et-tâniye 1991, Risâle Mâcistîr ğayr menşûre, Câmi‘at el-Yermûk, İrbîd, el-Ürdun, 2007.
- Mâzen el-Yâserî, el-‘Irâḳ ve el-Muctema‘ ed-devlî ve el-‘Ahd, (Beyrût: Dâr es-Selâm, 2010).
- Muḥammed Belḥayr, et-Taḥavvulât es-Siyâsiyye fî el-‘İttiḥâd es-Sûfyetî ve eteruhâ ‘alâ ed-duvel el-‘Arabiyye el-waṭaniyye, Risâle Mâcistîr ğayr menşûre, Câmi‘at el-Cezâ‘ir, el-Cezâ‘ir, 2003, s. 233.
- Muḥammed Muḥâfaza, el-Memleke el-Ürduniyye el-Hâşimiyye: Binâ’uhâ ve Taḥşînuhâ fî ‘İşrîn ‘Âman 1946–1966, (‘Ammân: Wezâret et-Ṭekâfe, 1995).
- Muḥammed Süleymân, Dabâbiyye es-Siyâse el-Ürduniyye el-Mu‘lenet ticâh el-‘Irâḳ, 2 Temmûz, 2010, el-mevḳî‘ el-elektronî: www.alasr.ws
- Muḳâbele ma‘a es-Sefîr el-‘Irâkî es-sâbiḳ ‘Atâ ‘Abd el-Wehhâb, Sefîr Cümḥûriyyet el-‘Irâḳ es-sâbiḳ fî el-Memleke el-Ürduniyye el-Hâşimiyye, fî 27 Şubbât, 2011.
- Munîr Şefîḳ, Ḳuderât Siyâsât el-ḳuvâ ed-devliyye fî eş-Şarḳ el-‘Avsaṭ, 11 Tîşrîn el-Evvel, 2010, el-mevḳî‘ el-elektronî: www.aljazeera.net
- Mûsâ Muḥammed Aḥmed ‘Alâwne, Eter et-ta‘âvun el-iḳtişâdî el-‘Arabî et-tenâ‘î ‘alâ el-‘alâkât es-siyâsiyye et-tenâ‘iyye: Dirâse ḥâle el-Memleke el-Ürduniyye el-Hâşimiyye ma‘a Duvel el-Civâr el-‘Arabî (Filastîn – es-Su‘ûdiyye – el-‘Irâḳ – Sûriyye) 1990–2003, Risâle Mâcistîr ğayr menşûre, Câmi‘at el-Yermûk, İrbîd, el-Ürdun, 1995.

- Muzaffar Neẓîr eṭ-Ṭâlib, el-‘Alâkât el-‘Irâkiyye – el-Ürduniyye ba’d teşkîl el-hükûme el-‘Irâkiyye el-mu’aqqate, Mecellet Dirâsât ve Buḥûṭ el-Vaṭan el-‘Arabî, el-‘Aded 17, 2005.
- Râ’id Fevzî, Muḥaddidât es-Siyâse el-ḥâriciyye el-‘Arabiyye ticâh el-‘Irâk ba’d ‘âm 2003, (es-Su‘ûdiyye: d.d., 2007).
- Şâlih Aḥmed ‘Îsâ el-Ḳur‘ân, el-Mevḳif el-Ürdunî min Azmet el-Ḥâlîc, Risâle Mâcistîr ğayr menşûre, el-Câmi‘a el-Ürduniyye, ‘Ammân, el-Ürdun, 1993.
- Scott, Lasensky (2006). Jordan and Iraq Between Cooperation and Crisis .United States Institute of Peace.No178, www.usip.org.
- Süleymân Mûsâ, Târîḥ el-Ürdun fî el-Ḳarn el-‘Işrîn, (‘Ammân: Mektebet el-Muḥtesib, 1990).
- Taḳrîr el-Mulḥaḳiyye et-Ticâriyye el-‘Irâkiyye fî ‘Ammân, 2010. ‘
- Umar el-Ḥaḍramî, Wezâret el-ḥâriciyye el-Ürduniyye fî Suttur, Mecellet ed-Diblûmâsî el-Ürdunî, el-‘Aded (1), Mucelled (1), Kânûn eṭ-Ṭânî, 2010, s. 28.
- ‘Usâme ‘Îsâ Zlîlân, es-Siyâse el-ḥâriciyye el-Ürduniyye ve el-Azemât el-‘Arabiyye, (‘Ammân: Maṭba‘at el-Behece, 2001).
- ‘Uṭmân Fethî Şâlih Ḥamdî, el-‘Alâkât el-‘Irâkiyye – el-Ürduniyye 1968–1991: Dirâse Târîḥiyye, Risâle Mâcistîr ğayr menşûre, Câmi‘at el-Mawşîl, el-Mawşîl, el-‘Irâk, 2007.
- Ürdün Başbakanlık Resmi Sitesi, 11 Eylöl 2005.
- Yâser Nâyif Ḳuṭayşât, el-‘Alâkât es-siyâsiyye el-Ürduniyye el-‘Arabiyye fî zîll muteġayyirât en-nizâm el-iḳlîmî el-‘Arabî min ‘îdiyûlûjiyye el-ḳavmiyye ilâ en-nez‘e el-ḳuṭriyye 1952–2004, (‘Ammân: Dâr Yâfâ el-‘İlmiyye li-n-Neşr, 2008).
- Zeyneb ‘Abd el-Ḥasan ez-Zuheyriyy, ‘Abd er-Raḥmân ‘Ârif Ḥayâtuhu ve Devruhu es-Siyâsî fî el-‘Irâk li-l-fetre (1916–2007), Dirâse Târîḥiyye, Uṭrûḥat Duktûrâ ğayr menşûre, Câmi‘at el-Yermûk, İrbîd, el-Ürdun, 2010.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	ALI HUSSEIN JASIM JASIM
Yabancı Dili	Arapça
ORCID Numarası	0009-0004-6282-6585
Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası	10663808
Lise	Irak, 2006
Lisans	Elmustansiriye Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, 2011
Yüksek Lisans	Mardin Artuklu Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, 2025
Mesleki Deneyim	Tam zamanlı değil (Serbest)
Akademik Çalışmalar	“II. Abdülhamid döneminde Kudüs'teki ilmi hayat. Ez'Zeytune Dergisi, Sayı No.32, 2025